

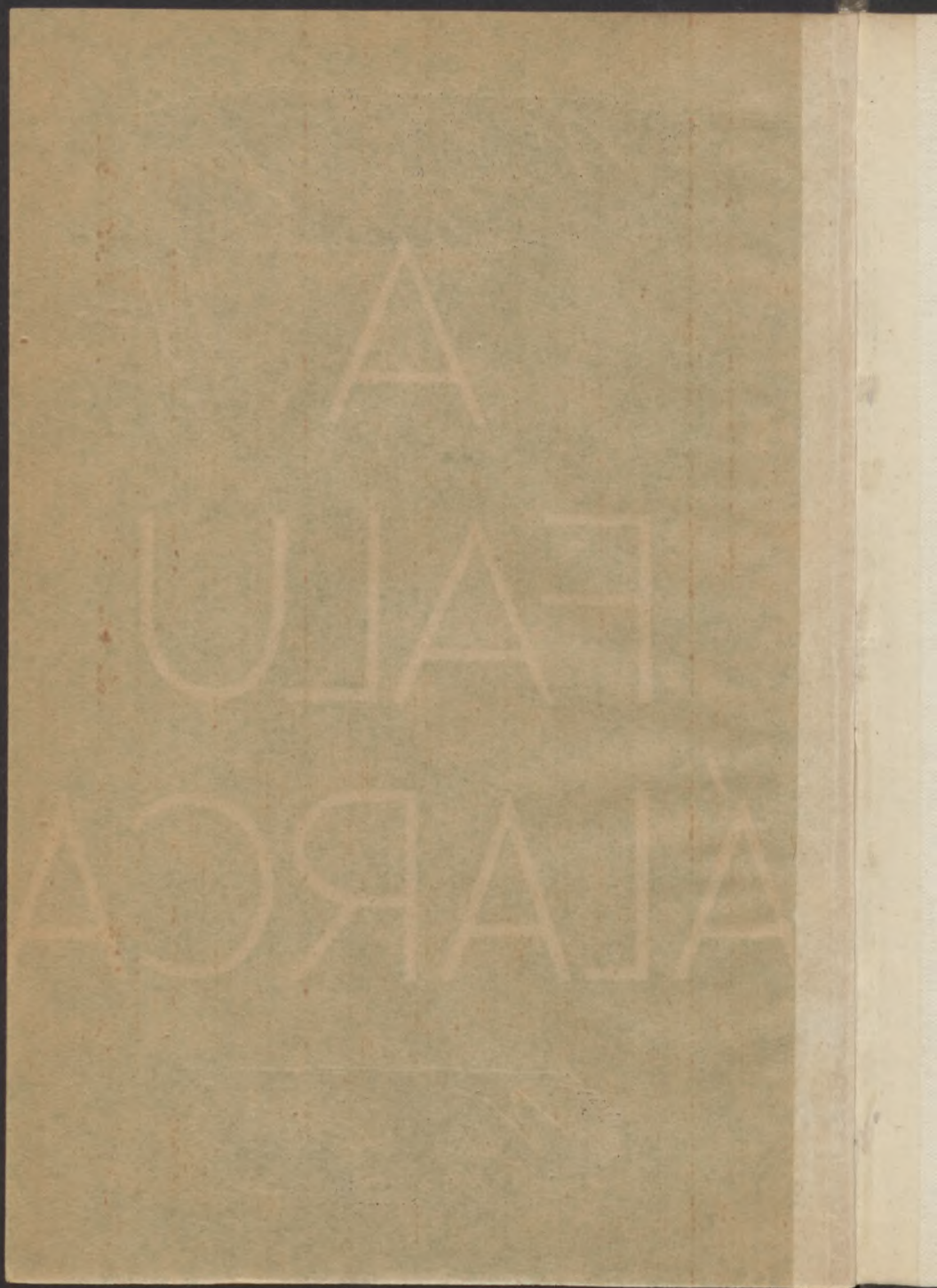
Nagy Lajos

A

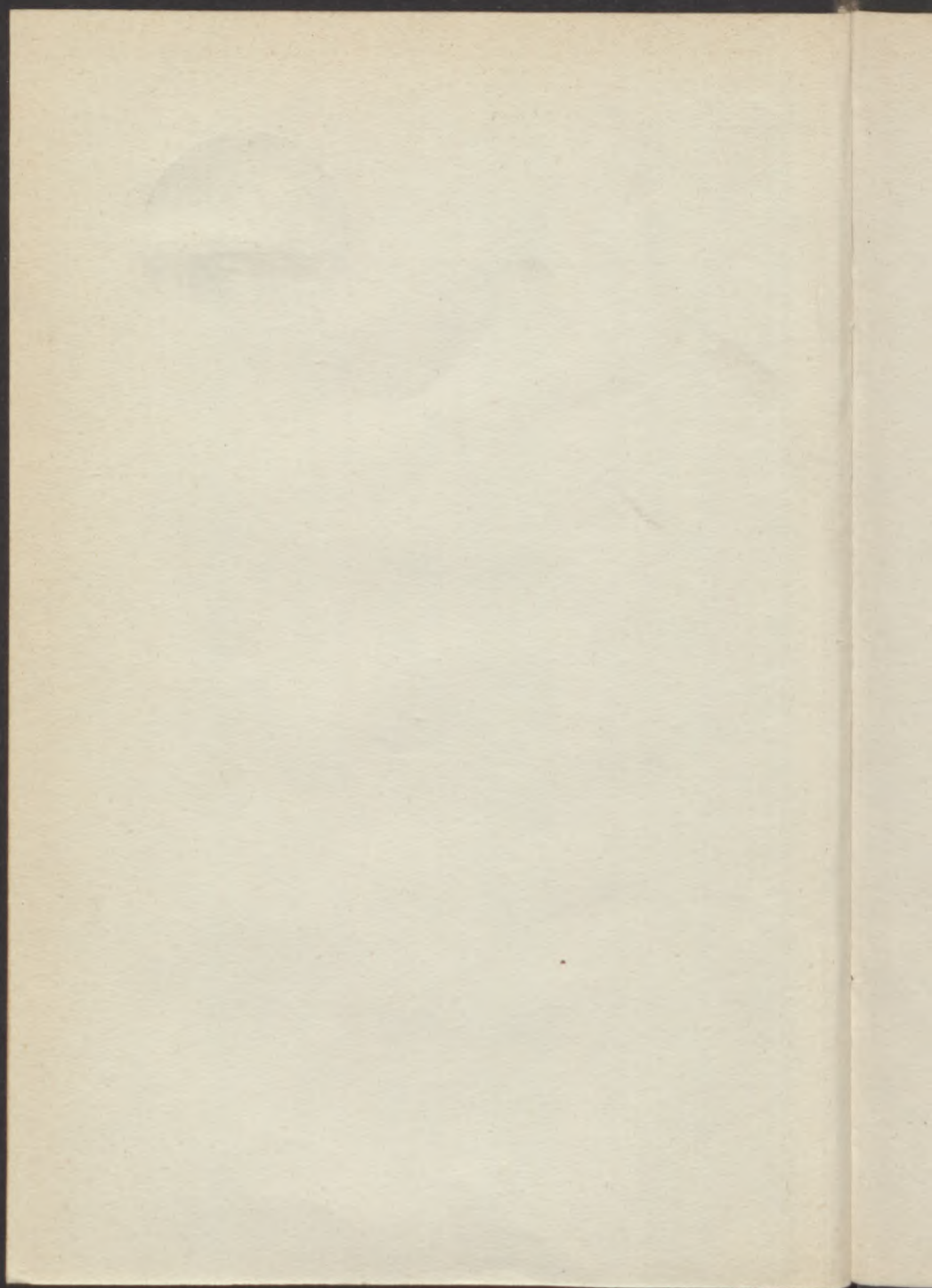

FALU
ÁLARCA

Nyugat

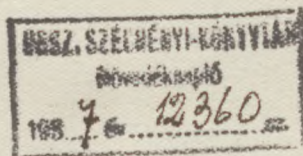

N A G Y L A J O S

A FALU ÁLARCA

NYUGAT KIADÓ ÉS IRODALMI R.T.

67140

7501.37. HUNGÁRIA NYOMDA R. T. BUDAPEST

A világ, mit mondjak a világról? Érzés ez és nem értelmi megállapítás: a világ felfoghatatlan. Muszáj kimondanom ezt a semmit, mely talán nem több, mint egy indulatszó. A világ... itt benne áll az előttem heverő napilapokban. *«Irtózatosségesek Sanghájnál.» «A sikertelen támadások japán részről is óriási véráldozatokkal jártak.» «Általános feltűnést keltett Moszkvában, hogy a legutóbbi tisztogatások során száznegyven magyart tartóztattak le, akik szinte kivétel nélkül mind emigránsok.» «Kémektől retteg mindenki.» «A japánok szavakkal le nem írható módon kínozzák a fogságukba jutott kínaiakat... Az egész világ tudja, hogy a kínai könnyen tűri a szenvedést és nem ijed meg a fájdalomtól. Amit azonban a japánok művelnek, felülmul minden emberi képzeletet. Engem például azzal kényszerítettek vallomásra, hogy kést vertek a fejembe. A kés nyelét pedig mindaddig ütötték egy nagy kalapáccsal, amíg nem válaszoltam kérdéseikre.»* Mérjük csak fel az ilyen kínzás súlyát, jelentőségét, mennyire eltörpül mellette bármi másféle történés, mondjuk az, hogy: *«Két nappal megrövidítette vidéki tartózkodását a windsori herceg.»* És szinte kómiikus az a hír, hogy: *«Dr. Eszteldi Sándor ideg orvos szabadságáról visszaérkezett és újra rendel.»*... A világ, az ország, a város. Az új híd elkészült, szép is, jó is, át lehet rajta menni Pestről Bu-

dára, Budáról Pestre, csak arra a kérdésre lenne bajos megnyugtató feleletet adni, hogy ugyan miért menjen át valaki az egyik partról a másikra. A világ valamennyi folyójának mindkét partján akad japán, akad kínai és akad más. A híd tövében egy kis mentőórház. Rendőr áll tutaj-talpazatán és vigyáz, hogy senki a Dunába ne ölje magát. Ha vízbe ugrik valaki a partról, vagy a hídról, utána ered motorjával és kimentti. Ez már határozottan különös. Ember az embert meg akarja menteni a haláltól! Az ember, aki fenyegeti, bántja, kínozza, megöli az embert. Az «ember» képviselőjében ott áll a rendőr és szinte szánalomra méltóan nevetséges szerepet tölt be. Nem «irodalmi ötlet» és semmi groteszk nincs abban, ha kutatni próbálunk minden indítéka után az ilyen szándéknak: megakadályozni, hogy valaki embertársunk megölje magát. Uraim és hölgyeim, embertársaim! Csak talán nem azt tartják önök sérelmesnek, hogy egyes halálasztók az öngyilkosságuk által meg akarnak szökni önök elől? Hogy minden egyes esetben egy emberrel csökken az anyag, amelyen kedvteléseiket tölthetik. Csak nem? Mert... én megvallom, azt hiszem, hogy igen. Röviden és egyszerűen: amíg az ember megalázza, elnyomja, kifosztja, börtönbe veti, gyötri és megöli a másikat — bármely kategóriába tartozót, bármely ürüggyel! — mindaddig ámtás az, amikor a védelmére indul. Csak értelmileg segít itt a minden élőlény minden életnyilvánulásának szüntelen bipolaritására való gondolás, érzelmi megnyugvás ebből nem származik.

A napilapot félretoltam, a hajó elhagyta az új hidat, úszik a Dunán lefelé. Lehet gyönyörködni a tájban. Egyéb híján. A táj nyugodt. Illetve mintha nyugodt lenne. Mert a tájról az a gyanum, hogy az nem nyugodt, nem is nyugtalan, legföljebb: kissé nyugtat. További gyanum: alighanem azért nyugtat a táj, mert hogy nem ember. A táj: víz, fövényes part, bokrok, fák, dombok, út, itt-ott egy kis ház. Sok ház egy csoportban, de nem nagyon sok, ez a falu — már ha egyéb kellékek sem hiányoznak. Messziről csak az épületeket látja az ember. Semmi különös rajtuk. Mozdulatlanságuk külső békéjével tagadhatatlanul csalnak. Hiszen csak az imént olvastam, ember mondta emberről, hogy: «kést vertek a fejembe, a kés nyelét pedig mindaddig ütötték egy nagy vaskalapáccsal...» A falu épületei közül kimagaslik a templom. A templom sokkal nagyobb, mint a házak, tornya az ég felé nyúlik és messze ellátszik. Mintha a templom lenne a falu s a házak éppen csak ott lapulnak körülötte, az ő szolgálatában. Vasárnaponként a templomba járnak az emberek. A templomban szó van rosszról és jóról. Az emberek értik a különbséget, áhítják a jót és mikor a rosszról, gonoszról esik példálózás, szomorúan, egymás felé szemrehányóan, bólintanak: bizony, bizony, haj! Talán minden embernek az az érzése, hogy ő jó, de a másik, az legalább olykor, gonosz. Hogy miért is nem hagyja már abba a másik? Merthogy ő is ezt, vagy azt tette csak nemrégiben is? Ó, annak megvolt a maga oka. Abban ő nem hibás. Az muszáj volt, ő nem cselekedhetett másképp.

A hajóban, ha három is az osztály, nagyjából két-

félére oszlanak az emberek, már mint az utasok. Egyikféle a nagyságos urak és asszonyok s ettől fölfelé esők, a másikféle a Kovácsok, Kisek, Schwarczok és Karakóék. Éppen tegnap történt a városban, hogy egy nagyságos úr azt mondta egy nőnek, hogy: kezét csókolom, — azután nyomban kiderült, hogy a nő a nagyságos úr feleségének a varrónője, mire a nagyságos úr elszégyelte magát és szégyenében olyan vörös lett, mint a főtt rák... A hajón beszélgetnek az utasok. Egy hölgy a tizenkétéves kisfiáról beszél a másiknak, látható a kisfiú is, szép és szőkehajú. «Csak azon aggódok mindig, hogy hogyan fog majd megnősülni. De okos kis fiú, már most is csak a finom, tartózkodó lányokat szereti.» Elgondolkodom azon, amit hallok és látok. Bocsanat, ez talán szabad. Valamit le is írok a gondolataimból, bár ez talán már kevésbé illendő. De hát hiába, már írom is, hogy a mamában a leendő anyóست látom. Sok okom van erre, melyek valamenynyivel most nem hozakodhatok elő. A fiúcska szép, a mama talán a kelleténél is jobban szereti őt, s már *most*, tíz-húsz évvel előre, vetélytársnője a menyének. Anyós és a láthatatlan menyé. Ütközőpont a fiú, illetve a leendő fiatal férj. Kíváncsi az anyós részéről: finom, tartózkodó, tehát lehetőleg hideg feleség a fiú számára. Talán merész ez a spekuláció? Talán nem egészen helytálló ismeretek, szóval inkább feltevések erőszakos alkalmazása ez a látható konkrét esetre? Bizony, ilyen tévedés is lehetséges. De hát... nem mindig téved az ember.

A hajó megáll egy állomásnál. A hetediknél, nyolcadiknál indulásunk óta, nem is számoltam. A hajót vagy talán az érkezőket, kis embercsoport várja. Fel-

nőttek és gyerekek, inkább nők, mint férfiak, tarkaruhások, kopottak, napbarnított arcúak. Embereknek olyanok, mint gyümölcsnek a selejtes, nem kirakatba való. Ha akad közülük eredő, aki látványosság, az ha nő, bizonyára fenn van a városban, táncosnő talán, ha meg férfi és atlétikus termetű, akkor legalább is csendőr egy más vidéken. Várazgó az arcuk, kutató a tekintetük, az egyik már látja azt, akit vár, mosolyog feléje. Érkező és várazgó örülnek egymásnak. Most örülnek. Nem úgy érznek, mint az a bizonyos kínai tehette azokkal a bizonyos japánokkal szemben, akik késsel és kalapáccsal művelkedtek rajta. Az öröm percnyi, az öröm elillan, az öröm ha nem is indokolatlan, de oly csekély az indoklottsága.

Egy faluhoz érkezem. Ismerem ezt a falut, ismerem jónéhány lakóját. Egy embert fogadok fel, hogy vigye a táskámat, társam is akad kettő, négyesben megyünk. Az ég borult, a talaj homokos és süppedő, az akácfák levelei még zöldelnek, de itt-ott sárga foltok tarkítják a zöld lombkoronákat. Egy kis dombról négy falut, helyesebben négy templomtornyot láthatok. Abba a faluba tartok, mely déli irányban három-négy kilométernyire fekszik az állomástól. Levizsgáztatom mindjárt ballagó társaimat, akik idevalósiak. Milyen messze van ide K.? Ez az első kérdésem. A vizsgáztatásba belevonok másokat is, kukoricaszedőket, korai szüretelőket, akikkel útközben találkozunk. Úgy vélik, hogy ez mulatság nekem. Jónéhány a kérdés, jóval több a felelet és — kevés az eredmény. Még szerencse, hogy nem kell osztályzatot adnom. Tehát mi-

lyen messze van ide K.? Ide, már mint V.-hez, a v.-i hajóállomáshoz. Két kilométer, három, kettő és fél, van az még négy is, — ezek a feleletek. Időben: húsz perc, félóra, háromnegyed óra. Mekkora falu ez a K., azaz mennyi lakosainak a száma? És így tovább. Ezt a próbát hozzácsapva régebben lefolytatott más kérdésösködésekhez, nyilvánvalóvá válik, hogy a falusiak, akárcsak a városiak a városukról, igen keveset tudnak a saját falujukról s annak vidékéről. Általában nem tudják, hogy mennyi lakosa van a falujuknak. Akkorát persze nem tévednek, hogy háromezer helyett tízezret mondanának, de kétezer helyett mondanak háromezret vagy ezeröttszázat. Nem tudják, hogy mekkora a falujuk határa. Nem tudják, hogy hány ház van a falujukban. (Ehhez az adathoz néha még a főjegyzőnek is meg kell néznie valami hivatalos kimutatást.) Nem ismerik a távolságot kilométerekben a falujuk és a szomszéd falvak közt. Csupán becsléssel élnek, ebben a becslésben azonban túlságosat megint csak nem tévednek. Nem tudják pontosan, hogy mikor érkezik hajóállomásukra a hajó, vasútállomásukra a vonat. Nem ismerik a birtokmegosztást. Fogalmuk sincs arról, hogy hány földtelen paraszt él a községükben, — ez azután, mint a szegényekre, esetleg a náluk is szegényebbekre vonatkozó adat, nem is érdekli őket. De tudják az árakat. Részint mert vásárolnak, részint mert eladnak. Az árakról gondolataik vannak. Fantáziálnak róla, mi is lehet annak az oka, hogy itt bizonyos típusú szőlőt kilónként nyolc fillérért adnak el, ugyanaz a szőlő pedig Pesten, a gyümölcsárusnál, harminckét fillér, szóval négyszeres az ára. Mi ez? Kinek jár nyolc fil-

lértől harminckettőig az a rengeteg többlet? Igazság-e ez? Sőt nem is kérdés ez a számukra, mert érzésvilágukból alkut nem tűrő erővel tör ki a felelet — akár helyes az, akár nem — hogy ez nem igazság!... Tudják, hogy mennyi a napszám. Pontosan tudják, mégis kétféleképpen tudják, anélkül, hogy hamisítanák a tényeket. Aki nem jár napszámba, hanem felfogad néha napszámot, annak ennyi és ennyi a napszám, mindegy akármennyi, de több, mint annak, aki napszámból él. A napszám hitelesen egy pengő ötven fillér a napszámosnak ugyanakkor, amikor a napszámot igénybevevő szerint ugyancsak hitelesen két pengő, két pengő ötven fillér. A napszám egyrészt kevés, másrészt pedig «kibírhatatlanul» sok.

Mindegy. Valóság az, hogy a falusiak érdeklődése, egész gondolkodása, anyagi. Az élet minden jelenségéről a pénz, a kereset, a megélhetés kérdéseinek rendszerében gondolkoznak... Beszélnek arról, hogy egy ismerős férfi megnősült, hogy egy lány férjhez ment, hogy egy házaspárnak gyermeke született és úgy látszik, mintha az, hogy a lány csinos és egészséges-e, vagy a férfi jóvágású-e, csak a lánynak, illetve a férfinak lehet fontos, azoknak is inkább csak az érzéseik számára és félig rejtve, titokban, szóvá alig is tehetően. Mindenki más rajtuk kívül, tehát a család, az ismerősök és az idegenek, a férfi és nő házassági szándékát úgy dolgozzák fel észrevételeikben, beleavatkozásukban, mintha azon kívül, hogy mit keres a férfi, miye van a lánynak, minden más tényező jelentősége egészen megsemmisíthető lenne. (Vagyonosoknál a kérdés: kinek miye van; vagyontalanoknál: ki milyen dolgos.)

Közeledünk a faluhoz. A falu látképe... vajjon milyen is? Szép? Kedves? Unalmas? Fogalmam sincs róla. Köröskörül a földek? Eh, a szőlő levele hervad, a kukorica már szárad, a répa... legföljebb az leheti benne szemmel is az örömét, akié. De hát szeptember közepében járunk. Májusban, júniusban ugyanez a vidék egészen más. Egyszer, néhány évvel ezelőtt, májusban gyönyörűnek láttam. A hullámzó búza, a mezei virágok, az üdén zöld bokrok és gazok, az árkok vadvegetációs partjai, a lepkék, a dongók, az ég friss kékje, a nap visszaverődő fényének csillogása, — mindez szép volt, kedvre derítő volt, életre irányuló színes illuziókat vert föl bennem. De azt mondtam lám, hogy «bennem». Még jobban megszígoríthatom: abban a szemlélőben, aki akkor, egybizonyos májusvégi napon, déltájban én voltam. De mit lehet tudni, hogy épen akkor micsoda bajok háruultak el rólam, micsoda tervezgetéseim mutatkoztak életrevalóknak, micsoda örömök ejtettek meg? Az emberi elméket irányító gondolkodás szerint azt a kérdést is föl kellene vetnem: ugyan mennyi pénz volt épen akkor a zsebemben, amikor olyan gyönyörűnek éreztem azt a bizonyos kertekalját? Erre nem emlékszem, de eszembe jut az a régi keletű töprengésem: szép-e egy termő terület, a maga gabona-, fű-, fa- és gyümölcsadományával, annak az embernek a számára, akinek egy talpalattnyi földje sincs az egész látóhatáron, akié egyetlenegy búzaszál sem, de még csak faág sem? Szinte nevetséges kérdés. De hát a nevetségest — megfordítva a szállóigét — csak egy lépés választja el, ha nem is a fenségestől, de a nemnevetségestől.

Benn járunk a faluban. Meglep, hogy milyen

csúnya. Ez persze az én hibám is, azt most csaknem biztosan tudom; két nappal utazásom előtt Pesten a Pasaréti-úton sétáltam. Igyekszem azonban a tárgyilagosságra és őszintén megvallom, hogy most már végleg nem tudom, milyen ez a falu. Hogy túlságosan poros, porosabb minden eddigi elképzelésemnél, ez nem csak a portól van, hanem attól is, hogy most túlságosan látom a port. Jobban mint máskor, kánikulában, amikor nyilván nagyobb volt. Meg sem kísérlem, hogy szavakkal írjam le, amit látok: az utcákat, a házakat, a portákat, kerítéseket, fákat, tárgyakat, az embereket, mint szemmel érzékelhető jelenségeket. Hiszen tudjuk — csak mindig megfélelkezünk róla, — hogy ha akár fotografáló géppel készítenék most hirtelenében felvételeket, az így készült képek is szubjektívek lennének. Mert miért épen erre vagy arra a tárgyra, és miért épen úgy irányítottam a masinát? Miért emelem ki ezt, miért ejtem el azt? Maradjunk tehát annál, hogy mindegy, milyen a falu. Már ami azt illeti, hogy szép-e vagy nem. De azt nagyon is meg kell gondolnunk, hogy minden ábrázolás az ábrázolt valóságnak és a szemlélő szemléletének szintézise. Erre mint mentségre is hivatkoznom kell, amikor arról lesz szó, hogy... például, hogy van-e ebben a faluban nyomor. Hogy, mondjuk, Koszorús János földtelen napszámos ilyen vagy olyan élete nyomorúságnak mondható-e. Pontosabban: joggal mondható-e nyomorúságnak. Joggal — ez a fontos. Mert a jobb-létűek nagyon megharagusznak ám, ha valaki, holmi szociográfus, riporter, író, skribler s eféle a Koszorús János sorsáról azt mondja, hogy az égbekiáltó nyomor, holott nem is égbekiáltó, csupán szívetfacsaró, s

még ez is attól függ, hogy kinek a szívérl van szó, mivelhogy — s ez szinte cardiogrammal mérhető — nem minden szív facsarodik egyformán. Azután vannak sötétenlátók is, — sőt hivatásszerűen ilyenek is! — akik fölszisszennek, ha a szegények — pontosabban némely esetleges szegény — esetleges örömeinek firtatásáról, mint valami ritkaság kereséséről esik szó. A hivatásos sötétenlátók az ő lelkeségük szükségképeni és szüntelenül működő sötétítő hajlamát vágyálmaikban érvényesülési alapul munkálták ki, olyképen, hogy rendszerváltoztatási programokat szerkesztettek meg, a programjuk megvalósíthatásáig lehetőleg mindenütt csak nyomor és pusztulás észlelhető — mást észlelni nem is szabad — egybizonyos időponttól kezdve azonban mintha boldogságáradat öntené majd el a földet: az emberfeletti munka a jövő építésévé szépül, a hajcsárkodás a nélkülözhetetlen munkafegyelem nevét kapja, az éhezés ideiglenes szükségyszerű lemondássá erkölcsösül, a piszok... hiszen azt a gyermek is tudja, hogy piszok tulajdonképpen nincs is, mert amit önkényesen piszoknak tartanak, az természetes vegyi folyamat. Igen, a hivatásos sötétenlátók szépen kitervezték, hogy egy adott pillanatban a valóság maradása mellett egyszerűen szemléletet, hogy úgy mondjam, hozzáállást váltanak.

Akinél megszállok, tízegynéhány holdas kisgazda. Vacsorát kapok. Mindenesetre kapok, mert fizetek érte. Ha nem fizetnék, akkor is kapnék, akkor azonban rosszabb kedvű lenne a család és hamarosan megkezdene egy szinte diplomatikusan finom kites-

sékelési munkát, hogy elég volt, menjek már el, szívesen látnak, illetve látnának, de hát most sok a dolog, szüretelni kell, meg kell etetni a malacokat, még ha jobbkor érkeztem volna. Vendég is lehetnék, hiszen a vizontszolgálatot már előre megvettem, de, mondom, fizetek, s így helyzetem kevert: vendég nem vagyok, de az sem jár nekem, ami a fizető üzletfélnek. A család ugyan próbálja magát, hogy úgy mondjam, moderálni, de azért csak vissza-visszahullanak a természetes hajlamaikhoz: előre fizettem, a pénz már a kezükben van, most már igazán jó lenne, ha valami hirtelen dolgom elszólítana szíves körükből. Ez az egész ügy a vendéglátás körül kedvesnek is mondható s mindenesetre megteszem azt, hogy az általánosítástól tartózkodva egyelőre elszigetelt jelenségnek fogom fel. Itt is, máshol is azonban, a kedélyiektől eltekintve is, a vendéglátás igen gyatra. A szoba kissé nedves, a szalmazsák kemény és hepehupás, a takaró télen-nyáron óriásian vastag dunna, szinte fullasztó és lidércnyomást okozó; de szokásos délben, este a közös tálból való turkálás, azzal a villával, amivel kiki eszik is; közös poharat használnak és a vízzel takarékoskodnak, mert messze az artézi kút, legalább háromszáz lépésnyire; a mosdótál a reggeli mosdáshoz akkorka, mint egy levesestányér; a gazdáné jó magyaros ételleket tud főzni ha akar, de nem mindig akar; borral kínálgatnak, a bor savanykás, ecetszerű folyadék.

Éjszaka találkozom a falusi csönddel: a kutyák ugatnak, marakodnak; a ház mellett félóránként elrobog egy-egy autó, megdübörögteti a földet s megpázza a ház falait; félóránként elzörög egy-egy pa-

rasztszekér is és ebben az a nevezetes, hogy zaja sokkal nagyobb, sokkal kiadósabb az autóénál, úgy zörögnek fabordái, vaskarikái, pántjai és lazult srófjai, hogy a legmohóbb zajkedvelő igényt is kielégítik.

Másnapra eloszlik a ború, kicsit hús ugyan a levegő, de a nap süt. Sétára indulok. A falu legrendesebb utcája az, amelyiken végigmegyek. Szinte idilli egy ilyen jóképű falusi utca, persze irodalmi alapon, Mikszáth, Gárdonyi és más írók nyomán. Találkozom az esettel, amikor «a természet utánozza a művészetet». Irodalmi hangulatokat rá látok a házakra, udvarokra (jaj «bogárhátú» házakral) s kész a gyönyörűség. Viszont van egy új, zavaró irodalom is, amely szerint jobbról is, balról is mindegyik vályogház nedves és bűzös szobájában vért hány egy kiuzsorázott, rosszul táplált paraszt, még inkább gyerek, s esetleg valamilyen szobában egy asztal körül hattagú család ül már egy hét óta s épen látható lenne, amint csak ülnek és nem esznek. Nem tudok, nem tudhatok semmit, csak amit szemmel láthatok és az oly kevés. Persze, nagy tanácsoláságomban most megsegítenének a számok. A mindenható számok. Házak száma ennyi. Vályogból épült annyi. Cserép- vagy palafedele van ennyinek és annyinak, a többi nád vagy szalma. Sőt zsup. Mekkora a határ, mit és mennyit terem, mi a búza ára, hány tehén van a községben, mekkora a napszám, mi a napi átlagos húsfogyasztás, mi a természetes népszaporulat indexe, mi a születési és halálozási arányszám? Mik a számok itt, K.-án, mik a szomszéd faluban, amelynek lakosai szlovákok és

evangélikus vallásúak? Mik a másik szomszéd faluban, amelynek lakosai magyarok és református vallásúak? Mik két faluval feljebb, abban a községben, amelynek lakosai kúnok? Mik három faluval lejjebb, ott ahol a lakosok németek? Mit hoz ki tíz hold földből egy magyar, egy szlovák, egy kún, egy német?

Szemmel most, érkezésem után egy nappal, derűs időben, csupa kellemes képet látok, hála a valóságon és az irodalmon felül még a táj- és zsánerkép-festészetnek is. Némi kételyeim vannak ugyan, már csak amiatt a sok vérköptető irodalom és szociológia miatt is, de élvezem ami élvezhető. A levegő most friss, valósággal üdítő, a csend, mivelhogy nappal van, csaknem teljes és nyugtató; ellátogatok majd ismerősökhöz, betegekhez, hivatalokba, iskolába, mindenütt maradok az áldott földszinten, nem kell emeleteket mászkálnom, az utcán, az utcákon elmerengve járhatok, nem kell megszabadnom percről-percre, sem a méltóságos úr autója, sem a Schwarcz taxija elől, személyi biztonságom impozáns. Mivelhogy az égből egy óriási burát láthatok és az minden területéről ontja, veri vissza rám a nap fényét, jobb tudomásom ellenére is úgy képzelem, hogy odabenn a lakásban is fényben tündököl minden tárgy, talán még az ágyak alól is világosság áramlik. Hogy el ne felejtsem, a szálláson poloska nem volt, de a bolhakérdést már függőben hagynám. Mindenesetre tisztázásra vár még, hogy az a jelenség, amikor az ember lefekvés után viszketést érez a lábaszárán, majd a nyakán, bolhacsípés-e vagy ideges viszketés. Már maga az ilyen probléma is szinte megoldhatatlan, mert a legkülönbőlőbb, hogy úgy mondjam, variánsok lehetségesek.

Lehet például, hogy az első viszketés bolhától ered, a többit már azután a félelemtől szenvedni el az ember. Minden esetre segíthet ilyenkor a természet, azaz célszerű, ha egyik viszketés helyén fillérnyi kerek, duzzadt folt keletkezik, amelynek a színe vöröses, mert ilyenkor talán mégis föltehető, hogy azt a bizonyos lobos sérülést féreg okozta. A többi kétórahosszáig tartó meg-megújuló viszketés lehet idegjáték is, annál is inkább, mert túlerős viszkető tehetség esetén némely egyén — hasonló izgalmas helyzetben — még a gyomrában is érezhet viszketést s ez bizony már a fejtől van... Nem tudom miért most, de most jutott eszembe, hogy a vendéglátó gazda házában a falon egy papírlapot láttam, melynek képes ábrázolata egy virág, a ráírt szöveg pedig így szól: «*Ne félj, csak higgy!*» Kis betűkkel még az is ott áll, hogy az intelem Máté evangéliumából való. (35,5.)

Emberek ballagnak el mellettem, ritkán, egy-egy udvaron embert látok. Az arcok komolyak, nyugodtak, de inkább komorak. Ez véletlen is lehet, most éppen ezekhez volt szerencsém. Láttam fiatal lányt is, biciklin ment, szép volt, üde volt, kissé büszke lehet a szépségére, illetve úgy látszik, hogy nem könnyen viseli azt. Akiket láttam, azok közt több a szegény, mint a jómódú. Megütközöm rajta, hogy ezt tudom, hogy ez csak úgy ránézés után már tudható. Nem csak a ruha mutatja meg a szegénységet, hanem a tekintet, az arc mikéntje, a magatartás, még akkor is, ha a szegény egyedül megy az utcán. Annyira így van ez, hogy mindjárt mondjuk is ki: no, nem mindig!

Igen, mindig van kivétel, hogy tilos, legalább is kockázatos legyen az általánosítás, a tételek felállítása, s általában nehezebb legyen a világon eligazodni, illetve, mint a halról szóló vicc szemlélteti: fán lóg, döglött, pikkelye van és csicsereg, mi az? Hal. Hal? Mi az, hogy csicsereg? Hogy nehezebb legyen kitálatálni!

Betérek Veres bácsiékhoz. Ezt a Veres bácsit igen régóta ismerem s gyakran irigyeltem. Irigyeltem életem anyagi bizonytalanságában, kínos harcaimban, gyakori bukásomban. Lám, mennyivel jobb ennek a Veres bácsinak. Hiszen sokat dolgozik, megerőltetve, az igaz. Már hatvanötéztendős és még állania kell a sarat. Hajnali négykor, félőtkor kel — ő ugyan azt mondja, hogy háromkor — megeteti az állatokat, azután talpon van egész nap, szánt, kapál, vet, kötöz, arat, trágyáz, szerszámot javít, csalamádét kaszál, hord, almot visz az istállóba, este üldögél egy kicsit és nyolckor lefekszik, ő ugyan azt mondja, hogy kilenckor. De Veres bácsi magának dolgozik. Ha nincs is hivatala és ebből folyó jövőbeli nyugdíja, van földje. Szűkösen él meg a földjéből családjával együtt, de megél. Micsoda multa tekinthet vissza Veres bácsi, életének alkonyán, hatvanhatodik esztendejéből? Szépre és jóra! Mert ugyan mit adhat az élet mást, mint azt, hogy megél az ember. Megél, különösebb szenvedések nélkül. Persze csak «különösebbek» nélkül; Veres bácsinak nem vertek soha kést a fejébe. Nem sikerült őt ily kedves japánoknak soha kezükbe kaparintaniok, pedig ily japánokkal telisdesteli van a föld. Föltehető, messzire ne menjünk, hogy mindjárt a Veres bácsi közvetlen szomszédjának is vannak ilyen

hajlamai... De Veres bácsi még csak beteg sem volt soha. Már úgy komoly beteg nem volt. Hatvanöt évet élt meg egészségben, legfőlőbb hogy a gyomra fájtnéha. Igen, emlékszem rá, Veres bácsinak fájni szokott a gyomra. Nem gyakran, csak úgy félévben egyszer. Orvosnál még nem járt a bajával, nem tudni hát, mi az, lehet hogy semmi, hogy csak egyszerű savtúltergés. Ilyenkor, gyomorfájás esetén, lefekszik Veres bácsi a vackára, összezsugorodik, arcát a feje aljába dugja és csöndben marad, csak néha nyög. Néhány óra hosszáig gyötri a fájdalom, azután lassan elmúlik, Veres bácsi megkönnyebbül, de meg a család is, mert mindnyájukat sötét gondolatok lepték meg a fájdalom tartama alatt: Veres bácsi a halálra gondolt, a család is, de olyanformán is, hogy elvesztik a munkakerőt, az eltartójukat, mi lesz velük, mit csinálnak majd magukra maradva. A fájdalom lezajlása után még jó ideig igen zilált Veres bácsi tekintete, arca egészen kikelt magából, vonásai, gödrei, emelkedései eltolódtak a helyükről, Veres bácsi hangja a szokott-nál is szelídebbé válik, mosolyogni sehogy sem akar, pedig máskor tréfákat is szokott mondani és azokon ő maga is jóízűeket nevet... Veres bácsinak most épen ilyen gyomorfájása van. És most, ez kiváló alkalom rá, elmélkedhetünk a gazda függetlenségéről, arról az állapotáról, hogy ha bármily könyörtelenül sokat kell is dolgoznia, mégis csak a maga ura. Ha cseléd lenne Veres bácsi, valamely nagybirtokon, akkor most a rosszulletével kapcsolatban még egész sereg baja lenne. Béresgazda, ispán, minden följevvalója kételkedne benne, hogy csakugyan beteg. Azután szemrehányást tennének neki, hogy miért nem

vigyáz magára, mert biztosan megint bezabált és attól fáj a gyomra. Meg is fenyegetnék, hogy sokáig már az ilyen véncsontnak úgy sem vehetik hasznát. Nem is ismernék el, hogy beteg és tehetetlen, hanem esetleg megvizsgálná az orvos. Az orvos gyanakvólag faggatná, rosszindulatú kérdéseket intézne hozzá és nem lehetetlen, hogy az volna a véleménye: Veres Ferenc munkaképes, dolgoznia kell. Persze, egy ilyen orvos, akit az uradalom fizet, s amikor a nagybirtok egyáltalán nem szanatórium. Így járhatna Veres bácsi, ha cseléd lenne. De ha szüntelenül egészséges lenne is, amint hogy valójában az, akkor is piszkálnák, noszogatnák, megfeddenék, ijesztgetnék, levén-marháznák s még cifrábbakat is mondanának neki, elhalt édesanyjáról és különféle belerúgásokkal kapcsolatban s mivelhogy a nagybirtok valamilyen vallási alapon áll, lévén ez az ő természete, Isten nevét is belekevernék az egyoldalú diskurzusokba. Veres bácsinak meg úgy kellene hallgatnia, mint a csukának. Hallgatnia, nyelnie, pislognia, legföljebb néha-néha valami alázatosat nyöszörögnie. De még az alázatos nyöszörgésre is csak az lenne a válasz, hogy: ne pofázzon.

Nyilvánvaló hát, hogy azon túl, mennyi a kommentációja a cselédnek, mi a hozadéka a Veres bácsi tizenöt holdjának, valami másnak is van szerepe abban, hogy a Veres bácsi helyzete embernek való-e vagy kutyának. Így lehetséges, a Veres bácsi függetlensége miatt, hogy olykor-olykor még őt is irigyeltem, sorsát kíváncsúnak, legalább is elviselhetőnek ismertem el. Saját ház, saját porta, saját föld, ha nem is sok, munka, a munkáért nem bér jár neki, hanem a termelvényei

árát kapja. Veres bácsi, ha akarja, lassan dolgozik, mert más napon pótolhatja, amit elmulasztott. Ha akarja, egyszer-egyszer tovább is alhatik, legfőljebb később kap enni a ló, a disznó, azok nem mennek el panaszra a szolgabíróhoz. Veres bácsi, a teremtesít a világnak, ha kedve szottyan rá, nyári szép időben, dologidőben is, elrikkanthatja magát: ma nem dolgozok, ma sétálok, vagy ülök a ház előtt és nézem az eget... Hát van is ebben valami igaz, meg nincs is. Mert Veres bácsi szép függetlensége, szabadsága, mondhatnám úri mivolta egészen képzeletbelivé vált előttem a mostani látogatásom alkalmával. Veres bácsi ott feküdt ugyan, saját elhatározása alapján, ispáni és uradalmi-orvosi engedély nélkül a vackon, a görcs gomolyaggá húzta össze, arcát szokása szerint beledugta a fejealjába, már mint a rongyokba, szakadt kabátba és efélékbe, és hallgatott, de ki-bejárt az ajtón Veres néni s irgalmatlanul szidta Veres bácsit. Vén disznónak, nyavalyásnak, dögnek mondta, a gyűlöletet és megvetést csak úgy okádta rá. Mert esőre áll most már minden nap az idő, ma csak véletlenül süt a nap, le kellene szedni azt a nyavalyás kis szőlőt, különben ott rohad a tőkén, azt' megvan a kár. Egy-egy különösen kegyetlen szónál Veres bácsi fel-felnyögött, ennyi védekezés tellett tőle. Máskor persze, amikor egészséges, visszaszól. De akkor is minden tizedik szidalom után egyszer. Mert amikor egészséges, akkor is az asszony az úr. Hogy miért, azt talán csak a Jóisten tudja. Emberi ésszel legfőljebb ha meg lehet közelíteni a dolog nyitját, már ha van nyitja, illetve ha a Veres-családbeli nőuralom sok előfeltétele közül egyáltalán ki lehet valamelyiket, mint döntőt, emelni.

Veresné tíz esztendővel fiatalabb az uránál, de már öregedő asszony. Öregedő, kissé hajlott járású és foghijas. Ami rossz foga van, az is mozog. Nagyon érdeklődik, későbbi szelídült állapotában, a foghúzás mikéntje iránt. Hogy csakugyan nem fáj-e az a huzatás injekcióval. Neki ki kellene már huzatni a rossz fogait és betétet kellene csináltatnia, mert nem tud enni, jóformán semmit sem tud megrágni, azonban igen-igen fél a huzatástól, jaj. Már többször rá akarta magát szánni, de nem bírta. Jajjaj. Úgy tűnik fel, mintha Veres és Veresné közül ő lenne a gyávább. Mitől parancsol hát mégis ő a háznál? Talán attól, hogy Veres bácsi szelíd ember, olyan, amelyet már, csúfolódva, pupáknak is neveznek? Vagy ő hozta a házhoz a vagyont? Hát nem ő hozta, együtt szerezték. Bármily különös is az, szerezték; hogy miképen, az mellékes, fő, hogy közös munkával. Két szegény ember kapcsolta egymáshoz a sorsát, amikor évtizedekkel ezelőtt házasságot kötöttek. Szép legény volt Veres bácsi és szép leány a mostani Veresné. Szerették, kívánták egymást s az ilyen házasságról azt szokták mondani, hogy: szerelmi. Talán ezt a szerelmet, amely időközben tárgytalanná vált, ezt bánta meg Veresné? Mert most már úgy gondolja, hogy kár volt? Hogy bolondság volt, butaság volt, mert szép lány létére jobbmódú emberhez is férjhez mehetett volna? Bajos itt eligazodni. Azonban az ember hosszú esztendőök folyamán sokszor beszél önmagáról, másokról, általában erről a cudar életről és el-elszólja magát, eljár a szája. Valahogy így mégis megszerkeszthető a tényállás. Legénykorában igen szerették a nők Veres bácsit. Mindig akadt szeretője. Amikor katonáskodott

is, nagy városokban, csakhamar fölcsípte őt magának egy-egy jóalakú szakácsné, pincérlány és más ilyen. Hogy úgy mondjam sikeres, sőt diadalmas multja van Veres bácsinak. Ily előzmények után házasodott szerelemből. Veresné, ó, szűzen ment a házasságba, Veres bácsi volt életében az egyetlen férfi. Veres bácsi volt a szenzáció, de Veres bácsi őt, a nejét, idővel valahogy megunta. Az elhasznált kalendáriumokba nincs beleírva — el is tüzelték már azokat, — így senki sem mondhatja már meg a dátumot, amikor utoljára szerettek egymást. Időtlen idők óta külön hálnak. De meg az egykének kényszerű híveivé szegődtek, nem akarták, hogy megismétlődjön a gyerek. Hogy megóvják magukat, akörül valami egészségtelen praktikát is végeztek. Ki tudná végigmondani az egész sort, ténynek látszik, hogy Veres bácsi úgy ahogy befejezte nemi pályafutását. Veresné azonban kielégületlen maradt. Veresné rosszul járt. Veresné becsapódott. A sors, a társadalom és a szokások összesége kifosztotta őt. Haragos, zsémbelődő, koravén asszonnyá vált s bármi történjék is, ha a csirke megdöglik, ha a jég elveri a kukoricát, vad indulata mindig Veres bácsi ellen fordul. Igazi házaspári módon élnek: szüntelen acsarkodással. Néha, amikor az asztalnál ül a család és húszerpig is béke van, egyszer csak ráfordul ám Veresné az urára: maga meg mit zabálja föl azt az egész oldalast, ménkű csapjon a gyomrába!

Veresné a harciassá vált mártír. Visszaharap, boszszút áll mindenért, ami történt s talán még inkább azért, ami nem történt. Szavakkal való játék lenne próbálgatni, hogy most már ő-e az erősebb, vagy ő a gyengébb fél. Mindenesetre ő az izgatottabb. Izga-

tott, izgulékony, ideges, kis túlzással azt lehetne róla mondani, hogy örült, a helybeli szóhasználat szerint: meg van veszve. Indulatainak kedélyileg áldozata az egész család. Bár ha azt mondom, hogy kedélyileg, ezzel még csak a felületen maradtam, azok mellett a kis elszontyolodások mellett, amik a Veresné kitöréseit a többiek részéről követik. Veres bácsi viseli a sorsát. Nem hősiesen, hanem gyáván, meghunyászkodva. A legtöbbször hallgat és pislog. Ha néha kiszól a kalap alól s valami mázsás gorombaságot mond, a kontrákra megint csak elcsitul. Pislog, még a nyaka is kivörösödik a szégyentől. Szégyenli magát önmaga előtt és diadalmaskodó felesége előtt, a családjá és az idegenek előtt, mert idegenek jelenléte sem akasztja meg a Veresné szidalmait. Veres bácsinak nincs semmi kedve az élethez. Dolgozik átkos muszájból, gépiesen, talán leginkább félelemből. Talán félelemből nem hal meg. Pedig ha meghal, előbb mint élete párja, akkor az aszszonyban mégegyszer felújulnak majd a fiatalkori emlékek, hangosan megsiratja Veres bácsit, eltemeti — s azután hamarosan könnyebben érzi majd magát.

Már most hogyan várjon az ember Veres bácsitól, még ha fiatalabb lenne is, valami bravúrt akár a munkában, akár a tanulékonyságban? Hogyan kerülhetne ki az ő keze alól egy négymázsás disznó? Hogyan teremhetne neki egy hold földje tizenhat mázsa búzát? Hogyan telhetne ki tőle, hogy valami régit elhagyva új módszerre térjen át, vagy akár csak a vinkót termő szőlőjét, mivelhogy a földje alkalmas lenne rá, átoltsa csemege-szőlővé, ha másképp nem, hát fokozatosan úgy évenként öt-öt barázdát, amint azt már huszonöt évvel ezelőtt tanácsolta neki egy hozzáértő «úriember».

Elhagyom most Veres bácsit és a családját, még csak azt sem ajánlom a betegnek, hogy menjen el orvoshoz; valaki paprikás pálinkát komendál neki, erre csak azt mondom: nem hiszem, hogy használ. Megyek tovább, beállítok Zsirákékhoz, véletlen, hogy otthon vannak. Megtisztelésnek tekintik a látogatást, örülnek, hogy «nadrágos» ember, városi «úriember» szoba áll velük. Pedig ezek a Zsirákék jóval gazdagabbak, mint Veresék. Hogy mennyi a földjük, azt épen nem lehet megállapítani, sem abból, amit ők mondanak, sem abból, amit mások tudnak róluk, mert az egész birtokállományuk csodamód szét van komplikálva testvér és az egyik házastárs szülői közt, ennyi föld ennek, annyi föld meg amannak a nevéen áll, no de mindegy, Zsirákot olyan hatvanholdas parasztnak becsülöm. Zsirákék is panaszkodnak. A férfi lassú kedvetlenséggel, az asszony szörnyű elkeseredéssel. A gazdasági helyzet miatt panaszkodnak. Igen értelmesen beszélnek. Csak kérdéseket intézek hozzájuk eleinte, ellenvetéseket nem teszek. Hallgatom és nézem őket. A férfi nagyhajú, kis fekete bajszú, művészfejú ember, jó tagbaszakadt. Az asszony középtermetű sovány nő, városias jelenség, munkás vagy altiszt nevének látszik, szépnek egyáltalában nem mondható. A férfi arckifejezése inkább bús, az asszonyé zilált. A szobában motoz egy öt éves kislány, nagyon csinos... Hát mi lenne az a sok-sok baj? Először nagyon kell dolgozni. Azután nincs meg a munkának az eredménye. Alacsony a termelvények ára. Hogy a búza ára húsz pengő? Jó, jó, de volt hét is, az már nem is volt ár. A szőlőnek, bornak semmi ára nincs, a mustot az idén négy fillérjével veszik, pedig hat fillért fizet a

gazda adót azért a borért, amit maga iszik meg. Hogy az idén van ez így először s egészen tavalyig jövedelmező volt a szőlőgazdálkodás, ez nem számít, mert az az irányadó, hogy mi van most és mi lesz ezután. Igen, mi lesz ezután? Az ember nem bírja el a gondokat, a nagy bizonytalanságot. Az idén jégverés volt kétszer is, máskor aszály van, ismét máskor a túlságos sok eső rohaszt el mindent. Hát ki lehet ezt bírni? Hát nem jobb ezerszer annak, akinek nyugodt állása van, kapja minden elsején a fizetést és amikor megöregszik, nyugdíj jár neki? ... Most már ellent mondok. A férfi nyugodtan próbál érvelni, de érvei sántítanak. Valami kis megértésre hajlamos, de az asszony hajthatatlan. Az asszony rikácsolva beszél, kiabál, szitkozódik. Szidja a kereskedőket, a zsidókat, az urakat, az államot. Átkozódik az adók, a közterhek miatt. A hangja néha elfül, az arcvonásai rángatóznak, a szeme forog, kezével dühösen gesztikulál, a dívánon ül beszéd közben, de izeg-mozog, hajladozik, emelkedik, olykor csaknem felugrik. Átkozza a világ valamennyi államát. Az egész világon évről-évre nagyobb a nyomor s mindennek az az örült fegyverkezés az oka. Már alig várja azt a napot, amikor végre egymásnak rohannak már a gonosz népek és elmetszik egymás torkát. Azt mondják — így az asszony tovább —, hogy csak egy kanócnak kell valahol kigyulladnia s akkor fölrobban ez az egész gyalázatos világ, hát csak azt lesi már, hogy kigyulladjon az a kanóc.

Ekkor már negyedik személy is jelen van a világ sorsának megbeszélésénél, egy asszony, aki mosolyogva szól most közbe:

— Ha háború lesz, a te uradat is elvisziki!

Zsiráknét ez a megjegyzés sem ejti zavarba:

— No ha elviszik? Hát azt hiszed, hogy én nem szívesen halnék meg bármely pillanatban? Olyan gyönyörűség talán ez az élet? Ha elpusztul az ember, csak nyer vele. Minden óráért kár, amit az ember így él.

Nincs hát itt semmiben sem öröm. Sem a vagyonban, sem az erős munkabíró férjben, sem a szép kislányban. Magam is elismerem, hogy kirívó esettel állok szemben. Ez az eset azonban nem most mutatkozik meg előttem. Ismerem régebbi idő óta, néhány meghatározójával együtt. Most csak hagyom leperegni a lázongás kitörését, s újabb és újabb részletmegnyilvánulásait figyelem. Öt év előtt, amikor még nem volt meg a kislány — csupán várandós volt az asszony — ugyanígy volt elégedetlen a világmindenséggel. Akkor ez az asszony Oroszországgal szimpatizált, a proletár világforradalmat várta, hogy majd az hozza meg a bajaira. A társadalomszemlélete már akkor neuropátiásnak látszott előttem, mert ugyan mit vár, mit várhat egy hatvanholdas parasztcsalád, egy kulákcsalád a proletárforradalomtól? Az asszony rége óta érdeklődik politika iránt, ujságot is olvas néha, nem parasztcsaládból származott, Pesten járt iskolába, itt, a látszólag informálatlan faluban is tudhatta, hogy a kulákokkal az orosz földkollektivizálás végzetes kegyetlenséggel bánt el. Micsoda észszerű köze lehetett hát valaha is ahhoz az eszmevilághoz, amely az ő számára nem hozhatott segítséget? Mindegy, hogy ő hogyan gondolta. Fő, hogy most egy kis asztalkán néhány számát látom a Szittyakürt című lapnak. Most errefelé érdeklődik az asszony. Talán egy új irányzat

hozza a megváltást. Mindegy, hogy mit hoz, csak valami más legyen, mint amiben élünk. Vajjon elég lenne-e azonban ily szorult lélek szabadulására a külső gazdasági és társadalmi keret megváltoztatása?

Áttekintem mégegyszer az elhangzott panaszokat. Indokoltak, ez tagadhatatlan. De nem egészen indokoltak. Mert nem adnak feleletet a kérdésre, hogy miért lenne fenéig szenvedés és ennyire elviselhetetlen az élet akkor, amikor munkával mégis csak megél az ember, van lakása, élelme, ruhája s a gondok mellett, a bizonytalanság érzése mellett mégis életbiztossága. Amikor az embernek, már az asszonynak, akiről szó van, van férje, szép és egészséges gyermeke, lesz hát folytatása az életének. Akad szórakozása, olvashat, rádiót hallgathat, sétálhat, olykor még Pestre is fölmehet. Ha testi beteg, kezelteheti magát. Ha elveri a jég a szőlőt, az baj, de jó volt a gabonatermés. Ha az aszály árt a gabonának, rossz, de gyümölcs van bőven. Azonfelül tenyésztenek disznót, tyúkot, libát. Lehet szórakozni az állatokkal is, lehet szeretni azokat s örömet lehet lelteni a virágokban is. Hogy a végsőkéig vigyem, még arra is hivatkozhatom, hogy szép időben pompás a táj képe. No meg a szomszéd községbe el lehet menni egy-egy filmet megnézni. Látható ilyenkor a világhírű is talán s szabad kellemesen undorodni azoktól a gyűlöltől félt (esetleg áhított) fegyveres készülődésektől.

Az anyagiakon felül társadalmi panaszok is következnek. Panaszok a társadalmi hierarchiáról s vádakkellene. Indulatos szavakban kitörő lázadás a paraszti sor alacsonyrendűsége miatt. Hogy van úr és paraszt s hiába vagyonos a paraszt, hiába dolgoz, értelmes és

tisztességes, azért csak paraszt. Hogy a parasztot lenézik, megvetik, gyűlölik az urak, a zsidók, az ipari munkások, mindenféle más emberfajta. Hogy gyalázó, sértésnek szánt kifejezés ez a pusztá szó, minden jelző nélkül: paraszt. Hát érdemes ilyen világban élni? Hát ne fájjon az ember szíve, amikor elviszik a sok pénzt adóban, de amikor elviszik a búzát, a kukoricát, a tojást, a tejet is, — táplálni a sok gonosz ellenséget?

A férfi mondja el azután higgadtabban, hogy szerinte helytelen az «intelligencia» elkülönülése a paraszttól. (Intelligencia! Istenem, pap, tanító, jegyző, adótiszt, állomásvezető, patikus, — valamennyi Einsteinnel egy réteget alkotó!) Közbevetem, csak hogy mindenfelé megforgassam áldozatomat, hogy hallottam már falusi intellektuelt is panaszkodni a parasztok zárkózottságáról. Hát hogy az nem úgy van. Mert az intelligenciának kell közelednie a paraszthoz, különben a paraszt tolakodónak látszana. Az asszony dühösebb, némely szöveget jobban a fején talál: Nagybán firkálnak a parasztokról, hogy így meg kell becsülni, úgy meg kell becsülni a parasztot; de ez csak az ujságokban áll, meg a könyvekben, az életben sehol ez a megbecsülés nem látszik, meg minden a régiben. És az asszony elbeszél egy esetet. A régi házukat, amelyben ezelőtt laktak, eladták egy nyugdíjas, magasrangú állami tisztviselőnek, aki méltóságos úr. Az illető ebből a faluból származott és ide tért vissza öreg napjaira. Amikor a házat átalakította, szépen berendezte és beléje költözött a feleségével, akkor nagy lakásavató vacsorát adott s erre a vacsorára őket is meghívta. Különben is régebbi ismerősök a méltósá-

gos úrral, mert az már esztendők óta náluk bérelt két szobát, valahányszor nyaralni lejött a faluba... Hát nekik, már mint a Zsirák házaspárnak, nagy gondot okozott ez a meghívás. Elmenjenek-e a vacsorára, vagy ne, hogyan bánnak ott majd velük, hogyan érzik majd magukat. Az asszony nem akart elmenni és ezt meg is mondta a méltóságos úrnak. A méltóságos úr azonban kijelentette, hogy nélkülök nem lesz meg a vacsora, okvetetlenül menjenek el, senkinek sincs több joga ott megjelenni, mint nekik. Erre aztán rászánták magukat, hogy elmennek. Az asszony egyszerű ruhába öltözött, félig parasztosan; nem azért, mintha nem lennének selyemruhái, olyanok, mint bárkinek, aki a vacsorára hivatalos lehetett, hanem mert úgy találta leginkább magához valónak. Amint azután ott ült már a méltóságos úréknál, másokkal együtt, s még vártak újabb vendégeket, egyszer csak megérkezik a d.-i jegyző. Köszön sorra mindenkinek, kezet csókol a nőknek, akit nem ismer, annak bemutatkozik, neki nem köszön, nem is mutatkozik be, elnéz felette. Hát ő csak ott ült, ezt is tudomásul vette, nem lepődött meg, számított ilyesmire. A méltóságos úr azonban észrevette, hogy mi történt — bár ez a veszett fejsze nyelének a mentése és már nem fontos, nem is számít — karonfogta a fiatal urat, a jegyzőt, odavitte Zsiráknéhoz és megleckéztette:

— Azonnal mutatkozz be illendően és köszönj! Hogy' csinálhatsz ilyesmit? Nem szégyenled magad? Te akarsz a nép vezetője lenni, fontos hivatalos állásban?

A jegyző azután irult-pirult stb. Nahát így állunk. Ő, Zsirákné, az urakról többé tudni sem akar ebben

az életben . . . És úgy látszik, mintha Zsiráknénak tökéletesen igaza lenne, még pedig mindenben. Csak nem egészen. Mert anyagi léte nem bizonytalanabb, mint ma a legtöbb emberé, sőt a nagy többségénél szilárdabb. Gondjai vannak, de gondjai mindenkinek vannak s az ő gondjai aligha «észbontók». A társadalmi rangsorban mindnyájan többé-kevésbé előnyösen, illetve hátrányosan helyezkedünk el, és sérelem mindenkit ér, hiszen ily sérelem még Napoleont is elég gyakran érte, mondjuk oly esetben, amikor uralkodók nem válaszoltak a személyesen hozzájuk intézett leveleire, hanem csak válaszoltattak. Más asszony a Zsirákné helyében, persze egészséges és kemény asszony, maga tudta volna elintézni azt a bizonyos jegyzőt. De akármilyen, bármekkora is a tárgyi erejük a Zsirákné életkörülményeinek, feltűnő az ő örömtelensége, holott oka épp úgy volna örömré, mint ahogy van elkeseredésre, és különös, hogy mindezek után hevesen kapálózva, rekedten kiabálva, kidülledt és forgó szemekkel az általános háborút óhajtja, mint megoldást. Zsirákot azután a felesége ragadja magával, ő aféle utánérző.

Általában mintha a háttérben szereplő nőknek igen nagy befolyásuk lenne mindenre, ami különösen a társadalmi érintkezés körül történik. A nők mintha jobban ragaszkodnának az «előkelőség» sztig máihoz, mint a férfiak. Mintha nagyobb szükségük lenne a különöségekre és arra, hogy másokat lenézve, elkerülve, a maguk köréből kizárva, a saját presztizsüket emeljék nem csak mások, hanem önmaguk előtt is. Mintha így állana a tétel, hogy: legelőkelőbb az, aki a legtöbb embert nézi le, illetve tudja lenézni. A lenézésnek már csak árnyalatai, mikéntjei vannak s az a sokat emle-

getett úri finomság, barátságosság, csupán rutinosabb módja a lenézésnek.

Együtt távoznak Zsirákéktól a vendégasszonnyal. Szeretném őt, Vahunkánét, ezt a harmincegynéhány éves, pirospozsgás, egészségtől duzzadó, jótermetű asszonyt véleményadásra bírni. De megszólal ő maga, kérdés nélkül s mindjárt neki vág a tárgynak:

— Nem az ám az Eszti baja, hanem hogy nem szereti az urát!

A mondat második felében Vahunkáné halkra fogja a hangját, szinte sűgva beszél, pedig ketten egyedül járunk az utcán.

Vahunkáné tehát pletykál. A pletyka a falusiak kedves időtöltése. Különösképpen a nőké. Öregeké és fiataloké egyaránt. A pletyka lelki szükségletük. A pletyka, a mások dolgairól való bizalmas közlés, csaknem mindig a nemi életre vonatkozik. Mintegy ellensúlyozásául annak, hogy a nyílt beszéd csaknem mindig gazdasági. A nyílt beszéd például erre a kérdésre, hogy hogy' vannak itt ebben a faluban, kizárólag ilyesféle: Hát bizony nehezen, nehezen; rossz volt a termés, sokat esett az eső, nyáron a jég elverte ami még megmaradt, keveset tojtak a tyukok, kukacos a mák, most meg sertésvész van; télre állítólag bevezetik a villanyt, a pap meghalt, új pap még nincs, egyelőre csak egy káplán végzi az istentiszteleteket; no meg legfőljebb annyi, hogy a Kelha István megnősült, a Gózon Sándornénak kislánya született. Ez a nyílt beszéd, mely ha ennél több, akkor azokhoz az esetekhez is, amelyek nem gazdaságiak, gazdasági függelék

fűz, így: a szegény papné itt maradt azzal a csekélyke nyugdíjjal és a négy gyerekkel, nem tudom, mit fog majd csinálni a mai nehéz időkben, haj, haj; a Kelha István öt hold földet kapott a Puskás-lánnyal, elég jól járt, de a Puskás Tera sem panaszkodhatik, mert Kelhának van nyolc holdja, ha meg az öreg Kelha meghal, öröklő utána a házat a kerttel; nem tudni mi a csodának Gózonénak az a gyerek, amikor már kettő van nekik és így is alig tudnak megélni. Így a nyílt beszéd, őszintén, szemrebbenés nélkül, egymás arcába nézve, bizony, bizony, bólogatva hozzá, Isten látja lelkünket, hogy mi milyen tisztán és helyesen gondolkodunk, milyen becsületesek a szempontjaink, a szándékaink, mi nem csak önmagunknak, hanem még másoknak is csupa jót akarunk... Azután következik a pletyka. Ez már hogy úgy mondjam más síkon foglalkozik az eseményekkel. Ha két nő, legföljebb három van együtt, akkor kerekedik és cserére megy, mindenki ad, de kapni is akar. Tartalma így fest: Hogy hogyan vagyunk? Ó, sok minden történt itt azóta, amióta maga nem járt nálunk. (Persze, ha az érdeklődő nő.) És most a rossz termés, a mák kukacos volta s minden ehhez hasonló haszontalanság elmarad, csakis az igazi eseményekről, az élet fontos dolgairól esik szó. Szóval a pap szegény meghalt. Nagy kujon volt, Isten nyugosztalja. Valóságos megkönnyebbülés annak a szegény özvegynek, hogy nem kell tovább túrnia a sok megaláztatást. A Kelha István megnősült. Na hiszen! A Puskás Terát vette el a szamárral. Egyet-mást mondhatna róla a bába, mert jó kuncsaftja volt. A Gózonéknak gyerekük született, már a harmadik. De nem a Gózon ám az apja. Hanem... és így tovább.

A pletykák összesége oly hazugságáradat, amelynek nagy része mindig igaz. Igazat a valótlanától nehéz, csaknem lehetetlen benne elválasztani. A valótlanak is megvan az a természete, hogy nem tisztára koholmány, hanem van valami igazságmagja. Amelyből aztán kinő a terebélyes hazugságfa. A főjegyző udvarol az irnoknének. Ebből csakugyan igaz valami, ha nem több, hát annyi, hogy a főjegyző egyszer barátságosan köszönt az irnoknének, majd kis idő múlva utána is fordult és jól megnézte. Ebből persze nemcsak az a fa nőhet ki, hogy a főjegyző udvarol az irnoknének, hanem az a virág is kinyílhat a fán, hogy a főjegyzőék válnak. A pletyka abból a kínos vágyból fakad, hogy a valóságot a világról, az emberekről mégis csak tudni kellene. Az eltorzítások a lehetetlennel való birkózás közben keletkeznek. Mert hogyan lehetne megtudni a valóságot, mikor az rejtve történik! A valóságot, melynek ismerete nélkül egészen hiányos az ember világképe, nem lehet tetten kapni, arról nincs referátum, nincs statisztika, azt nem közelíthetik meg az érzékeink, szóval nem látjuk, nem halljuk, apró jelekből kell azt kikombinálni. A kombinálás azután olyan művelet, amelyet bárki könnyen elvéthet. Ha a valóságon innen marad az ember a hiedelmével, akkor ostoba, vak, mulya; ha pedig túlkombinálja a valóságot, akkor, Istenem, akkor legfőljebb tévedett.

A valóságot nem csak megismerni kell, hanem terjesztetni is. A mások ismeretsomját, sőt ismeretsükségletét ki kell elégíteni, közkötelesség ez, talán még az írás-olvasás tanítása is ezen alapszik. El kell tehát mondani, amit az ember, ha mindjárt kombinatív úton is, megtudott. El kell mondani azért is, mert cse-

rében más ismereteket kap az ember. Én közlök valamit A.-val B.-ről, A. közöl velem valamit C.-ről. Közölni meg több oknál fogva muszáj. Közölni kell az esetet, mert az eset fölháborító és kell, hogy az eset elkövetőit valahogyan elérje méltó büntetésük. Az eset mindig fölháborító. Fölháborító, hogy az eset elkövetői megengedték maguknak azt, amit mások esetleg csak szeretnének. Hát lehet-e mások ilyenemű örömet tűnni? Hát nem kell őket pellengérre juttatni? Sajnos, ma már nincsen boszorkányégetés, sem «házasságtörő» asszony megkövezése, de van még társadalmi büntetés: megszólás, érintkezés megtagadása; van még megtorló magánakció, hiszen megcsalt férfiak néha le is szúrják vagy le is lövik a bűntevő nőt, megcsalt nők pedig levitriolozzák a hűtlen férfit. És akkor, ily esemény elkövetkezte után, kéjes borzongással lehet a gyilkosságról, annak részleteiről hetekig tárgyalni. Még sajnálni is lehet az áldozatot... A pletyka a nemi szegények aknamunkás harca a mások nemi élete ellen. Aggszúzek, fonnyadt asszonyok, kényszerű hűségben szenvedők, rútak, csalódottak kényszerképzetes tiltakozása a mások élete ellen... A pletyka azonban boldogsága is a nemi szegényeknek, a fantáziájuk játéka saját élmény helyett, valóságpótlék, mese, költészet, vágyteljesülési álom... a pletyka önsanyargatás is, valami szörnyű, kényszerű plusz a valóságos nélkülözéshez: lám, mások úgy, én meg szerencsétlen ostoba, így. Hát igazság ez?

Szóval Vahunkáné pletykál Zsiráknéra. De igazat mond. Csak annyit mond, hogy Zsirákné nem szereti

az urát, pedig többet is tud. Én tudom, hogy többet is tud, de azt a többet most elhallgatja, talán mert én férfi vagyok. Elég egy férfinak ily témáról ennyi is. Nem mintha önmegtartóztató lenne Vahunkáné, hanem szégyenli magát szegény, már pedig ami ezután következhetne, az egy kissé kényes ügy. Ennek pedig így, hogy «nem szereti az urát», nem sok az értelme. Hiszen két ember viszonylata oly komplikált. Szeretet is van benne, gyűlölet is, hogy csak így kétfelé bontsuk nagyjából. Már most mi az, hogy «nem szereti»? Honnan lehet azt tudni? Ő mondta talán önfeledt panaszkodásai során? És ha mondta, hiteles ez a közlés? Nem egy nap, vagy egy óra hangulatát fejezte-e ki az ily közlés, éppen valami összeütközés nyomán? Tudja is azt az ilyen hullámhegyeken és völgyekben hányszoruló lélek, hogy ő kit vagy mit szeret. Persze, hogy a csirkepaprikást szereti, az odakozmásodott tejet meg nem szereti, — de hogy az urát nem szereti, mi lenne ennek az állításnak a tartalma?

Ha Vahunkánét faggatnám, ő kapkodná a szavakat, próbálna magán újakkal segíteni s valahogy megint csak kifejezni, amit akarna, amire homályosan gondolna, talán így: nem kívánja az urát. Ez azonban nem különös jelenség, sőt mondhatnám általános — bár ilyesminek a fölbecsülése már csak intuición dolga — s így Zsirákné közéleti, társadalomszemléleti és politikai exaltációja még mindig indokolatlan maradna. Többen vannak azonban a mások titkait elleső s továbbadó Vahunkánék s én tudom, hogy miről van szó. Zsirákné vágyik a szerelemre, a szerelem testi gyönyöire és férje, Zsirák, őt nem juttathatja ilyenekhez. Hogy ez a Zsirák hibája-e, vagy a Zsiráknéé, azt

megállapítani már bajos. Tény még az, hogy Zsirák — lám, a maguk módján ilyenek is napvilágra kerülnek — nem tökéletes férfi. Nem olyan, mint más, mint a normális. Mert amíg az egész, a szokások szerint látható testiségében jóállású és tagbaszakadt ember ő, addig a maga legdiszkrétebb valóságában ötéves kislánknak maradt. Mondhatnám, hála a pletykának, hogy ilyesmi is kiderülnek. Legénypajtások, fürdőző társak, katonai sorozásra kerülő egyívásúak szája eljár, de maga Zsirákné kielégületlenségében, boldogtalanságában, bizalmat keltő jóságos asszonyoknak meggyőnta már életetárja minden bűnét és hibáját, remélve, hogy így megkönnyebbül, vagy valami jó praktikát ajánlanak neki... Nem foglalkozom tovább Zsiráknéval, átengedem őt sorsának. Azt hiszem, lelepleztem egy kissé a gazdasági elégtelenségét, még ha azt a tárgyi tények sikerrel táplálják is, valamint társadalmi sérüléseit, még ha tragikomikusan az egymás megsértése is annak a társadalomnak a főfunkciója, amelyben Zsirákné él; lelepleztem a harciasságát, a fegyverekre, a háborúra, a forradalomra, az erőszakra, a mások elpusztítására való végső apellálását, céltalanság-érzését, fejfájásait, világundorát, halálvágyát. Úgy mondom, hogy «egy kissé» lelepleztem le. Mert sok kérdés marad még elintézetlenül. Mi lenne például, ha Zsiráknénak más férje lenne? (A Zsirák búvalbélelttségét illetőleg pedig: mi lenne, ha neki meg más felesége lenne?) Hátha a falu legkülönb legénye mellett is ugyanaz maradna Zsirákné, aki ma? Minderről képzelődni sem tudok, mert lehet, hogy az út tovább visz Zsirákné lelkiiségének mélyebb rétegeibe, de ezen az úton haladni nem áll módomban, sem

módszerem, sem általában kompetenciám nincs hozzá. Csak még ennyit: Zsirákné életeszménye a nyugdíjas férj, — az apja fixfizetéses, nyugdíjas állást töltött be, törzsőrmester volt a katonaságnál. Zsirákné, a tökéletlen Zsirákhoz kapcsoltan, kuriózum, joggal vethető fel az észrevétel, hogy általános érvényű megismerésekhez az ő esete nem nyújt segítséget. De hát mégis csak nyújt. Példa, ha rikító is, a felszín alatti, rejtett motívumok sokszor döntő fontosságára. Ha kirekesztjük esetéből az egészen speciálisat, még mindig típus marad.

Érdekes, hogy Vahunkánénak milyen jó a lélektani érzéke. Hogy átlát... máson. Bár könnyű neki, mert némileg hasonló az esete, csak jóval komplikáltabb. Azért Vahunkánét illetőleg megmaradok a külső kép felvázolásánál. Tehát testes, izmos, harmincegynéhány éves, szép urias arcú asszony ez a Vahunkáné. Pirosas a képe, kedves a modora, örökké mosolygó a szeme. Olyannak látszik, akin a jégverés sem fog, aki megél a jég hátán is, aki vídám, ha nincs a háznál egy fillér sem, aki nyugodt akkor is, amikor üstökös rohan a földgolyónak, hogy porrá zúzza s az ütközés időpontját nemcsak az ujságok írták meg, amiktől még ismeretlen maradhatna, hanem ki is dobolták. Meglepő, hogy Vahunkánénak gyakran fáj a feje. Szorongásos, felriadásokkal végződő álmai vannak. Az embereket rosszaknak, undokoknak, az életet — mosolyogva — elviselhetetlennek tartja. Szüntelenül dolgozik, akkor is, amikor nem kell, mert tisztogatási kényszerben szenved. Söpör, súrol, törülget, ablakot pucol, legyet irt, légnyomokat tüntet el, ágyneműt szellőztet, mos,

mosogat, kilincset fényesít szakadatlanul. Ha valaki járt náluk, feltörüli a lába nyomait. Szereti a szép bútorokat, de lehetőleg nem használja őket, hogy érintetlenül épek maradjanak. Vonaton nem tud utazni, csak hajón. A vonaton fejfájást kap és hány. Nemcsak a vonaton, hanem a villamoson, sőt nagyobb kocsiúton is. Villamosra, most már, ha Pesten van, nem is mer fölszállni. Háromhetes pesti tartózkodása alatt a Józsefvárosból Óbudára kellett volna mennie, egy rokona meglátogatására, ehhez az úthoz érdeke is fűződött. Addig halogatta az utat, mivelhogy gyalog igen nagy, villamosra meg ő nem ülhet, amíg végleg elmulasztotta. Van Vahunkánénak egy kislánya, tizennegyedik évében jár már és jóllehet van üres ágy, díván a lakásban, még mindig egy ágyban alusznak. A kislány végtelenül lenézi azokat a leánypajtásait, akik fiúkkal barátkoznak... Vahunkané nagyon szorgalmas. Még férfimunkát is végez. Ha kell, kaszál is. Ha nem is mindig, de gyakran panaszkodik. Nemcsak a gazdasági állapot miatt, hanem úgy általában, úgy az egész életre, minden komédiájával egyetemben. Egyszer, régebben, amikor éppen a megélhetés nehézségéről esett szó, néhány javaslatot tettem Vahunkánénak. Ezek között szerepelt az is, hogy tenyésszen libát. Példaképnek említettem előtte egy másik parasztasszonyt, akinek akkor is kétszáz libája volt, tartott mellettük egy kislányt, az legeltette a libákat a közeli réten, vizesgödör is akadt nem messze, legalább kétszáz pengő tiszta haszonnal lehet ennyi libát eladni. Vahunkané kedvesen mosolygott és közölte velem, hogy erre már ő is gondolt, de hát ő nem tenyészthet libát, mert ő iszonyúan utálja a kis libákat.

Vahunkáné elmegy haza. Mindjárt kész az ebéd, amit máma az anyja főz. Különben — bár ez mellékes, Zsirákékhoz úgy toppant be, hogy a mult héten kölcsönkért tíz pengőt s azt most megvitte. Még nem válok el Vahunkánétól, amikor szembe jön velünk egy idős ember, úri ruhában. Sportsapka van a fején, térdnadrágot visel, kezében csontvégű bot. Ősz a bajusza, a haja, az arca kerek, keményvonású; a szeme, tekintete, testtartása, valahogyan hetyke járása olyan, amelyről azt szokták mondani, hogy energiát sugároz, amelyről azonban én alig tudok mást írni, mint hogy dühöt kelt bennem. Vahunkáné, bár velem van, köszön ennek az embernek. Halkan, szendén, féligmeddig sóhajtvá vagy lihegve mondja: jónapot kívánok. A hetyke öregúr hirtelen mozdulattal megpöcinti a sportsapkája szélét s szinte vezénylő hangon, mint ahogy régikeletű emlékeimben él a kiáltás: ruht! — azt vágja ki gyorsan, egy köpésre: janapot!... Vahunkáné személyesen nem ismeri ezt az embert, akinek köszönt. De tudja róla, amint én, hogy egy nagy pesti gyár vidéki fióktelepét vezette s most, nyugdíjas éveire a faluban telepedett meg. Vahunkáné hódol a helybeli szokásnak s az ismeretlen úriembernek is köszön. Igen, köszönnék itt a nemurak az uraknak, vagyonra, rangra, korra, nemre való tekintet nélkül, azaz hogy a hatvanesztendős, nyolcvanholdas gazda is kalapot emel, amikor valami «nadrágos»-sal találkozik az utcán, ha mindjárt adóhivatali írnok is az illető. Legföljebb hogy újabban a nők, a fiatalabbak, hagyták el ezt a szokást, de még őket is csak a saját úrias öltözködésük tette erre képessé. Mintha egyenruhát hordanánk. És nemcsak rangfokozati különbségek len-

nének, hanem a határvonal elmosódása mellett is két kategóriára lennének osztva. Nekem is köszönnek a szembejövők, gazdák is, de különösen a szegények, a falusi proletárok. A városi ruhám, a városias külsőm miatt történik, hogy a köszönési viszonylatban én vagyok felül. Van ebben a falusi köszönésben, már hogy ismeretlenek is köszönnek egymásnak, valami szép, valami kellemes. Forma soha nincsen lényeg nélkül s a pillanatnyi «jónapot kívánok» pillanatnyi jóindulatot, jókívánságot is jelent. Van valami feszültség azokban a percekben, amikor valaki, ismeretlen, közeledik felém, rámnéz, vagy ha nem is néz, látom, hogy lát, — és a feszültség szinte élvezetesen oldódik fel, amikor nemcsak hogy nem gúnyol ki, nem fenyeget meg, nem támad rám, kézzel, bottal, baltával, hanem szép szelíden, meggyőzően — s némileg, mondom, meggyőződéssel — azt mondja: jónapot kívánok. Igen ám, de miért köteles ezzel a jóindulattal ő előhozakodni s miért van az, hogy én csak kegyesen viszonzom az ő jóindulatát? Itt már nemcsak szelídségről és jóindulatról van szó, hanem — alázatról. Mondom, alázatról, kényszerről, amely talán még csak nem is szankciómentes, szóval valami felülről szakadatlanul áramló parancs végrehajtása ez... Amikor Vahunkáné köszön a sportsapkás hetyke kis öregnek, akkor már undort és szégyenérzést kelt bennem ez a falusi köszöntetés. Az a kiköpött «janapot» pedig tiltakozást, szinte felháborodást vált ki belőlem, a Vahunkáné nevében is, mert csak úgy ömlik belőle a felsőbbség érzete, a többre és jobbra irányuló oktalan, bár nem céltalan igény, a parancsolni akarás, melynek prepotenciájával szemben a köszönő Vahunkáné előre

lemond minden jogáról. Oly ellenszenves előttem ez az önkéntes hozzájárulással még felfokozott hierarchia, hogy megkönnyebbülök, valahányszor egy emberrel találkozok, aki nyugodtan a szemembe néz s mivelhogy nem mutattak még be neki, eszeágában sincs, hogy köszöntsön. Mert egyelőre még mindig úgy látszik, — bár ez vágyak és célkitűzések dolga is — hogy nem szubordinációra, hanem az egymás emberi megbecsülésére van szükségünk... Egy volt miniszterelnökünk, aki a magyar nemzeti irányzat élharcosaként szerepelt, gyakran hangoztatta a nyilvánosság előtt tett kijelentéseiben, hogy minden magyar ember született úr. Egy társadalmi rajzban pedig, mely a magyar faluról szól s amelynek írója Weiss István, azt olvastam, hogy a magyar paraszt arisztokratikus érzelmű. Még csak meg sem vizsgálhatók ezek a megállapítások abból a szempontból, hogy helyesek-e, vagy tévesek, mert egy szemernyi értelmük sincs. Úr az, aki pénzének és hatalmának erejénél fogva parancsol s akinek mások engedelmeskednek. Olyan társadalmi szerkezet nem lehetséges, amelyben mindenki úr. Ahol mindenki parancsol, de egyúttal mindenki engedelmeskedik is, ott már az *intézkedéseket* nem nevezhetjük *parancsoknak*. Hogy a magyar paraszt arisztokratikus, ennek a véleménynek akkor lenne értelme, ha az ellenkezőjét akarná kifejezni, mint ami kiolvasható belőle, szóval azt, hogy a magyar paraszt szeret és tud engedelmeskedni. Igen, tud, annyira, hogy intézkedni is csak úgy tud, ha egyúttal hatalmaskodik is. Meszszire vezető spekulációk lehetségesek e pontról elindulva, a spekulációkat nem szeretem s talán éppen azért ingerkedik velem egy «groteszk» ötlet, küzdve

az elhallgatás ellen: egy életen át alázatosan előre köszönők közül kerültek ki biztosan azok a japánok is, akik azt a bizonyos kést azzal a vaskalapáccsal... Néhány levél jut eszembe, melyeket egy pesti részlet-áros üzlet cégvezetője mutatott meg nekem. Mondjuk Breitner és Hutter volt a cég, mindegy. A leveleket azok a «jó vidékiek» írták s ilyenformán kezdődtek: «Mélyen tisztelt, Méltóságos Breitner és Hutter Urak!» (Pokoli, hogy még az sincs kizárva, hogy Breitner és Hutter urak csakugyan «méltóságosak».) Aztán ilykép folytatódtak a levelek: «Azzal az alázatos folyamodással esedezek Méltóságos Uraim előtt...». És így végződtek: «Mély tisztelettel kezüket csókolja»... Farkas Dániel, vagy Kaszás Péter, esetleg Dömök Sándor gazdálkodó... Hát az urak ezeket a szegény gazdákat alaposan betrenírozták. Kiállítást lehetne az ilyenekből rendezni. Minden egyes ilyen levél valóságos bűntett, csak éppen a bűnt nem a levél írója követi el. Ő társadalmi «bűvölet» alatt cselekszik. Bár... kérdés, hogy nincs-e valami különös, szinte rejtelmes belső hajlamossága is arra, hogy ebben a bűvöletben szívesen helyezkedik el, összehúzódva s szinte oltalmat is keresve, mint valami meleg kuckóban.

Csengeiék ebédelnek. Nem kicsi a család, de most nem ülnek mind együtt. Azért vannak vagy heten, meg is olvashatom őket, csakugyan heten vannak, ha ugyan egy-egynek számítható a két kis gyerek: egy négyéves fiú és egy egyéves kislány. Békességes, szinte idilli az ebéd a tornácon. A családfő a zöldpaprikából szel vékony karikákat s a levesébe szórja. A paprika erős,

méregerős, de így szereti Csengei. Más embernek, persze nem falusinak, a száját, torkát úgy égetné, mint a tűz; gyakorlat, megszokás nélkül talán lehetetlen is volna megenni. Az erőspaprika azonban virtus. Kisebb mértékben értenek hozzá a nők is, a gyerekeknek is bele kell majd tanulniok. Hogy van-e valami táplálkozási értelme ennek a tüzespaprikának, azt bizony nem tudom. De lélektani jelentőségének kell lennie. Talán edzés a vele való élés, miként bármi másfajta edzés is van a hideg, a rovarok, a kemény fekhely, az ütődések, testi sérülések elviselésére. Csengei bácsi szerint mindenből a maró, a rikító, a már-már szinte bántalmat okozó az igazi jó. Az édes bor moslék, de úgy már finom a bor, ha savanyú, mint az ecet, nem is az ecet, hanem az eszenc. A hús legyen kemény, hadd harapja, rágja az ember a fogaival, ne legyen tehát pép, lekvár. Ezért is semmiféle pép nem étel, nem az tehát a griz, tejbefőtt rizs, krém, befőtt. Csecsemőnek való az mind. A húsból is legértényesebb a mócsingos. Levesnek, húsnak, főzeléknek, — no, a főzelékért nem érdemes tíz lépést tenni! — szóval csaknem mindennek, alaposan erősnek kell lennie. A tészta is legyen túrós-tészta, káposztás-rétes, krumplis-csusza, ezeket Csengei bácsi meghinti még piros paprikával is. Általában, amikor Csengei bácsi elé teszik az ételt, majd hogy nem akármit, hát ő anélkül, hogy megkóstolná, már is szór bele töröttpaprikát, sőt és borsot. Mindaz az étel, ami az ilyesmit nem állja, nem is étel, Csengei bácsi nem kedveli, sőt meg sem eszi. Ezért Csengei bácsi nem szereti például a cseresnyés-rétest. Nem a lekváros palacsintát. Nem eszik meg semmiféle tortát. Nem iszik tejet, de még

tejeskávét sem. Nem szereti a gyümölcsöt, illetve a gyümölcsöket osztályozza ehetetlenekre és ehetőkre, így: nem kell neki a málna, az eper. De hajlandó megenni az almát, ha az kemény és savanyú; a szőlőt, mert az is lehet fanyar; esetleg a meggyet, mert az mindig is olyan, mintha ecetben ért volna meg... Csengei bácsinak valóságos étkezési rögeszméi vannak. Talán több mint a felét nem szíveli ő a szokásos ételeknek. Meg is indokolja, hogy mi miért vetendő el. A borjúhús azért, mert takonyíze van. A spenót olyan, mint amit a kisliba hagy maga után. A sárgarépa meg pontosan olyan, mint amikor a kis gyerekek hasmenése van. A kacsahús bűdös. Viszont sajtból csak a bűdös ehető, mert a krémsajt például a tej és tejfölfélékhez tartozik s mint ilyen, undort kelt a rendes emberben. A kolbász csak úgy érvényes, ha erősen fokhagymás. A fokhagyma annyira fontos, hogy kell tenni mindenbe és mindenre, még talán a vöröshagymához is jár egy kis fokhagyma. A hagyma persze ugyanaz a gyönyör és dicsőség, mint a só, paprika, bors. Halat, azt csak paprikásan hajlamos enni Csengei bácsi, de akkor szálkás halat, mert azért hal, hogy szálkája legyen, a harcsa azonban olyan, akár kigyóból harapna egyet az ember... Csengei bácsi nemcsak elmondja a nézeteit, hanem szigorúan azok szerint is cselekszik. Ha valami olyan kerül az asztalra, amit ő megvet, ahoz nem nyúl, azt egyék meg a többiek, az asszonyok. Egy alkalommal az asztalnál ülő asszonyvendég rávette Csengei bácsit, hogy egy kiskanállyal kóstoljon meg a cukros, vaníliás almapüréből. Mivel csinos volt az asszony és más kedveskedésekkel halmozta el Csengei bácsit, az

kötélnek állt, megkóstolta az almapürét, de épen csak egy kis kanálnyit evett belőle. Annál az ebédnél különösen sok paprikát, sót, borsot, miegymást használt el, ebéd után rosszul lett, olyan gyomorgörcsök kínozták, hogy orvost hívott a család. Csengei bácsi váltig hangoztatta — és ez komoly nézete lehetett, mert a fájdalomtól meggyötörten sápadtan és gomyaggyá görbülten semmiképen sem lehetett tréfálkozó kedvében, — hogy ez amiatt az átkozott maszat, amiatt az almapüré miatt esett meg vele.

Csengei bácsi nem áll egyedül a maga nemében. Gondos kutatás után lelne az ember olyan makkegészséges falusira, aki ötven pengőért esetleg hajlandó lenne valamely embertársát megölni, de száz pengőért sem enne meg egy tányér csirkebecsináltat. Egy tizenkétéves kislány, akit szülei iskoláztatnak, kényeztetnek, ki akarnak emelni a paraszti sorból, ugyan csak állná a versenyt Csengei bácsival, mert lehetőleg még többféle ételt utasít el, jóformán csak húst eszik, a husokat is osztályozza kívánatosokra és használhatatlanokra, olykor heteken át csak füstölt kolbász az ebédje is, vacsorája is. Ugyanaz a kislány főzeléket és főtt tésztát semmifélét nem eszik meg... A tejet a falusiak közt igen sokan utálják. Van ház, ahol senki sem iszik tejet, de még csak tejfölt vagy vaját sem esznek. Ha véletlenül nem tudják eladni a tejet, akkor a malacok moslékjába öntik ki. Nem lenne érdektelen egy kísérleti ebéd, amely állna, mondjuk spárgakrém levesből, kaszinótojásból, angol módra készült gesztenyés pulykából és parféból, és erre az ebédre meghívni egy sereg k.-i vendéget, férfit és nőt vegyesen. Valószínű eredmény, hogy a vendégek há-

romnegyed része éhesen menne el. Inkább semmit, mint ilyent!... A helybeli mészárszékekben a levágott marha húsát egységes áron mérik ki, egyhatvanba kerül a mócsingos, porcos, csontos pörköltnek való, de meg a vesepecsenye is, amely a husokhoz értők szerint a marha legfinomabb része, az ára Pesten négy pengő, szóval több, mint más részek árának a kétszerese. Megesik, hogy a marha húsa már régen elfogyott, de ott lóg még a szekrényben a vesepecsenye a maga egész terjedelmében s ha a helybeli urak meg nem vásárolták, akkor nem kell a kutyának sem... Az étkezési kifogások, gátlások, kötöttségek magyarázatába nem tudnék bocsájtkozni, lehetne itt kísérletezni, — de csak egyes konkrét esetben, különféle analízisekkel, a leggyengébbnek mutatkozik azonban az a racionalizálás, melynek épen a vesepecsenye-probléma felvetésekor több ízben tanuja voltam s amely így hangzik: a parasztnak igaza van, mert neki táperőre van szüksége s a mócsingos hús táplálóbb, mint az ingyencsnek, vagy húscsemegének tekinthető vesepecsenye.

A Csengei család nyugodtan, sőt vidáman ebédel. Csengei bácsinak ez egyszer nem kell válogatnia, minden az ő szájaíze szerint való. És hozzá minden kitűnő. Csengeiné is, a lánya is, tud főzni. Egyszerű ételeket csudafinoman. Örömük telik az ételekben, az evésben, de leginkább abban, hogy az egyéves kislány hogyan eszik. Csodálatos kis gyermek. Egész éjjel nyugodtan alszik, reggel mosolyogva ébred, akkor mindjárt enni adnak neki, attól kezdve csaknem egész nap eszik. Nem erőszakkal etetik, hanem ő kér szakszerűen és fal, majszol, kortyolgat, már aszerint, hogy mit kap. Kövérkés, a korához képest nagy és végtelen-

nül kedves. Az egész család szemefénye. Vigyáznak rá, szórakoznak vele, mulatnak minden életnyílvánulásán. Az is gyönyört fakasztó, ahogyan járni próbál. Főlegyen esedik a két duzzadó lábára, kitárja a két karját és bizonytalan tipegéssel nekiindul valamely célnak. Ha megbotlik és elesik, nagyot néz, de nem sír. Igen ritkán sír és ezért azt mondják róla, hogy áldott jó gyerek. Persze, aki sír, annak valami baja van, valami fáj neki, ezáltal részvétet kelt a hozzátartozókban, a részvét pedig együttérzés a fájdalommal, tehát kellemetlen érzés, — így hát, aki kicsi sír, az rossz gyerek. Ez igazán logikus. A négyéves kisfiú sem rosszalkodik most, nem ordít, nem bosszant másokat, még egy edényt sem döntött fel, sőt evett is eleget. Valóságos családi idill ez a mai ebéd. A nap erősen süt, úgy mint kánikulában, a tornácot, ahol ebédelnek, egy szényitható függöny védi a nap sugarai ellen. Nem történik meg, de igazán tévedés, hogy elmarad, tehát csak úgy pótlólag hozzá képzelem a lezajlott idillhez: nem lett volna érdektelen, ha szétnyílt volna a függöny, az udvar felől jövet valami szegény, maszatos, riadt tekintetű kis idegen gyerek nyitotta volna szét, nem szólt volna semmit, csak az asztalra, majd az asztalnál ülőkre meresztett tekintetével enni kért volna, egy kis ételért könyörgött volna, hirtelen és váratlanul fölbukkanva, mindenkinek az elcsodálkozására, zavart keltőn — s akkor Csengei bácsi, mint aki leghamarább tér mindig magához, kivörösödve ráripakodott volna a jövevény gyerekre, az idegenre: Nem takarodsz innen, te!

Ez tehát nem történt meg. De valami mégis csak történt, ami az idillt megzavarta. Az asztalbontás után

a két kisgyerek a tornácon játszott. A nagyobbik, négyéves fiú, úgy mókázott a kicsivel, mint babával; járatta, mászatta, meg-megfogta, majd eleresztette, kacagott rajta, a kicsi is nevetett, idomtalan kis hangokkal rikoltgatott, — egyszer csak felordított és elkezdett keservesen sírni. A nagyobbik fiú ebben a pillanatban felugrott mellőle és elszaladt. Egyszeriben kiderült, hogy mi történt. A nagyobbik megharapta a kicsit. De úgy, hogy három fogának véraláfutásos helye látszott a kicsinek a kezén. Lett azután nagy szitkozódás. Ez a dísznő, ez a betyár, megállj csak, gyere elő! Hogy micsoda komisz kölyök ez! Ez? Ezt elevenen kéne megnyúzni, a fene a fajtáját a bűdös kutyának. Igen, mert ez a nagyobbik olyan. Mért lehetne az időt órával a kézben: legföljebb ha tizenöt perc telik el, amíg valami gazságot nem csinál. Azt az egyéves apróságot is bántja. Hol fellöki, hogy majd a nyakát töri, hol a saját fejét annak a fejéhez üti teljes erővel, de bele ám az arcába, hol oda csípi az ujjait az ajtónyílásba. Most meg megharapta. Csak úgy minden ok nélkül, l'art pour l'art... Az egyéves ilyenkor sír, — egyelőre csak ilyenkor — de ha valaki fölkapja, megsimogatja, akkor elhallgat, szepeg még egy kicsit, majd csodálkozva néz. Érteni még nem érti, mi történt. Most én veszem a karomra, mert én vagyok hozzá legközelebb, simogatom, csitítgatom, elcsöndesedik s nagy kék szemével énrám néz értetlenül. De hiába, én épen úgy csodálkozom, mint ő és én sem értük az esetből egy mukkot sem. Hiába a szavak, a fogalmak: szádizmus, ősi ösztön, az élőlények harca egymás ellen, hogy így kezdődött már a földet elborító tenger-vízben, őshal korunkban, így folytatódott s lám ma

is a japánok és kínaiak és egyebek. Tudom, de minél jobban tudom, annál kevésbé értem. Aránylag mindannyiunk közt, akik jelen vagyunk, még ezt is Csengei bácsi érti legjobban, mert ő egyrészt tudja az árkanumot: letöri a Feri derekát, mihelyt elcsípi; másrészt kellőleg értékeli az esetet: No, mire férjhez megy, begyógyul! Igen, ez igaz, de mi lesz azután? Ezt nem mondom ki, tehát a feleletet sem kell hallanom: addig még sok víz folyik le a Dunán.

Az ebédszünet úgy Csengeiéknél, mint máshol, igen rövid. Hamarosan újra kezdik a megszakított munkát. Csak a kisgyerekek és az öregek nem dolgoznak. Sátoros bácsit meglátogathatom, tudom, hogy őt ott-hon találom, tudom azt is, hogy van ráérő ideje, mert nyolcvanhárom esztendő és ezen felül is beteges. Az ablakban ül épen, csukott ablak mögött, és néz ki az utcára. Sokat nem lát, de így is jó a nézelődés. Elég széles az utca, melyre az ablak szől, látni a szemközti házakat, udvarukkal és egy-két csenevész fájukkal, az utcán mozgókat, inkább csirkét, kacsát, mint embert, de ember is elhalad erre, minden tíz percben egy, — így becsülöm föl a számot, amit valami fél-napi figyelés és számolás eredményül adhatna... Sátoros bácsi örül a látogatásomnak. Bár egyébként most rosszkedvű. Úgy mondom hát inkább, egy kicsit fölenged a rosszkedve. Ez a rosszkedv más szóval aligha volna illelhető. Valami miatt haragszik is Sátoros bácsi, a környezetére, a bánásmód miatt vannak sérelmei. Azután szomorú is. Elmult a fiatalság, el a férfikor, túljutott már a lassú öregedés még tűrhető álla-

potán is. Öregember már, nincs jövője, nincs célja az életének. Úgy gondolja és ez nyilván így is van, hogy az öregséget is jobban viselné, ha nem nyomorodott volna meg a lábára. De megsérült egyszer, nem sok évvel ezelőtt, munka közben. A jobb lábának forgócsontja kiugrott a helyéből s azóta fájdalmai is vannak, még járni sem tud rendesen. Botra támaszkodva vánszorog, így hát nem is igen mozdul el a háztól, hanem vagy a szobában ül, vagy a ház melletti kis padon, a kertben, a kerítés mellett. Ilyenkor a kerítés deszkáinak rései közt les ki az utcára, hogy akad-e valami, ami még pislákoló élettevékenységét foglalkoztathatja. Túlságosan jól nem is lát, a szeme fátyolos, a szemehéja kifordult és véresen vörös. Olvasni nem tud, de nem is óhajt, különben életében soha nem élt a betűvel. Szeretne elmenni egy-egy falubeli öreg ismerősehez, de az nehezére esne. Ha fiatalabbak fordulnak meg körülötte, azok őt nem igen érdeklik, mert látja, érzi, hogy azok sem érdeklődnek ő iránta, legfőlőbb hogy épen szóba állnak vele, köszönnek, megkérdezik, no, hogy van János bácsi, azután máris elfordulnak. A fiatalok ezt nem is rosszaságból teszik, hanem inkább félelemből, nem akarják szemtől szemben látni, megtapasztalni, hogy mi az, amikor az ember már nyolcvanhárom esztendősen. Nem akarnak tudni a sorsról, mely rájuk vár, mely kettős veszedelemmel fenyegeti őket: elmulni idő előtt — s ez a halál; vagy megérni a János bácsi korát, ami maga a tétlen és tehetetlen halálraítéltség. Ki tudja, hogy a valóságos bajokon kívül, még milyen szorongások is gyötrik Sátoros bácsit? Mert a lábáról beszélve, azt is állítja, hogy őt a «szél megütötte». A szélütés pedig,

vagyis agyszélhűdés, nagy veszedelem, erről helyes sejtelmek vannak Sátoros bácsinak: az anyja is agyszélhűdésben halt meg, a bátyja is ezelőtt öt évvel. És a bátyja esetében úgy történt a dolog, hogy előbb kisebb szélhűdés érte, azután még elélt néhány hónapig, csupán a balkeze mozgása vált tökéletlenné, de jött a második attack s az már elvitte. Sátoros bácsi családja, pontosabban környezete, semmit sem tud szélhűdésről s mosolyogva mondják, hogy azzal Sátoros bácsi csak dicsekszik. Talán, hogy nagyobb részvétet keltsen maga iránt.

Sátoros bácsi elárulja, hogy haragos és a haragját így indokolja: mert nem megy semmi úgy, ahogy kéne. Ezen a kijelentésen persze nem tudok eligazodni. Mi nem megy? És minek hogyan kéne mennie? De Sátoros bácsi az ajtó felé néz, amikor befejezi a mondatot, s az ajtón túl csak azok laknak, akiktől az ő élete most függ, hát nyilvánvaló, hogy onnan érte őt valami sérelem. És hogyan is ne érte volna, már miért ne érte volna? A bátyja családjának adta a vagyonszármazását, házat és néhány hold földjét, s a család ennek fejében tartozik őt eltartani. Azt már tudjuk, hogy az ilyen viszonylat örökös teher mindkét fél részére. Az eltartók azt panaszolják, hogy a gondozottat semmi módon sem lehet kielégíteni, az örökké morog, az mindent kifogásol és a legjobb szándékuk megnyilatkozásától is megsértődik. Az eltartott pedig végtelenül el van keseredve, becsapottnak, kifosztottnak érzi magát, meg van róla győződve, hogy neki sokkal, de sokkal több jár, mint amit kap, hogy őhozzá nemcsak hogy nem szívesek, hanem gorombák, kegyetlenek, hogy a halálát lesik, hogy el akarják pusztítani.

Nem sokat időzünk azonban ennél, már mint az eltartás kérdésénél. A nagyobb baj elnyomja a kisebbet. Sátoros bácsi tudatában legnagyobb bajnak az mutatkozik, hogy nem tud rendesen járni. Rab emiatt és unatkozik. Szórakozni csak azzal tudna, ami egész életében betöltötte a lelkét, a munkával. Mozogni, tevékenykedni, dolgozni szeretne Sátoros bácsi. Amíg dolgozott, sokat is, évtizedeken keresztül, bizonyára az volt képzeletében a boldogság teteje, hogy ülne egy széken vagy padon, úgy egyfolytában legalább egy hétig, és nem csinálna semmit. Még a csalódás is külön fájdalom, hogy ezt rosszul gondolta. Valamire, mint legfőbb jóra vágyott, ami ugyancsak rossz. És most is csalódik Sátoros bácsi, mert most meg azt képzei, hogy minden jó lenne, ha rogyásig kellene is dolgoznia, ha zsákot kellene cipelnie, fát kocsikra raknia — fuvaros is volt, ő és a bátyja voltak a község fogatosai — de az valami nagyszerű lenne. No igen, Sátoros bácsi ehhez az állapothoz suttyomban hozzá alkudja azt is, hogy: és ötven éves lennel! Ötven éves korában még fiatal embernek is számíthatta magát... Azért is nagy baj ez a nyomorultság, mert szeretne kimenni a földekre, csakis az övéire, már amik az övéi voltak, s szétnézni, hogyan folyik ott a munka. Mert hogy ezt nem teheti, azért sem megy semmi úgy, ahogy kéne.

Sátoros bácsi lassan beszél és keveset. Mégis sokat panaszkodik. Csaknem minden szava panasz. Mindjobban nekikeseredik. Kikel a Jóisten ellen és közben fölveti tekintetét a mennyezetre, az ég irányában. Hogy miért nem veszi már el az Isten az embert. Miért küldi rá a csapást és miért hagyja szenvedni? Ha az egyik

embernek szenvednie kell, miért nem döglik meg a másik is? Hadd pusztulna el mind, valamennyi! Szegény Sátoros bácsinak fáj a mások egészsége. És bizonyára a mások hetykesége, amellyel épségüket és egészségüket viselik. Sátoros bácsi talán Kara Dánielre gondol, talán elsősorban őrá, anélkül, hogy erről tudna. Mert Kara Dániel az a gonosz, aki ugyancsak nyolcvan esztendő, tehát majdnem egykorú Sátoros bácsival, és semmi látható baja nincs. Álldogál és pipázik a háza előtt, de ha kedve tartja, nekiindul és jár akkorát, amekkorát akar, bírja a lába. Bár érdekes, ha panaszkodik, ő is a lábára panaszkodik. De nem úgy, mint Sátoros bácsi, keservesen és tragikusan, hanem mosolyogva, szinte tréfásan. Ha kérdezik tőle, hogy hogyan van, akkor azt feleli, hogy köszöni csak megvan. Nem mond tehát semmi siralmasat. Legföljebb hogy ezt teszi még hozzá, a lábaira vonatkoztatva: Gyengék már a fentartó oszlopok. És mivelhogy láb helyett oszlopot mond, hát nevet. Olyan ez a Kara Dániel, mintha csak szándékosan akarna más öregeket bosszantani... Egyszer csak azt látom, hogy Sátoros bácsi sír. Nem tudtam elkapni a szót, amellyel megindult a sírása. Mert nem is egyszerre kezdett el sírni, legalább is az észlelésem számára nem, hanem úgy, hogy egy-két szót szájának furcsa vonaglásával, tekintetének elborulása közben mondott ki s mire észbe kaptam, már sírt is, kicsordultak a könnyei és lassan folydogáltak, a hangja pedig megváltozott, kisgyerekesen nyöszörgővé vált. Ezekben a percekben, míg ez lejátszódott, a feleségéről is szó esett. A feleségét siratta tehát, aki három évvel ezelőtt halt meg. Elvesztette az életépárját, jóban-rosszban társát, társaságát, védett-

jét, szórakozását, indulatainak levezető áldozatát. Igen, máskor is sírt már nekem Sátoros bácsi, mindig a felesége említésekor. Általában könnyen síró ember Sátoros bácsi. Emlékszem régi sírásaira, kissé fékezettebbekre és szinte csak pillanatokig tartókra, évtizedekkel ezelőtt történetekre, amikor meg a fogadott lánya halt meg valami fertőző betegségben, talán diftériában, már nem tudom. Sírékony ember volt mindig Sátoros bácsi és jó ember. Olyan, akit jónak mondanak, mert senkinek sem okoz bántalmat. Jól bánt a fogadott lányával, nem üldözte, nem szidta a feleségét, legföljebb dohogott rá néha, — ez volt a haragos indulat leadása. Sátoros bácsit nyilván az is bántja, hogy az Isten még a jó embereket sem kíméli meg, még azokat is sújtja. Vallásos nyelven úgy is mondják ezt, hogy meglátogatja. És Sátoros bácsi nem jól tűri a szenvedést, messze elmarad a bibliai Jób mögött. Valójában csak most utólag veszem ezt igazán észre: valahányszor engem meglát — úgy évente, két évente egyszer — már ott a tekintetében a sírás gondolata. Tekintetében, nem is tudok beszámolni róla, hogy miképpen vehető ez észre, hogy nem csak az én várakozásomban jelentkezik-e ez a síráshoz való apelláta, de mégis mintha belőle áradna, a szeméből, az arcvonásainak állásából, megszólaló szájának mozdulásából. És ha mosolyog, amikor az üdvözlésemet fogadja, ez csak azért történik, mert pillanatnyilag lelket öntök beléje. Várakozást keltek benne a megjelenéssel. Városi ember, tanult ember, egészségesnek látszik, vidámnak mutatja magát, még talán pénze is van, — ez vagyok én a Sátoros bácsi szemében. És nosza, fölcsillan a remény: ennek a derék rokonnak lehet pa-

naszkodni, ez türelmesen meghallgatja a szegényembert, nem áll rögtön odább, hanem még sok mindent kérdez is, mond is némi csitító szavakat, — hátha valami írt tudna a rengetegül nagy bajra, hátha megtudja mondani, hogy hol, merre a mentés. Rettentő ravaszsággal én is elpanaszolok egy-két bajt Sátoros bácsinak, de mindjárt előadom a bajok jobbrafordulását is, — példázat akar ez lenni, mondom pokoli ravaszsággal, a Sátoros bácsi számára, hadd lássa, hogy van ilyen eset is, hogy nem mindennek rossz a vége... Sátoros bácsi lassan megnyugszik. No nem egészen, csak egy kicsit, szóval csak elcsitul. Most könnyebb kedéllyel mondja, hogy jó lenne már meghalni. Nincs itt mit keresni a nyomorultnak, az öregnek. Csak minél hamarább átesni azon, ami még hátra van... Az enyéimen felül bizonyára még sok-sok példázatot tud Sátoros bácsi. És reményeinek világában ott él a csendes elmúlás lehetősége. Hallott ő már olyan emberekről, akik nyolcvanöt, kilencven esztendő megérték, egyszer csak lefeküdtek és nem keltek többé fel. Ez a legfőbb jó, amit ember elérhet. Ezek a szerencsések, a kiválasztottak, ez talán az a bizonyos isteni kegyelem. De hát sajnos, az ily esetek kecségtetésénél sokkal erősebb a fájdalmas halál messze előre küldött riogatása. Mert ott volt például az ő bátyja, Sátoros Sándor, az meghalt öt esztendővel ezelőtt, abban a bizonyos félelmetes agyvérzésben, illetve szélütésben. Csak meg kell tudnia az embernek, hogy milyen is volt az a vég. Egy csöppet sem megnyugtató. A Sándor haláltusa napokig tartott. És csak néha volt eszméletlen. A sok fekvéstől csupa seb lett a teste, a hús cafatokban lógott róla. Szörnyen jajveszékelt, amikor hozzá nyúl-

tak, hogy szükségletei elintézésére támogassák. A végén beszélni már nem tudott, de a szeme kinyílt, és tekintetével, könnyek között, családjának minden tagjától elbúcsúzott... Így történt ez, de Sátoros János bácsival erről most nem beszélünk... És a leány-unoka, már mint a Sándor unokája és nem a jelenlevő Jánosé, ott van néha a szobában, amelyben beszélgetünk; hallgat, figyel, az arca komor, a tekintete riadt. Már attól is, amiről szó esett. Ott él a szép és makkegészséges leány elméjében az elháríthatatlan jövő gondolata. Marja az agyát és bizonynal csak egy másik csalóka gondolat csitítja, mely megfogalmazatlanul lézeng benne, de ilyenül lehetne elfogni: mindez még messze van, én még fiatal vagyok, addig talán történik a nagy mindenségben valami, talán még a természet rendje is megváltozik, s eljut az ember a nyugodt, a vidám halálhoz. Igen, talán mégsem örökvényű, ami évmilliók óta változatlan.

Ismét künn állok az utcán. Csend és nyugalom körülöttem. Sátoros János nyugtalanságát mögöttem elrejti a szobájának négy fala. Az utca nyugodt, még az utca pora is nyugszik, ott hever tétlenül a földön, mondhatnám a porban. A házak nyugodtak, egy helyben állnak mereven. Még csak olyan viskót sem látok, amely dűledezne. A fák leveleit nem rezegetti a szél, ágaikat nem hajlogatja. Néhány kisgyerek játszik. Egy gyerek közel áll hozzám, lekváros kenyeret majszol. Rám néz, a tekintete félénk. Félénk, vagy riadt, bánatos vagy szűkölő, mindegy, csak szegény gyerekeknek van ilyen tekintetük. De a tekintet maga talán nem elégséges

jel, abban csalódni lehet... Ha ilyen gyereket megszólít az ember, rögtön zavar és bizalmatlanság keletkezik benne. Vagy talán ez is csak képzelődés? Valami félreértés? Talán a kérdés volt furcsa, alig érthető?... Akármilyen a kérdés, a felelet mindig nehézkes, esetleg nem is felel a kérdezett gyerek, csak bámul értelmetlenül. Hogy' hívnak? Ki fia vagy? Mi az apád? Hol laktok? Mit ebédeltél ma? (Ez már majdnem tilos kérdés.) A gyerek alig várja, hogy a kérdező abbahagyja. Néha ő maga vet véget a helyzetnek, vontatott felelet közben odább és odább húzódik, végül elillan. Amikor magára marad, messziről is látható, hogy megkönnyebbült. Esetleg kétségtelen kifejezését is adja ennek, például felrikkant, hetykén fütyülni kezd, göröngyöt ragad és megdob egy libát, vagy kutyát. Vagy — egy másik gyereket, ami már tökéletes megkönnyebbülés... Most visszanyúlok a gyermek félénk tekintetéhez. Félénk volt, nem lehet azt letagadni. A gyermek már akkor félénk, riadt volt, amikor még egyedül állott és csak bámult a földre vagy a levegőbe. Eszembe jutnak bátor kisgyerekek. Jókedvűek, nyiltak, szinte szemtelenül vidámak. Sőt fölényesek. Olyanok, akik habozás nélkül felelnek a hozzájuk intézett kérdésekre és ha nem akarnak felelni, akkor azt is megmondják, akár így: mi köze hozzá, vagy: nem mondom meg, vagy a kérdező szemébe nevetnek s odavágják: találja ki! Honnan ered az egyik kategória félénksége és honnan a másik zavartalansága? Más-más lenne az ember már aszerint, hogy mely osztályból, mely néprétegből származik? Vagy hogy melyikbe születik bele? És eszerint már a környezet változtatná, vagyis idomítaná rögtön ilyenné vagy olyanná?

Hogyan nevelik az egyik típusú gyermeket és hogyan a másikat? Az egyiket talán már csecsemő korában megfélemlítik? Már akkor fenyegetően ordítanak rá, ha sír, mert fáj valami? Ezt, az egyiket, nem tudják másként kormányozni, csak ütleggel, szidalommal, fenyegetéssel? A másik típus üdébb lelki képességei abból erednének, hogy az intelligensebb emberek nevelési elve: nem bántalmazni a kicsit? Nehéz kérdések, de akár nehezek, akár könnyűek, nem tudok rájuk felelni. Csak látom, amit látok. De régóta él bennem egy gyanu. Hátha minden a korai társadalmi elhelyezkedésen múlik. Hogy vannak gyermekek, akiknek kezdettől fogva csak parancsolnak, viszont vannak mások, akikkel inkább csak rendelkeznek, de akik maguk kezdettől fogva szintén parancsolnak — a cselédnek. Ez az utóbbi beállítottság lenne az «úr» tréningje és ez a kezdeti tréning döntő az egész életre. Mert tudjuk, hogy vannak például felnőtt nők, akik a divánon hevernek, regényt olvasnak vagy ásitoznak, esetleg éppen azon gondolkoznak, hogy többet kellene mozogniuk, — és akkor az ötödik helyiségből csöngetik, vagy rikkantják-sikoltozzák be a szobalányt, hogy adj a nekik az asztalon álló pohár vizet. Igen, vannak, akik így cselekszenek s ezt természetesnek tartják, ez oly automatikusan megy náluk, mint a lélegzés.

Bolyongok föl-alá a faluban. Valahonnan, a Takácsék udvaráról, disznó keserves ordítását hallom. Mintha ölnék a disznót. Kínos ezt az állati jajveszékelést hallani. Szeretnék elsietni, szeretném hamarosan elfelejteni. Ugyan. Mire vezet ez a túlságos érzékeny-

ség? Micsoda logika van ebben? Azaz, az értelem előtt megállja-e a helyét az ilyen borzongás? Hiszen tudom, hogy a disznó háziállat és azért nevelik, hízlalják, hogy aztán a husáért, szalonnájáért megöljék. Szeretni és megenni a kolbászt, a hurkát és a karajt és tudni, hogy mindez a disznóból van, hogy a disznót megölik s így lesz belőle kolbász és karaj, mindezt tudomásul venni, eltűrni, kolbászévéssal a tett részesévé válni és mégis elszaladni a helyszínről, ahol éppen ők a disznót — zavaros magatartásnak látszik. Vitába szállok önmagammal. Más aki törvényt hoz, aki a törvényt megtartja, aki ítél — és más a hóhér, de akár a börtönőr is. Én nemcsak hogy nem tudnám megölni a disznót, hanem aligha volnék képes még arra is, hogy végignézzem a leölését, hiszen lám, még a halálordítása elől is el akarok menekülni... Ezt gondolom, közben szüntelenül ordít a disznó, vészesen és rútan, hogy már dühössé válok, már-már oly igények is mozdulnak bennem, hogy a disznónak kötelessége lenne legalább engem megkímélni és ha én éppen a Takácsék előtt megyek el, *akkor* legalább, még ha ők is, ne ordítson. No hiszen, engem sem a gólya költött, egy kis egészséges önzésért magam sem megyek a szomszédba, legfeljebb hogy mindenkor kész vagyok igazságtetésre is... Nem mozdulok, amint látom, sőt habozok és egyszer csak indulok be az udvarra. Szembeszállok önmagammal, engedelmeskedek a kötelességnek s megpróbálom megnézni, mi történik a disznóval. Úgy képzelem, hogy ez muszáj, hogy minden elől nem szabad és főleg nem lehet megfutamodni. Persze azt is tudom nyomban, hogy nagyon is tökéletlen a vállalkozásom. Mert az az igazi, amikor valaki úgy szalad

abban az irányban, ahonnan a disznóölés bevezető akkordjait hallja, mint mikor a városi utcakereszteződés felől a katonabanda recsegése hallszik fel és az ember, már aki, ész nélkül rohan szemmel és füllel gyönyörködni. Megyek. Mert ezt is látnom kell, meg azután micsoda folytonos keresése ez a kibúvóknak? Végül oda jut az ember, hogy már csak az égre tud felnézni! Jó, jó, hiszen nem kívánom én önmagamtól, hogy élvezzem a látványt, már mint a disznó megöletését, de azt mégis elvárhatnám, hogy bölcs nyugalommal viseljem el, mondván a legvégén, ja, ilyen az élet... Megyek. Az udvaron látok egy kis csoportot a ház kert felőli végében, az ólak előtt, a disznóordítás már megszűnt, enyhén panaszos hörgéssé alakult át. Takács ott áll az emberek közt, meglát, jön felém, ezzel kezdi:

— Kár, hogy elkésett. Érdekeset láthatott volna. Megkarikáztunk egy disznót.

A disznót tehát nem ölték meg. No, ezt csak éppen megállapítom, de azt már nem engedhetem meg magamnak, hogy ez egyúttal megnyugvás is legyen, mert mondom, disznó sorsa az, hogy megöljék... Csak megkarikázták a disznót. Fogalmam sincs róla, hogy ez mi. De Takács megmagyarázza. Láthatom is mindjárt az elgyötört oldalán heverő, lihegő, nyöszörgő disznót, orrában a karikával. Hát úgy megy a karikázás, hogy lefogják a disznót, — egy másikon ezt mindjárt el is játsszák — egy ember a két lába közé veszi a disznó nyakát, mely fölött tehát úgy áll, mintha lovagülésben ülne rajta, fogja a disznó két fülét, hátul egy ember fogja a disznó két hátsó lábát, a harmadik ember pedig az orrát átszúrja egy hegyes dróttal, melyet harapófogóval aztán karikává görbít. Kész a kariká-

zás. Rövid művelet az egész, a disznó ezúttal azért ordított olyan sokáig, merthogy nagy és erős, sokáig rugkapálózott, míg úrrá lehettek rajta. (Különös egy szó, rögtön feltűnik nekem, miért fejeztem ki magamat úgy, hogy *úrrá* lehettek rajta? Mikor ugyanazt más-képpen is mondhattam volna.)

De mi a karikázás célja? Nem is kell kérdeznem, mert Takács igen értelmes ember, tudja, hogy a magyarázat csak akkor teljes, ha a célról is felvilágosít. A disznó arra való, hogy levágják. De kövérnek kell lennie, hadd adjon sok hajat és szalonnát. Tehát hízlalják, a hízlaláshoz az kell, hogy a disznó sokat és nekivalót egyen, és pihenjen. A disznó azonban a maga jószántából nem akar pihenni. Hiszen Sátoros Jánosnak is milyen rosszul esik a kelleténél nagyobb tétlenség! A disznó legfőbb mozgása, fontos élettevékenysége, a túrás. A disznó tehát, ha hízásra fogják is, ölben és ólon kívül szakadatlanul túr. A túrás pedig nagy munka, hátráltatja a hízást. Meg kell tehát akadályozni a disznót a túrásban. Erre való a karikázás. A disznó orrába fűzött drótkarika lehetetlenné teszi számára a túrást, mert ha túr, akkor fáj az orra. De hát akad olyan disznó is — magyarázza Takács és ezt úgy érti, hogy olyan kutya, vagy gaz fráter, illetve zsi-vány, — aki még a karikával is tud túrni, valahogy megtanulja a módját, hogy az orrának egyik felével sanyargassa a földet. A fene a disznó disznáját!

Ezt nevezik, illetve az efélék összeségét, okszerű állattenyésztésnek. Gazdaságos dolog, de... tagadhatatlanul kell hozzá valami... nem is mondom, hogy

kegyetlenség, csak úgy mondom: elszántság. Erély, vagy mi a csoda. Még hogy ilyesmi az embernek eszébe jut! Sohasem találtam volna ki ezt az egyszerű és észszerű eljárást. Takács sem maga találta ki, ő csak annyiban nagy mester, hogy tud mindenfélét és meg is tudja csinálni amit tud. Gúnyosan elmosolyodik rajtam, miközben kioktat. Biztosan gondolja, csak nem mondja, hogy: bizony az élet nem írónak való. Ember kell hozzá, aki állja és csinálja is. Muszáj. Most éppen karikázott, — ő szúrta a disznó orrába a drótot —, máskor mást csinál, mondjuk... mit is? No nem mondom, hogy ez a két tevékenység összefügg, de, hiába, eszembe jutott, hát előadom: ez a Takács esztendőkör. át verte a feleségét. Igen rosszul bánt vele. Meg is halt az asszony. És most... Takács időnként kimegy a temetőbe és virágot visz a felesége sírjára. És sír a hantra leborulva. És nemcsak időnként, hanem mindennap iszik, bort, sokat. Szelíd arca olyan vörös a sok ivástól, hogy már lila. Hangja talán nemcsak a nagy érzelmességtől olyan reszketeg. Csaknem minden este fönn marad ez a Takács késő éjszakaig és részegen fekszik le... De jó módú ember, jól gazdálkodik és sok mindenhez ért. Ő például a legavatottabb tehénbába. Úgyesen tud segídkezni a kisborjú születésénél. Komplikációk esetén persze az állatorvost hívatják, egyébként azonban elégséges Takács. Ő elintézi a dolgot egymaga, nehéz elléskor segítséget tud nyújtani a tehénanyának. Nem tudnám elsorolni, hogy mi mindenből áll a tudománya, de egyetmást sikerült ellesnem belőle. Egy kis részlet jellemzi őt s általában a gazdasági gondolkozást. A csordából haza hajtják a hasas tehenet, mert a jelek azt

mutatják, hogy itt az idő. A tehenet beállítják az istállóba és szaladnak a Takácsért, ejnye már Takács bácsi, legyen szíves eljönni hozzánk. Takács hajlamos a szolgálatra, mert azért majd valami vizsontszolgálat jár. Megérkezve a betegszobába először is úgy rendelkezik, hogy több korpát és kevesebb sót keverjenek össze s az egy tányérban, vagy csészében álljon ott az istállóablak mélyedésében... Amikor szerencsésen a világra jött a kisborjú s elkezdődött az az állapot, hogy anya és borjú jól érzik magukat, Takács ránéz még egyszer az almon heverő, alélt, valami nyúlós, ragadós nedvtől barnán csillogó újszülöttre, amelyiknek reszket az egész teste, mert didergőn fázik a számára új atmoszférában. A tehén is ránéz magzatjára, szerető bús tehén szemével, és elkezdi nyalogatni. Igen ám, de a borjú reszketése szapora, a tehén meg csak úgy ímmel-ámmal nyalogatja. Pedig a szaporább nyalogatásra szükség van. Minél előbb meg kell száradnia a borjú testének, hogy kevésbé fázzon, hiszen meg is hűlhet. De mit csináljon a tehén, ha nem éhes és nem szomjas, különben is bágyadt s a nyalogatásra nincs túlságos ingere... Most jön azután a Takács körülményes tudománya. Fogja az előre oda készített tányért, belemarkol s jól meghinti a kisborjút a korpa és só keverékével, mint a metéltet szokták cukrozott dióval, vagy a makarónit reszelt sajttal. Valamint a metélt, vagy a makaróni símábban csúszik az embernek, úgy most már a nyalogatás is könnyebb a tehénnek. Hiszen nyalogatná ő a kisborjút amúgy is, ösztönös anyai szeretetből. Így azonban, ha élvezet is adódik az érzékei számára, — hatékonyabbá válik még az anyai szeretet is... Ez is az okszerű állattenyésztés.

tés fejezetei közé tartozik. Ilyen esetek láttán mindannyiszor elámulok az emberi gondosságon, mely úgy látszik, végtelen, amikor gazdasági haszonról van szó. Végtelen, ha általánosságban nem is kielégítő. Hol kedvesen csapják be a tehenet, hoi ravaszul etetik a disznót, hol kegyetlenül herélik ki a hímeket, miskárolják a nőtényeket s szinte bárgyu közönnyel, lefogva, magukhoz szorítva tömik a libát, a kacsát. Lemetszik a báránynak, némely kutyának a farkát, ellenzőt kötnek a ló szeme elé, tenyészbikákat tartanak istállóba zártan örök rabságban, lefűrészelik a tehén szarva végét, ha a nagyszarvú tehén harcias, mert bikának képzelet magát, vízbe dobálják, vagy elássák a macska és kutya kölykeit, mivelhogy sem macskahússal, sem kutyahússal nem élünk. Az ember uralma alá hajtotta az állatok egyes fajtáit és idomítja, nyesi, operálja azok egyedeit, a saját szempontjából kimért célszerűség alapján. És van-e, aki ez ellen a maga egészében kifogást emelhetne? Hiszen az egykilós libamájak nem hullanak az égből. Az állatok egy részét megesszük és a cél, hogy sok-sok ilyen állatunk legyen s azok kövérekké, húsossakká fejlődjenek. Az állat élőlény, de nem ember. Az állatot kivontuk a maga természetes életvitelének köréből s alakítólag avatkoztunk a sorsába. Már a háziállatokéba. A vadakat pedig, némelyeket, vadásszuk és halásszuk. Csak szerényen és félénken gondolok az analógiákra, amelyeket állatok és emberkategóriák sorsa közt sejtek. Nem lehetne-e vajjon ily vonatkozásban is okszerű tenyésztésről beszélni? Nincsenek-e vajjon, ha nem is operatív, heréltek? Nincs-e vajjon a gazdálkodás nagy egészének területén valami célszerűségi szempontú alátáplá-

lás? Ez pendent-ja lenne a tömésnek. Nem történik-e az ember világában is valami olyan művelet, mely azonos a lovak szemére rakott ellenző alkalmazásával? Olyik harciasnak, ha képletesen is, letörik a szarvát, illetve ha csak túlságosan hegyes, ólomgömböt forrasztanak rája. A ravasz etetésről és itatásról sem feledkezem meg. Kielégítő feleletek előtt, illetve azok nélkül is újra és újra csodálkozom az emberen, aki különös és nem csupaöröm műveleteit egymáson is végzi. Gondolkozhatom a napszámról, amely egy esztendőben — mivelhogy nem több a munkanap százötvennél — körülbelül kétszáz pengő keresetet jelent a földmunkásnak, esetleg azok részéről, akiknek a tiszta jövedelme ennek az összegnek a tízszerese, esetleg húszszorosa, ötvenszerese. Lelki problémának is tekinthetem mindjárt a napszám kérdését. A föld birtoklását s másoknak ebből való kizárását. A kis és nagy fizetést, szóval mindenféle gazdasági-társadalmi hierarchiát. De nem mernék a tünetek magyarázatával megpróbálkozni. Gondolnék azonban, nagy elcsodálkozásomban, mindenféleképpen. A haláltól, a betegségtől, az öregségtől való félelemből fakadó arra a kínos törekvésre, hogy az egyed a maga biztosságát mind elveszedelmek ellen minél jobban megteremtse. A férfuralta gazdaságban s társadalomban a nemi versengésnek minél nagyobb vagyonra, minél több hatalomra is irányuló kényszerítő erejére. A mások tudatos és tudattalan pusztító, megsemmisítő szándékai ellen való védekezésre. Racionális megfontolásokra, hogy: dolgozni nehéz, engedelmeskedni, parancsot túrni gyötrelmes, cél tehát a kevés vagy semmi munka s a parancsolók kategóriájába való tartozás. Mintha

létezne egy láthatatlan és elmosódó, de mégis valóságos elválasztó vonal, mely egy meglevő társadalom egyedeit két részre osztja: mazochistákra és szádistákra. Persze hogy tökéletlen a felosztás, persze hogy kevert minőségűek az egyedek, hogy mazochistáknak nem teljesen mazochisták a mazochisták, és ugyanígy fogyatékosak a szádisták is az ő szádisták mivoltukban, de eszembe jut egy tréfás karcolat, melyet egyszer a *Simplicissimus*-ban olvastam és mely a tökéletes társadalomról szólt. A tökéletes társadalom az lenne, amely igazi, teljes értékű szádistákra és mazochistákra oszlana fel; ilyen társadalom élete úgy folyna, hogy a szádisták kimondhatatlan kéjek között szakadatlanul kínoznák a mazochistákat, a mazochisták pedig ettől életük fogytáig úgy röhögének, mintha csiklandoznák őket. Eleresztem a gyeplőt és még arra gondolok, hogy van valami azonosság e két cselekedetben: egyrészt látástól-vakulásig való munkáért az elégségesnél és lehetségesnél kevesebbet fizetni; másrészt abban a bizonyos kínai idillben, azaz kést nagy kalapáccsal verni az embertárs fejébe. Az egyik, ez utóbbi, nyílt és közvetlen eljárás, a másik pedig sunyi és lassú, olyan, amelynek rejtett determinációja, illetve determinánsai elől maga a cselekvő is elzárkózik... Visszakozok azonban. És inkább elmondok valamit a szenvedélyes késelőről. A szomszéd faluba kell átnyúlnom érte. Csak beszéltek róla, nem is nekem, csupán a jelenlétemben, más alkalommal.

Ez a más alkalom: kocsmai csendélet, V.-én, a szomszéd községben. A kocsmá a Duna partján van,

a hajóállomás mellett. Amikor benyitottam az ivószobába, áporodott, bűdös szag csapta meg az orrom. Nem hinném, hogy itt szellőztetni szoktak. De valószínű, hogy nem is érzik a bűdösséget. Kiki megszokja a maga bűdösségét s inkább csak a másoké iránt érzékeny. Nyilvánvaló, hogy a bűdösség vegyi folyamat ugyan, de a bűdösség *érzése* részben lelki is... A kocsmárosné fogad. Ismer már, mosolyogva köszön. Most vidám, máskor rosszkedvűnek láttam. Most az ura nincs itthon, Pesten van, kórházban fekszik, a gyomorfekélyét gyógyítják. Az állapota, amint írja, már javult. Sajnos, egyéb baja is van s az nem javul, azt gyógykezelní sem tudják; a feje fáj, csaknem szüntelenül, a háborúban fejlődés érte, lehet, hogy attól. Helybeli parasztemberek a kocsmárosék. A multkor az asszony is hiányzott, a nővére helyettesítette. A nővér nyugdíjas altiszt felesége, itt született V.-én, Pesten lakott az urával, de a hivatal megszűntével leköltöztek a faluba. Sajnálja az asszony Pestet, sehogy sem szeret itt lenni. Miért? Ez volt a kérdésem. A felelet: Itt sem olcsóbb az élet. Azután következett a részletes indokolás, csupa gazdasági tény felsorolása, hogy itt ennyi a hús kilója, ott meg annyi, de ott, Pesten, olyan szépet választhat ki magának, amilyent akar. Hogy itt jóformán semmit sem kaphat a piacon, míg Pesten minden van. Itt azt kell főzni, ami épen akad, Pesten meg bármely nap, bármit vásárolhat az ember az ebédhez. És így tovább, elkeseredett panaszáradat. Élénk utálat a helynek, de semmi hivatkozás unalomra, emlékekre, oly emlékekre, melyek talán V.-hez kapcsolódnak és nem kellemesek, melyek talán Pesthez kapcsolódnak és egykori örö-

mökkal, reményekkel ékesek. Holott nem is igaz, hogy itt, V.-én, nem olcsóbb az élet, mint Pesten. Mert, ha egyebet nem számítunk, csak azt, hogy a házbér itt negyede, ötöde a pestinek, már megvan a különbség... Most azonban a tulajdonosnőt látom és mondom, hogy vidám. Már néhány hét óta nem volt «rohama». No igen, epeköve van és időnként szörnyű görcsök kínozzák. A betegsége miatt járt legutóbb is Pesten, amikor a nővére helyettesítette. Meg kellene operálni, de ő fél az operációtól. Diétát írtak elő neki az orvosok. Közismert az epebajosok diétája, nem szabad nekik kövéret enni, sem állati belső szerveket, mint a máj, tüdő, vese; tartózkodniok kell bizonyos főzelékektől, például a káposztától, tilos sózni, paprikázni, és ecettel savanyítani az ételeket. A kocsmárosné középtermetű, igen kövér asszony, nevetve beszél a diétáról, ő bizony nem tartja meg, mert ő végtelenül szereti a kövér húst és a savanyú tüdőt. Ez a kettő a legkedveltebb étele, tegnap is megevett féltányér olyan jó kövér marhahúst, hogy a zsíros rész csak úgy rezgett rajta, és kutyabaja sem lett, hála Istennek. Bár az igaz, hogy a legutolsó rohama előtt meg, amikor már azt hitte, hogy meghal, töltött káposztával lakott jól... Mindnyáján bólogathatunk a kocsmárosnénak és a magunkról szerzett tapasztalataink alapján is gúnyos mosollyal mondhatjuk: no persze hogy az az ember legkedvesebb étele, az a legjobb, az egyedül jó, amit tilos ennie. Szinte mást nem is szeret az ember, mert minden más unalmas, ízetlen és lélektelen, ha már van tilos étel is.

Itt a kocsmaszobában került szóba a helybeli késelő. Három ilyen van, de a három közül egy a nevezetes.

Ebben a kocsmában is garázdálkodott már, nemrégiben. De mielőtt bárkiben is kárt tehetett volna, jöttek a csendőrök és elvitték. Hát azt a jelenetet látni, mikor a csendőrök betoppannak és a késelő meglátja őket, az minden pénzt megér, az valóságos színház... El tudom képzelni ezt a jelenetet a beszélgetésben felbukkant számos motívum alapján, azoknak mintegy összerakásával, — a beszélgetés különben jó kiadós, mert már ott ül a kocsmában két fiatalember, akiknek némi közük volt és van a késelőhöz, és ők is elmondanak egyetmást... Hát a késelő, amint ráesik első tekintete a csendőrökre, egyszerre összeomlik. Mint egy ház földrengéskor. Megsemmisül, volt, nincs. Nem volt még olyan «leépítés» sem bankban, sem semmiféle hivatalban, mint ahogy ő, a kényszerítő körülményekre való tekintettel, bátorságának, öldöklő és pusztító indulatainak minden foszlányát egyszerre elbocsátja. Ott marad kifosztva, ijedt gyermekül, sápadt és reszket, dadog és nyöszörög, magyarázkodik, kérleli a csendőröket, rimánkodik, hogy ő nem csinált semmit, ő nem is akart semmit csinálni, ő csak védte magát, ő csak meg akarta ijeszteni a többi, hiszen látják, hogy nem történt semmi baj, csak még ez egyszer bocsássanak meg neki, soha többé ilyet nem cselekszik, soha többé kést nem hord magával, ezt is...

Igen, ezt is, amelyik épen nála volt, el akarja dobni, de elakad, megfélekezett róla, hogy a csendőrök legelőször is a kést vették el tőle. A csendőrök elviszik a késelőt. És — majd ők veszik át a szót. Távozásuk után az ottmaradtak megbeszélik az esetet. Megkönyebbültek, megnyugszanak, de már elhangzik a saj-

nálkozás is: nem szeretnék most ennek a szerencsétlenségnek a bőrében lenni.

A «szerencsétlen» szó ösztönös megsejtését jelenti a késelő igazi állapotának. De megnyilatkozik a gyakorlati célszerűség is: bár agyonvernék, az ilyenért nem lenne kár. Hát... van ebben a kívánságban valami célszerűségmentes is.

Mindez elképzelés, konstrukció, kis valósággrészek alapján. A késelőről azonban pozitív adatokat is lehet tudni. H.-nak hívják, három késelő van a faluban és ezeknek H. a vezérük. A legtöbbször együtt garázdálkodnak. Az egész falu fél tőlük. Erőszakkal kötnek bele egyes emberekbe, anélkül, hogy azokkal ellenséges viszonyban lennének. Bemennek, mondjuk, a kocsmába s a gyanútlanul iszogató emberek előtt elkapják a poharat és a földhöz vágják... Az ilyeneket máshol bicskásoknak nevezik. H.-ra azért nem illene ez a név, mert nem bicskával dolgozik, hanem holmi hegyes konyhakés-félével. Egy csöppet sem álkéselő ő, mert már több embert megszúrt. A passziója, úgy látszik nem vágásra, hanem szúrásra irányul. Halálos áldozata még nem lett, nem tudható azonban, hogy ebben a véletlennek van-e döntő szerepe, vagy a késelő maga is óvatos, nem megölni, csupán megsebesíteni akarja áldozatait. Óvatos, — ezt a kifejezést visszavonom. Mert ez akkor lenne érvényes, ha a késelő megfontoltságát jelenthetné. Inkább valószínű, hogy a késelőnek maga a vágya különböztet halál és sebesülés közt, és ő csupán sebesülést akar. Talán csak győzni akar. Mert gyenge testalkatú, sőt vézna kis ember. Egy gazdálkodó házaspár gyermeke. Már az iskolában rossz tanuló volt és rakoncátlan

magaviseletű. Dolgozni nem akar, nem tud, serdülő korában inasnak adták, előbb egy cipészhez, majd egy bognárhoz, de semmi hasznát nem vehették, sem nem bírtak vele. Dühös állapotában ott is tört, zúzott... A legtöbbet tud róla mondani a vendég fiatalemberek egyike, egy kövéres, erős, borotváltképű, városiasan öltözött legény Sárga a neve. Ennek a Sárgának már többször akadt összeütközése a késelővel. Úgy látszik, nagyon erős ember, mert az elmúlt nyáron is az volt a foglalkozása, hogy a dunaparti strandon, a vendéglőben, aféle vendégkidobáló hivatalt töltött be. Egy-szer ebben a vendéglőben, másszor meg az utcán félholtra verte H.-át, a késelőt. Először azért, mert meg akarta szűrni egy barátját, másodszor meg azért, mert most már bosszúból őt akarta megölni. Megölni, legalább is ezt ígérte neki és ezt mondta, amikor odahaza a kést magához vette. A késelőben mégis csak van valami különös óvatosság: a kést magához kellett vennie, — úgy ment el érte haza, — tehát kés nélkül is jár, vigyáz önmagára. Fél önmagától. A késelő öreg szülei, amikor látták fiuk vad dühét, és hogy a kést a kabátja alá rejtve ment el hazulról, ész nélkül szaladtak Sárgához, elmondták neki a mutatkozó veszedelmet, és minden tiltakozása után sem hagyták őt magára, hozzája szegődtek testőrségül, vigyáztak rá, féltették — a fiukat... A találkozás Sárga és a késelő között mégis megtörtént, Sárga elkapta a késelő kezét, egy markolásra kivette belőle a kést, és — különös egy tétova késelő ez a késelő! — a késelőt immár másodszor verte félholtra. Nagyon nyugodtan adja ezt elő Sárga, úgy, mintha kapálásról, kaszálásról referálna. Még azt is nyugodtan mondja, hogy:

— Csak azt sajnálom, hogy akkor agyon nem szúrtam.

Ehez késői bánatában még a fejét is rosszalólag csóválja.

— Nem lett volna semmi bajom, — szövi hozzá, — mert megtámadott és ő akart engem leszúrni.

A falu legényei lassan kollektív cselekvésre tömörültek. Többen összeálltak, meglesték a késelőt és ők is félholtra verték, kézzel, bottal, ólomvégű pálcákkal, agyabafőbe... A késelő mostanában zavarban van. Alkuszik a realitással. Csökkent a diadal, és gyönyör lehetősége, s megnőtt az agyonveretés veszedeleme. Alkuszik bizonyára önmagával is, a kényelmetlen indulataival. Mit is csináljon most már velük? Dönteni még nem tudott, egyelőre vesztég marad... Még valami a késelőről. Szeretője nincs, a nőkkel nagyon durva, fényes nappal az utcán is megsérti őket, ahogy mondják testileg is, már hogy kapkod feléjük, a szoknyájukhoz, a mellükhöz, és a nők védekezése után zavart-kínosan vigyorog. És ott áll — no ezt már csak úgy mondom, lehet, hogy a szó ragad el, — nő nélkül, késelésre utalva.

Figyelemre méltó azonban a kollektív tömörülés. Az egyéniség és az egyéniesség túltengése mellett sem lehetetlen vállalkozás ez. Az életveszély ellen, úgy látszik, lehetséges, még önkéntes elhatározás alapján is, különösen, ha nem arról van szó, hogy valami gátat, esetleg fedezéket kell építeni, vagy pénzt kell összeadni, hanem agyon lehet ütni a veszély emberi megtestesítőjét. A kollektív munka eszméje viszont még

sohasem bukkanhatott fel oly cél megvalósítására, mint... mondjuk, épen a K.-ból V.-be vezető út megjavítása. Csodálatos ez az út. Homokos talajon vezet keresztül, kanyargós, süppedő, kátyús; néha tengelyig homokban jár rajta a kerék, azaz hogy nem is jár, hanem elakad, és segítség kell hozzá, hogy a jármű tovább kecmereghessen. Olvadáskor, nagy esőzések-kor pocsolyák keletkeznek, amelyek elborítják az utat, illetve csapást, vagyis inkább csak holmi menetirányt. Pedig erre hordják terményeiket a fuvarosok és a termelők a hajóállomásra. Hogy a község, vagy a megye maga nem építteti meg ezt az utat, az lehet gazdasági, politikai tünet, de hogy maguk a lakosok nem képesek az útépítő ötlet kitermelésére, a munka megszervezésére, annyi önkéntes hozzájárulással, ami nem terjedne túl két-három napi fuvaron, az már valami más. Hogy mi, nem tudnám megmondani. Csak negatívumokat látok, először az észszerű gondolkodás tökéletlenségét, vagyis fogyatékoságát, azután a közös érdeket szolgáló munkára irányuló készség hiányát. De úgy sejtem, kell itt lenni valami pozitívnak is. Úgy sejtem, hogy ilyen pozitív lelki energia körül tapogatózok, amikor utalok a gyakori jelenségre, mely szavakban így szokott megnyilvánulni: Inkább én is károsodjak, minthogy másnak haszna legyen. Veresnét már ismerjük, ő egyszer nyilatkozott földosztásról, szövetkezeti tervekről és a nyilatkozatát pótlólag itt közlöm:

— Mi a fenét érne nekem akár húsz föld is, ha mindenkinek lenne húsz holdja.

És Veresnének van valami igaza. Ő tökéletesen azonos a ma élő, és minden eddig-volt emberrel. Már

pedig az emberi együttélés eddig volt valamennyi formájában lehetőleg minden jóhoz mások rovására jutott az ember. Mert a jót, a velejáró diadal, a felsőbbségérzés tette mindmáig valójában jóvá. És ez talán annyira így áll, hogy még a jó táplálkozás is két összetevő eredője: az egyik finom és elégséges étel, a másik az a tudat, hogy másoknak, sokaknak ilyen nem jut. Én túlozhatok talán, de mit csináljunk Veresnével? Higyjünk-e neki?

Estefelé jár az idő. A nap lebukóban, különben is elfödik a fellegek. Egy helybeli asszonnyal sétálok, aki az intellektuálisokhoz tartozik, s elmond néhány pletykát. Csakis arról, hogy kinek kivel volt, van és lesz viszonya. Megyünk kifelé a faluból, jobbra tőlünk a kovácsműhely. A műhely előtt lovat patkol a kovács, már máskor is láttam őt, egyszerű, jókölsejű ember, olyan mint egy városi iparos, vagy ha kiöltözik, mint egy hivatalnok.

— Látja, ezek boldog emberek! — mondja az asszony a kovácsékról.

Örülök neki, örülök a felvilágosításnak, ha ugyan híven közli a valóságot. És arra gondolok, hogy a boldogság milyen rejtett. Azt hinné az ember, hogy a boldogtalanság, a baj, a veszedelem, a szégyen a rejtett, merthogy a nyugalom mutatásával, ha panaszkodnak is az emberek, igazában azt rejtegetik. Hát, úgy látszik, épen fordítva igaz a dolog. A boldogtalanság, a baj látható, annak megnyilvánulásai, tünetei vannak, az, ha titkolják is, kiderül és lehet róla beszélni, néven lehet nevezni, érzékelni, értékelni

lehet, lelki rezonanciát kelt bennünk, akár sajnálkozást, akár kárörömet, — a boldogság mindehez képest szinte semmi, legföljebb szétfosló, nem érzékelhető valami, se súlya, se terjedelme, se színe, szinte nevet sem lehet adni neki. A kovácsék esete, ha ők csakugyan boldogok, intő példa, mely arra figyelmeztet, illetve serkent, hogy keressem a boldogságot, igyekezzek azt felfedezni, meglátni, fölmérni és valahogyan ábrázolni. Bizony, meg kellene találni a módját, hogy a halállal, betegséggel, sebbel, az öregség nyöszörgéseivel, éhezéssel, vagyoni tönkremenéssel egyformán említhető, érzékeltethető legyen a boldogság, a relatív megelégedettség, a tűrhető közérzet. Szinte egy új műfajú hírrovatra lenne szükség, mely a boldogságról is tényközléseket tudna nyújtani.

Sötétedik, már csaknem elérjük a falu szélét és észre sem vesszük, hogy egy asszony halad velünk egy irányban. De köszön az asszony:

— Jóestét kívánok.

Egyszerűen öltözött, szelídképű az asszony, hajadonfővel megy, a kezében egy könyv.

A gyülekezetre megy. Az Erdőalja nevű falurészen van a gyülekezet, kissé korán indult el az asszony, sétál tehát egyet, megkerüli a falut, már persze csak azt a részét, amely a találkozásunk helyétől az Erdőaljáig terjed. A gyülekezetre adventisták jönnek össze. Csak néhányan, öten-hatan. Leginkább nők. Péntek este van, ilyenkor szoktak találkozni, egyiknek vagy másiknak a lakásán, elmélkednek és leginkább a biblíából olvasnak.

Én érdektelen fél vagyok, hallottam már erről az asszonyról, ha jobban megnézem, úgy rémlik, hogy beszéltem is már vele, sétáló társam azonban meglepődik azon, amit hallott:

— Hát maga, Szeliczeiné, adventista?

— Bizony, lelkem, az vagyok.

— Mióta?

— Már két esztendeje.

— Ez... érdekes. És... miféle vallás az? Mert, bocsásson meg, nem tudok róla semmit.

— Elhiszem, kedves, hogy nem tud róla semmit. Mert ha ismerné, akkor kegyed is adventista lenne.

— Igazán? Hát mi van ebben a vallásban, ami olyan vonzó?

Most erősen füleltem, mert azt hittem, hogy hallok valami érdekeset. Hogy találkozom az emberi értelemnek — mert hiszen magyarázata csak értelmi lehet — valami különösen, a hétköznapiakat felülmúlóan agyafurt produktumával. Valami olyasmivel, amiben az emberi lélek tanácstalan vergődése is megnyilvánul, még pedig rögtön, mindjárt az első szavakban.

Csalódtam, mert az asszony ezt felelte:

— Az, hogy nem a vasárnapot tartjuk ünnepnek, hanem a szombatot.

Ámbár csak a várakozásom miatt csalódtam. Mert a felelet a maga egyszerűségében és rövidségében mégis meglepett. Szóval kiigazítom magam, és elismerem, hogy a meglepő helyett, amit vártam, ugyancsak meglepőt kaptam, csupán másfélét. Sőt, megvallom, hogy egészen rosszul számolom el önmagam előtt is az esetet, mert... épen ettől a felelettől fogva néztem időnként úgy Szeliczeinére, mint egészen szabályos

örültre. Mert hát egyéb baja nem volt az előbbi vallásával, mint hogy az a vasárnapot ünnepli meg.

A társam kérdezett, Szeliczeiné felelgetett, de kérdés nélkül is szívesen tartott új vallásáról egy kis propagandát. Megpróbálom, hogy reprodukáljam, amit mondott. Bár ez egy csöppet sem könnyű, mivel Szeliczeiné csak a maga egészében érthető.

Hogy a szombat az ünnepnap és nem a vasárnap, ez szerinte benne áll a szentírásban. Már pedig ők, az adventisták, éppen abban különböznek a többi vallásoktól, hogy a szentírás alapján állnak. Szeliczeiné boldogtalan volt egész életében, mindig szenvedett az ő lelke. Most már tudja, hogy ez azért történt, mert tévelygett. Mintegy két évvel ezelőtt azonban Isten őt az igaz útra vezérelte, adventista lett és azóta kimondhatatlanul boldog.

Megnéztem, egészen közelhajolva hozzá, — még volt annyi világosság, hogy láthattam, — milyen is egy kimondhatatlanul boldog ember arca. Azt is mondhatnám, hogy csalódtam, bár arra is el voltam készülve, amit láttam. Nem volt a szeme zavaros és nyugtalan, nem voltak az arcvonásai dúltak, nem látszott az arcán vonagló gyötrellem, mániákus exaltáltság. Korához képest szép ez a Szeliczeiné. Arca ovális, telt, igen mérsékeltén ráncos, pedig ő már ötvennégy esztendő; tekintete nyugodt, arca és tekintete együttesen enyhén mosolygó. De még ez a mosoly sem aféle félkegyelmű mosoly, hanem valami olyan szelíd, bölcsnek látszó, mintha egy egészséges és valóban boldog ember nyilatkozna meg általa.

És pompás svádája van Szeliczeinének. Nem habozik a felelettel, amikor kérdezik. Gyorsan, egyszerűen,

dadogás nélkül beszél, mondatai nyelvtanilag értelmesek, minden gondolata önmagában, szóval kiszakítva, az egészből, még pontosabban az egész Szeliczeinéből, teljesen helytálló. A hangja kellemes, gyengébb kedélyek számára bizonyára megnyerő varázsú.

Szóval Szeliczeiné boldognak mondja magát, nem látszik boldogtalannak, belépett az ádventisták közé azért, mert azok a szombatot ünneplik a vasárnap helyett. Hát ez csak elég ok! Hogyne lenne az, ha egyszer a szentírás kifejezetten a szombatról szól és nem a vasárnapról... De ez még semmi. A többi keresztény vallás mind a kárhozat vallása. Hogy mi lesz a zsidókkal, akik kezdettől fogva a szombatot tartják ünnepnek? A zsidók szintén elkárhoznak, őket az Isten még annakidején, — mikor megtagadták a Megváltót, ez szintén benne áll a szentírásban, — kárhozatra ítélte, csupán hetvenezer zsidónak, illetve azok utódainak, de hetvenezren túl nem terjedő számban, kegyelmezett meg. Szeliczeiné is részesül majd az isteni kegyelemben, mivelhogy ő még a kegyelmi időn belül ádventista lett s megtartja a parancsokat. Mik azok a parancsok?

Azt gondolná az ember, mivel örök naiv, hogy most valami olyasmi következik, aminek legalább egy szem látszólagos értelme van. Hogy valami olyan elégedetlenség támadt egyesekben a meglévő vallásokkal szemben, amely e vallásoknak az ember s az emberi közösségek megjavítása körül szenvedett vereségeiből fakadt, mert hiszen az ember is tökéletlen, a társadalmi viszonyok is rosszak, sőt egy-két évtized óta mintha rohamosan romlanának. Azt vélné az ember, hogy végtelen nyomorában keres az emberiség egy-

egy töredéke lelki kivezető utat, valami új megnyugvást a földi dolgok végzetszerűségében, valami új viszonylatot a nyomorúsághoz, hogy, mivel az ügyis változatlanak látszik, barátkozzunk meg vele, viseljük el.

Mik hát a parancsok, melyeket a megigazulni akaró embernek követnie kell, Szeliczeiné és hitsorsosai szerint? Ez a kérdés, erre pedig a felelet: Meg kell tartani a szentírás utasításait. De kérdezzük csak tovább, hogy mégis tüzetesebben miről van szó? Olvasni kell a szentírást, a szombatot kell ünnepelni, és főleg, erkölcsösen kell élni. Erkölcsösen, de hogyan? Azaz mi lenne az az erkölcs, mely szerint élni kell? Felelet: Nem szabad paráználkodni. Nem szabad a testi örömöknék hódolni. De nem úgy ám, hogy nem szabad sokat és jól enni, mivel erre úgy sincs a legtöbb embernek módja, hanem: a házasságon kívül nem szabad nemi életet élni, de még a házasságon belül is csak a lélek szeretheti a lelket. Ehhez még mint mellékes csapódik hozzá, hogy nem szabad disznóhúst enni, tilos bort inni és dohányozni.

— Hiszen magának fiatal férje van, Szeliczeiné! — teszi meg az ellenvetést a velem lévő asszony.

— Csak a lelkem az övé, — jelenti ki Szeliczeiné s őszintén néz ránk, bele a szemünkbe, és várja, hogy higgyünk neki.

Szeliczeiné még agitál egy kicsit, könyveket ígér nekünk, melyeket, ha elolvasunk, mi is menten adventistákká válunk. Mivelhogy az igazság ereje ellenállhatatlan. Meghív bennünket a másnapi, — szombat délelőtti — gyülekezetre, s megy, mert sietnie kell és már későre jár az idő.

Beszélünk Szeliczeinéről. Az asszony sokat tud róla, de ellenőrizni kell adatait, közös nyomozást indítunk mindannak a felderítésére, ami Szeliczeinéről egyáltalában meg tudható s másnapra kész az élettörténete, másképp jellemrajza. Szeliczeiné csakugyan ötvennégy éves. Helybeli születésű, kiskazda parasztcsaládból származik. Az iskolában rossz tanuló volt. Korán Pestre került és ott utcai prostituált lett. Majd megtanult hegedülni s női zenekarokban szerepelt, kávéházakban és vendéglőkben. Férfiakkal kötött barátságot, üzleti alapon. Így ismerkedett meg azzal a férfival, kinek azután felesége lett. Egy Salzmann nevű vagyonos sváb volt ez. A férfit rávette, hogy K.-ban telepedjenek meg. Itt a férfi három házat és harminc hold földet vásárolt az asszony számára. Ettől kezdve az asszony a férjével igen rosszul bánt, éhezettette, verte, gyötörte. Másokkal is folytatott szerelmi viszonyt, a megfigyelések szerint mindig anyagi érdekből, vagy legalább is ily érdekekkel kapcsolva. A férfit besorozták katonának és elment a háborúba. Egyízben hazajött szabadságra. Már a vasútban azt mondta az ismerőseinek: Nem tudom, kit találok a feleségem mellett. Éjszaka érkezett meg, az asszony csakugyan nem volt egyedül, őt nem is eresztette be a házba, erre a férj megfordult, visszament a vasúthoz, megvárta a visszafelé menő vonatot, elutazott, újra a háborúba ment és elesett.

Ezek után a nő másik férjet szerzett magának. Hozzáment feleségül a nála tizenöt esztendővel fiatalabb, akkor tizenkilenc éves Szeliczeihez. Szerződést kötött a férfival, hogy halála után az öröklí az egész vagyonát... A fiatal férj, aki nyilvánvalóan anyagi

érdekből vette el a nejét, annak pénzén szeretőket tartott magának. Egy fiatal özvegy asszonynak hatezer pengőt juttatott a felesége vagyonából. Míg előbbi házasságában az asszony verte a férjét, Salzmant, most fordult a sors, és az asszonyt veri az új férje, Szeliczei. Elhatározott szándéka a férjnek, hogy addig gyötri feleségét, míg az el nem válik tőle. Az asszony nem akar válni. Tűri a csapásokat, viseli régebbi életének emlékeit. Evangélikusnak született, de már régebben áttért a református vallásra. Majd katolikus istentiszteletekre járt, katolikussá kívánt lenni, végre is elérkezett az ádventistákhoz. Új vallásának szemléletéből fakad, hogy a testét szinte kedvteléssel tekinti rothadó, szennyes, bűzös hústömegnek. Épen az a valláserkölcsi élet szerinte, hogy ettől a rothadó hústömegtől minden örömet meg kell tagadni. Míg első nyilatkozatában a szombat ünnep voltára, mint legfontosabbra hivatkozott, később már elismerte, hogy az ádventista vallás fő vonzóereje épen az, hogy kárhoztatja és bünteti a testiséget. Különösen tetszik neki, hogy az ádventista felfogás szerint még Mária is ki van zárva a szentek közül, mivelhogy Jézusnak testvérei voltak, akik Józseftől származtak. Máriát mindössze annyi kitüntetés éri majd a feltámadáskor, hogy a legszebb korona tündöklök a fején, és neki lesz a legpompásabb ruhája. Ezt úgy mondja Szeliczeiné, oly élénk és részletes elképzeléssel, mintha valamely ünnepély kitervezett programjáról beszélne . . . Még újabb, pótló adatokat is szerzek Szeliczeinéről. A férje egy malom megvásárlására csalta ki tőle a pénzt, amit a szeretőjének adott. A férfi egyszer úgy megverte őt, hogy a teste tele lett sérülésekkel; a sérülésekről or-

vosi láttelepet vetetett föl s a lelet szerint a sérülések hat héten túl gyógyuló súlyos testisérülések voltak. Ugyanakkor a férje elhagyta őt, hazament az anyjához és pert indított ellene a fele vagyoni kiadása iránt. Kijelentette, hogy a feleségével nem képes együtt élni. Csak akkor tért vissza az asszonyhoz, amikor a pert elvesztette. Most újra együtt laknak, de házassági együttélést nem folytatnak. A férfi várja, hogy — haljon meg az asszony. Az új helyzetet az asszony úgy dolgozta fel tudatával, hogy ő nem akar férjével nemi életet élni, mivelhogy eljutott az igazságra s az isteni kegyelemre vezérlő felismeréshez: kárhoztatja a testi örömöket... Az adventisták fogadalmat tesznek, hogy keresetük, illetve jövedelmük tíz százalékát a gyülekezetnek adják. Nem a nyomorultak holmi szociális segélyezésére, hanem vallási adminisztrációkra és propagandára. Szociális segítségre nincs is szükség, mert a nyomor nem fontos, azt épűgy kell vállalni, mint a jólétet, vagy a testibetegségeket. Szeliczeiné a falubeli viszonyokhoz képest jómódú, sőt gazdag, megél a vagyona kamatából, de meg uzsoraüzletekkel is foglalkozik. El lehet képzelni, — egész gondolkozása és magatartása ismeretében — hogy milyen remekül kiszámítja ő azt a leadandó tíz százalékot. Adhat a gyülekezetnek vagy havi három pengőt. Mert hát más az eszme és más a gyakorlati kivitel, — különösen, amikor nem lényegi dolgokról van szó.

Este a petróleum világítása mellett alig lehet olvasni. Megpróbálkozok mégis az olvasással. Könyv nincs nálam, a háznál kalendáriumot, bibliát és egyházi ének-

könyvet találok. Felütöm a bibliát. Hóseás prófétából olvasok. Megragadja a figyelmemet, hogy neki is a legnagyobb elakadása Izrael népével amiatt történt, hogy, szerinte, Izrael népe paráználkodott. Ezen botránkozott meg végzetesen Hóseás.

Hogy lesz-e villany a faluban télre, vagy a jövő esztendőre, ezt nem tudják, akikhez kérdést intéztem. Nem is igen érdekli őket a probléma. Megszokták a petróleum-világítást. Nem vágyódnak különösebben az újításra. A községi tanácsban szó volt a villany bevezetéséről csak nemrégiben is. A villany ellen pénzügyi szempontokkal hozakodnak elő egyesek. Szegény a község, sok a kiadás, ilyesmire nem futja. Az áram bevezetése, drótok, égők felszerelése sok pénzbe kerülne, a községnek is, egyeseknek is. A konzervatívok homloka ráncbafut, keveset tudnak mondani, de bizonyos, hogy többet gondolnak. Ki lát a koponyákba? Alig több hát a fantázia játékánál, ha mégis megpróbálom összeszedni a valóságos és lehetséges ellenvetéseket. (A lehetségeseket is, melyek tehát az elmékben mégis csak élnek, csupán kifejezésre nem juthatnak.) Dolgozni napvilágnál kell. Az éjszaka alvásra való. Beszélgetni a petróleum pislákolásánál is lehet, talán még kellemesebb. Nyáron még a petróleumra sincs szükség. Mire való lenne a nagyobb világítás? Olvasni? Olvasni nem kell, nem érdemes. A könyvekből úgy sem lehet semmi hasznosat tanulni, a könyvek bolondságok. A könyvek — talán még ellenségek is. Tudja Isten, kik írják a könyveket, milyen célból írják, nyilván azért írják őket, hogy a parasztnak ezután se lehessen jobb sora. A ponyvaregény, amiből egyes darabokat néha a fiatalok, leginkább lányok, kezében

látni lehet, butaság és ártalmas. Jobb, ha a ponyvát nem olvassák. A másféle könyveket meg nem az ő nyelvükön, nem az ő ismereteikhez alkalmazkodva, nem az ő hasznukra írták. Az ujság, eh, az ujság, csupa rossz. Csupa bűntény. Gyilkosság, csalás, panama, csalárd politika. A politika meg ígéret, mely sohasem válik valóra. Kalendárium, biblia, énekeskönyv — ezeket már ismerik, ami dolguk velük akadhat, ahhoz elég a napvilág... Hogy éjjel világítana az utcákon egy-egy lámpa? Az is fölöleges. Éjjel ne járjon senki. Aki jár, az csak rosszban járhat. Aki a kocsmában marad éjfélig, annak csak nem rendeznek világítást, hogy könnyebben hazataláljon! (A Takács lámpa nélkül is hazatalál, ha itt-ott négykézláb megy, az az ő dolga.) Az orvosnak, nahát az az egy, akinek kellene a világítás, de annak meg van zseblámpája, jó viharlámpája, eljár az azzal... Ha villany lenne, mindjárt elkezdődne a faluban valami éjszakázásféle. A városi ember éjszakázhat, csak hadd éjszakázzon, ha elég neki a kevés alvás, meg ha van ráérő ideje nappal aludni. A gazdának és a földmunkásnak kora hajnalban kell kelnie, az feködjön le este jókor, aludja ki magát... Hiszen volna valami értelme, de azért sok értelme még sincs annak a villanynak. Nem éri meg az árát. Meg még talán több a kára, mint a haszna... Így a konzervatívok, akik tévedhetnek, de nem oly ostobák, mint ahogy az anekdoták tüntetik fel őket. Van valami megnyugtató is abban, ha a világ minden kis részletével együtt marad úgy, ahogy eddig volt, különösen, ha már elmúlt a fiatalság.

Másnap úgy áll a dolog, hogy el kell mennem az adventisták szombat-délelőtti gyülekezetére. Pedig két hét múlva lesz az igazi, Szeliczeiné szerint, mert akkor jön egy prédikátor. Hogy az milyen szépen tud beszélni. És milyen gyönyörű ember! A multkor is járt itt egy prédikátor, az is gyönyörű volt. Úgy látszik fontos, hogy a prédikátorok gyönyörű férfiak legyenek.

A gyülekezet ez alkalommal a Szeliczeiné lakásán gyült össze. Megint csak néhányan vannak, nyolcan. A gyülekezeten semmi különös sem történik; újra a bibliából olvasnak fel. Nehézkesen, hibásan olvas, aki olvas, aligha érti a szöveget. Magyarázat ezúttal nincs. Idegen is van a körükben, lehet, hogy ez feszélyezi őket s azért maradnak meg a puszta olvasásnál. A nyolc jelenlevő közül hat nő, kettő férfi. Még nem tudok egyikről sem semmit. Szegények, szegényesek, Szeliczeinén kívül csaknem mind szenvedőknek látszanak. Szeliczei nincs otthon. Ő nem adventista és amikor a hívek náluk tartják összejövetelüket, elmegy hazulról. Szeliczeiné próbálkozott már a megagitálásával, Szeliczei nem mond ellent az adventista tanok igazságának, sőt láthatólag helyesli, hogy a felesége adventista, ő maga azonban még vár, egyelőre megmarad a maga vallásában, azt mondja, hogy neki jó úgy is... Az adventisták az új hivat megkeresztelik. A keresztesítés ebben a faluban a falu melletti vízzel telt nagy gödörben, az úgynevezett feneketlen tóban történik. Annak vizébe állították be Szeliczeinét is, két évvel ezelőtt, őszi, jó hideg időben. És megbuktatták, azaz fejét a víz alá nyomták. A hitetlenek nagy heccnek vélték ez a szertartást és kimentek a feneketlen tóhoz, hogy lássák. Persze, Szeliczeinét egy nagy kö-

peny takarta be. Amikor megbuktatták, gúnyos kiáltások hangzottak fel, röhejek kíséretében:

— No még egy kicsit! Legalább még öt percig tart-sák a víz alatt!

Nem túlságosan szeretik tehát a helybeliek Szeli-czeinét, meg aztán mintha azt mutatná a tapasztalat, hogy akik valamiben hisznek, meglehetősen haragszának azokra, akik ugyanabban nem hisznek, akik pedig másban hisznek, azokat csúfolják.

Egy házaspár van jelen a gyülekezetben, nagyon szegények. Tíz gyermekük volt, mind a tíz meghalt. Többször követtek el öngyilkossági kísérletet, de hát életben maradtak. Most ádventisták, külső viselkedésükben nyugodtak s a saját állításuk szerint megadás-sal viselik sorsukat... Van a gyülekezetben egy özvegyasszony. A gyülekezet feloszlása után hozzá jutok néhány bizalmas közléséhez, melyeket ugyan nem nekem szánt. Az urát nem szerette. Az ura nagyon durva ember volt, ő pedig — úgy képzei — gyöngédséget várt tőle. Bűnnek tartja a testi örömöket. Elmondta egy álmát. Ezt az álmot megelőző estén Mezőturon volt, a menyecske-lányánál. Ott Ézsajas prófétából olvasott fel, s magyarázta, amit róla olvasott. Ekkor észrevette, hogy a veje elfordul és nevet. Ez nagyon bántotta őt, mert arra gondolt, hogy Jézusnak is menyit kellett szenvednie az emberek gúnyjától. Ez történt este, azután következett az álom.

Azt álmodta, hogy itthon van K.-án és egy gyönyörű szép háza van a Duna partján. Nem is háza, hanem házuk, mert mintha régebben történt volna az álm-beli eset. Ő az udvaron állt, amikor egy csodaszép férfi jelent meg előtte.

Neki rögtön az a gondolata támadt, hogy a férfit meg kell valamivel vendégelnie. Megmelegített egy kis fazék töltött káposztát, amelyben nagy darab hús főtt. Amikor kínálta a finom ételt a csodaszép férfinak, az eltűnt. Újra megjelent, ő újra kínálta és az megint eltűnt. Azt mondja ekkor Slezáknénak, — ez a helybeli bába, — hogy:

— Ejnye. nézze már, sógorasszony, nem kell neki. Ahogy kínáltam, mindjárt «ellett».

(Azt, hogy a csodaszép férfi eltűnt, így fejezte ki: ellett = el-lelt.)

Slezákné nevetve mutatott a sarokba. Hát ott volt a csodaszép férfi. De már kasza volt a vállán, hogy meggy kaszálni.

«Én meg már megyek a töltésen. Elöttem két lovas-katona, de csodagyönyörű szép mind a kettő. Éjjel van. Utánam oson egy alak. Les engem. Nagyon rossz érzésem van emiatt. Az egyik katona lehajlik hozzám a nyeregből: csak nem félsz tőle? — kérdez engem. Nem félek, — mondom én, — de mégis kellemetlen, hogy lát bennünket».

«Ekkor a katona fölemel magához a nyeregbe és együtt lovagolunk. Kimondhatatlan gyönyörűség ez. Most magamhoz veszek, — mondja a katona. Nem lehet, — mondom én, — nekem tizenhárom éves fiam van No persze! — mondja a katona, ezzel letesz a gyepre. — Hát csak neveld fel a fiad!

És a katona eltűnt».

Ennyi az álom... Az asszony még beszél önmagáról. A világért sem menne még egyszer férjhez. Irtózik a szerelmi élettől. Így mondja «ő». Már mint az, aki beszél, aki ádventista lett és szorgalmasan eljár a gyü-

lekezetre... Az álom egészen mást mond. Az álom iskolapéidája a szép álomnak, az álom beszéde közvetlen és egyszerű, szimbolikája egészen átlátszó. Sajnos, csak azoknak számára, akiknek valami gyakorlatuk és sejtelmük van az álomszimbolikáról. A fazék, a kínálás, a hús, a lovaglás, a kasza, csupa átlátszó szimbólum, a «lát bennünket», «nekem tizenhároméves fiam van», az «osonó alak», az «éjszaka van», mind nyílt beszédnek is beválik.

Mi történne, ha megpróbálnám az asszonynak magyarázni az álmát? No persze ez így, egyszerre, reménytelen vállalkozás lenne. Hiszen az álom nem is magyarázható talán mindaddig, amíg maga az álmódó nem tudja megfejteti, legfeljebb ha némi segítségnyújtás lehetséges.

Egy másik nő a gyülekezetben. Sovány kis asszony, a testsúlya harminchét kiló, magassága akkora, mint egy tizenkét éves gyermeké. Tüdőbajos, epebajos. Három gyermeke van, de több már nem lesz, — mondja ő, — mert az nem is lehetséges. Azért ádventista, mert csak az ádventisták részesülnek az örök életben. Most van a kegyelmi idő, amelynek eltelte után az igazak, már mint a hetvenezer zsidó leszármazottjai és az ádventisták, örök dicsőséges élete kezdődik. Az örök dicsőséges élet pedig az lesz, hogy az emberek nem nemzenek többé, de nem is halnak meg.

Számolok azzal is, hogy amikor csak kérdezek és az emberek felelnek, félrevezetnek. De az egyszerű kérdezésnél legtöbbször kompiáltabb a módszerem. Nemcsak én kérdezek, hanem más is és a kértett úgy is ad feleleteket, hogy nem tudja, ki számára adja azokat. Az emberekhez felkészülve fordulok. És ha

már úgy is tudom róluk az »igazat«, akkor hajlandók a tudomásomat kiegészíteni. Keresztkérdéseim is vannak, ellenőrző módszerem is van, vigyázok rá, hogy felelet és tárgyi lelet kiegészítse egymást. Kikérdezem az embert önmagáról, de másokat is kikérdezek róla. Ha nem egyeznek az állításaik, keresem a döntés lehetőségét. Jóformán senkivel sem most találkozok legelőször; valahogyan, ha távolból is, mindenki régi ismerősöm. Vigyázok, hogy senki félre ne vezethessen. Ha valaki menthetetlenül hazudik, arra gondolok, hogy a hazugságai is jellemzőek rá. Különben is nehéz a döntés igazság és hazugság közt, mert hát ki tudja megmondani, hogy amikor az asszony, aki a csodaszép férfiről álmodott, akit meg kellett kínálnia — az álmában — a kis fazék káposztával, melyben hús főtt, hogy az az asszony igazat mond-e akkor, amikor azt állítja, hogy irtózik a szerelmi élettől. Mert most már ez-e a hazugság, ez, amit mond is önmagáról s így is képzél, vagy az álma a hazugság? Már ha egyszer a gyakorlati magatartása nem az álmában megnyilatkozó vágyai alapján történik. Vagy talán a kétségtelen hazugság esetén az lenne a döntő, hogy mondja, de nem hiszi? Ez a változat csak ritka esetben fordul elő. Így tudom, így látom, a tőlem telhető legnagyobb mérvű körültekinvés alapján. Feltűnő mégis, hogy milyen nagy, százalékosan, a hideg nők száma. Azt hiszem azonban, hogy vitára itt elsősorban azokban lehet készség — sőt indulat, amikor is az indulat már el is árulja őket —, akik magukat a tényeket találják kedvezőtleneknek.

Az emberek általában nem közlékenyek. Illetve igen is, nem is. Az anyagiakról könnyen beszélnek, társa-

dalmiakról nehezebben, — ez új nekik, ehhez gyakorlatuk sincs; lelkiekről önmaguktól semmit sem mondanak, a kérdezősködés zavarba ejti őket, de meg nincs is tudatos ismeretük a saját lelki világukról. A nők közlékenyebbek, mint a férfiak, de a nők is inkább nővel szemben közlékenyek. Mondom azonban, hogy ravasz fondorlattal veszem rá őket némi közlékenységre, másoknak, különösen nőknek a közreműködésével is. Túlságosan sokra így sem megyek. Felületi tényeket tudok meg s a mélyből legfőljebb a felülethez közvetlenül kapcsolódókat. De két tény közt az ürt néha sikerül kitöltenem s a konstrukcióhoz a kért esetleg megadja a jóváhagyását, sőt mindjárt bizonyít is.

Az álmokat gyanútlanul lehet elmesélni, így gondolná az ember. De sokan azt mondják, hogy ők nem álmodnak soha. Vagy álmodnak, de mire fölébrednek, elfelejtik az álmukat. Ez közönséges, ebben semmi meglepő nincs. Vannak azonban olyanok, akikben ösztönszerű ellenszenv jelentkezik az álmaik elmondásával szemben. Sejtik, hogy az álmukból valami kiderülhet, ami rájuk nézve, az ő felfogásuk szerint, nem kedvező. Akadnak olyanok is, akik részben megértik az álmukat, megértik, megmagyarázzák önmaguknak, a magyarázat ellen azután nyomban vitába kezdenek önmagukkal s azt, amennyire csak tudják, elvetik... Vahunkáné egyszer régebben elmondta egy álmát. Egy barátja jelent meg az álmában, huszárruhában volt, igen feszült rajta a piros nadrág, picike fekete bajusza is volt és gúnyosan mosolygott... Vahunkáné az

álom elmesélésekor nyomban megbánta indiszkrécióját, el is pirult. Kérdezem most az álmairól. Főlényesen nevet, kinevet, a fejét rázza, nem hajlandó semmit mondani... Néhány álomkutató kérdezősködés után általánosan feltűnik, hogy egyesek az álmaik iránt faggatják az embereket. Rögtön kész az elzárkózás. Mindenről hajlandók ezután beszélni, csak az álmaikról nem. Mert amit egyebet mondanak, a fölött valamennyire urak maradhatnak a közlő vagy elhallgató szándékukkal, meg alig is van mit elhallgatniok, — de az álom más, már tudják, hogy az álom által mindenképpen elszólják magukat. Van is egy népi közmondás, amely így szól: «Bolond az, aki az álmát elmondja»... Egy asszony arról beszél, hogy az ura régebben sokszor megverte. Most, hogy öregebbek lettek, már nem bántja. Erre sírni kezd. Szinte nem tudja az ember, — bármily groteszk is a kérdésfölvétel — azért sír-e, mert régebben sokszor megverte az ura, vagy azért, mert most már nem veri. Később azt mondja: «A legidősebb lányomnak gyereke született. El hagyta bolondítani magát, pedig olyan szelíd az, mint a bárány. A szemefénye volt az uramnak, most meg haza sem jöhet, Én meg ideggyöngye vagyok. Rémeseket álmodok én, kérem. Oszt, ha felébredek, úgy ver a szívem, majd hogy ki nem szakad. Az éjjel is azt álmodtam, hogy egy koporsó van előttem és abban fekszik az én Bözsikém. Szaladtam, mint az eszeveszett a testvéremhez, Kiszepstre, és kérdezem: Nem látad a Bözsikémet, Zsófi? A testvérem csak nevetett. Ott van, ahol előbb volt, mondta. Megyek vissza, hát ott fekszik a Bözsikém a koporsóban, mellette a pici is. Sikoltottam, fölébredtem, csupa víz volt rajtam az ing».

Ez az álom és a fölébredés.

Az asszony beszél még, közléséből kiderül, hogy az álmot megfejtette, de az értelmét nem képes elfogadni:

— Hát nem az a bolondság jutott eszembe: Uram Jézus, csak nem kívánom talán a halálukat, annak a lánynak, meg annak a kis ártatlannak!

Három lány beszél az álmairól. A leányok nem szépek, nem is fiatalok, maholnap vénlányoknak is beillenek. Mind a három mint visszatérő álmáról beszél a repülésről. Az egyik lánynak az anyja is jelen van a csevegésnél és figyel. Igen erkölcsös asszony ez a mama, ő még azt a nőt is disznónak tartja, aki akár házasságban is örömet talál a testi érintkezésben. Más alkalommal egy nő bizalmas kérdésére, hogy szerette-e az urát, büszkén mondta: ilyesmi az én családban nem volt szokás, mi hat lánytestvérek sohasem voltunk szerelmeses természetűek. (Ha a férj jelen lett volna, ő meg büszke lett volna a felesége kijelentésére. Ilyennek ismerem. Viszont azt is föltételezem, hogy azon a napon este, a megszokott három kancsó bor mellé, még egy negyediket is megivott volna. Mert más a büszke megelégedés és más az a zajlás, amelynek napi elcsitítására a boros ember a bort issza) ... Az anya a három lánnyal folytatott beszélgetésbe beleszól:

— Álomban repülni, az halált jelent.

Ha elfogadjuk a repülést, mint állandó szimbólumot — persze az álombeli repülés még repülést is jelenthet! — akkor az anya megfejtette az álmot. Mert amit az álom valóban jelent, az — legalább a három lány részére — halált, már mint erkölcsi halált is jelent ... A három leány sorra nyilatkozik az álombeli repülés-

ről. Mind a hárman lelkeségük bizonyos árnyalataiban különböznek egymástól. Az, aki leginkább determinált a vénleányi sorsra, azt mondja, hogy ez az álom kellemetlen és ebből fölriadással szokott ébredni. A másik leány szerint az álom nagyon kellemes és amikor fölébred, sajnálja, hogy elmúlt. A harmadik leány habozik, azután inkább csak rebegi, hogy az álom néha kellemetlen, néha azonban kellemes — és amikor ezt mondja, elpirul. Most már mind a három lány nevet, az anya pedig szégyenkezve, bosszúsan csóválja a fejét.

Még egy-két álmot elmondok, jelentéktelenek, de talán nem egészen érdektelenek. Az egyik álom álmódója maga érdekes asszony. Érdekes, mert sohasem panaszkodik, sokat nevet és azt mondja, hogy nincs hála Istennek semmi baja, jól érzi magát. Hatvan esztendő, özvegy. Tizenhat esztendő korában ment férjhez egy negyven esztendő vagyontalan parasztemberhez. Semmije sincs, se földje, se háza. Tíz gyermeke született, két mostohával együtt tizenkettőt nevelt föl. Varrásból él, igen szűkösen. Szeretne jobban élni. Hogy mi lenne az a jobb élet? Mindennap húst enni és hogy lenne két öltözet ruhája. De azért így is jó — mondja és nevet. Nem irigyli a gazdagokat, csak a boldog embereket irigyli. De vajjon mi a boldogság? Hát a fiatalság és a jókedv... Itt ellenmondásba keveredett az asszony önmagával, mert gyakran nevet és azt állította, hogy jól érzi magát, már pedig mi más lenne a jókedv, mint ez... Beteg sosem volt. Még csak a foga sem fájt, a hiányzó fogai csak úgy ki-

potyogtak. A feje nem fáj. Jól alszik, nincsenek szorongásos álmai. Semmitől sem fél. A haláltól sem. Amikor ezt mondja, ismét nevet. Valamitől, ez utólag jut eszébe, mégis fél. Attól, hogy egyszer csak nem lesz mit ennie. Ámbár, biztatja magát, ha eddig még mindig volt, ezután is majd csak lesz. Mit ebédelt ma? Nem jut eszébe. Töri a fejét. No de ilyent! — mondja. Milyen buta is vagyok. Nevet. No persze, rántott levest. És most ezt mondja: Nem szeretem, azért jutott olyan nehezen az eszembe... A szerelemről? Mit is mondjon a szerelemről? — nevet. Lehet, hogy hamiskásan nevet. Jó, szabad, hogy félrevezessen, az én dolgom, hogy ne hagyjam magam. Úgy látszik már, hogy az asszonyok dicsekszenek a nemi közönyösségükkel, úgy látszik a szerelemvágyról nem is lehet nyílt valomást tenni. Szóval ő nem szerette a férjét, közönyös volt hozzá s az egész dolog őt sohasem érdekelte. (H. úr később azt mondja róla, hogy ebben a dologban hazudott, mert ő egész biztosan tudja, hogy voltak szeretői.) Mondjuk azonban, hogy ez most mindegy. Mivelhogy a tiszta igazságot felderíteni úgysem áll módomban. De a szerelemről töpreng az asszony, vár, mosolyog s akkor kérdés nélkül belekezd az álmába. Máriát látta álmában. Gyönyörű nő volt és igen kedvesen mosolygott rá. Meg is cirógatta a képét s az neki nagyon jól esett, csak az bántotta, hogy nem tudott hozzá imádkozni, mert hát ő református.

Öregasszony, nyolcvannégyesztendős, panaszkodva dicséri a régi jó világot. A dicséret a régiről, a panasz a mai ellen szól. Régen minden jobb volt, jobbak voltak az emberek is. (Vagyonát a gyerekei közt osztotta szét s azok most nem akarják őt eltartani.) Jobb volna

már nem élni, — mondja az öregasszony. Az álmairól kérdezem. Nagy-nagy vizekről álmodik igen gyakran. És virágos kertről. A virágos kert — elborong, vajjon nem a temető-e? Amikor legutóbb a virágos kertről álmodott, szorongással ébredt. Az ura is szólította őt az udvarról, hívta ki. Azokban a percekben, félig ébren, félig még álomban, nem volt tudatában annak, hogy az ura már régen meghalt. Felöltözött hát és kiment az udvarra s csak akkor eszmélt rá, mivelhogy az udvaron nem volt senki, hogy az ura már régóta kinn nyugszik a temetőben s így őt nem is szólíthatta.

Ismétlem, az asszonyok azzal dicsekszenek, hogy ők hidegek, sőt ennél többel, hogy a férjüket soha nem szerették. És sokan panaszkodnak arról, hogy a férjük őket veri, vagy régebben, fiatalabb korukban, verte. A dicsekvésüket tünetek és egyéb jelek igazolni látszanak. A verésekről meg könnyű tudni, azokról a férfiak is tesznek itt-ott vallomást, leginkább panasz formájában. Néha a vallomás csak azért nem történhetik meg, mert a férj már meghalt s az asszony mint özvegy tengeti tovább nehéz, de immár nyugodtabb életét. Ezzel szemben észlelhető, mint például Vereséknél, hogy egyes családokban nőuralom van. Hideg nő és — férfi, aki veri a feleségét, körülbelül mindkettő a nőuralmat jelenti. A férfi veri a feleségét, de mintha bánatában verné. Mintha még a veréssel is, melyet az asszony kap, a férfit érne vereség. Mintha az asszony ravasz furfanggal kimódolná azt a verést. Kezdődik a konfliktus acsarkodó szavakkal, mindjobban egymásnak feszül a két gyűlölködő lélek, a

férfi végső eszközhöz folyamodik, megveri az asszonyt; az asszony megkapja az utiegeket, sír, aztán megkönynyebbul, a férfit éri a lelkismeretfurdalás, számára nincs megnyugvás, ő a bűnös a világ előtt, de még a saját szemében is, a férfi ilyenkor részegre issza magát. Ezt a játékot csak oly esetben sikerült megfigyelem, amelyben minden megtörténik, csupán a verés marad el... Egy szomszédos községből veszem a példát. Zlinszkiék. Zlinszki a község leggazdagabb parasztja, százhusz hold földje van. Százketten az övé volt, tizennyolcat az asszonnyal kapott... Régebben, egy vasárnap délután, voltam náluk vendégségben, a férfi előtt boroskancsó állt, gyakran ivott belőle, különben is már érkezésemkor italos volt... Az asszony csodálatos asszony. Az benne a csodálatos, hogy negyvennyolc éves, de olyan, mintha csak harminc lenne, jóalakú, rugalmas, friss, szép, minden jót el lehet sorolni a külsejéről, a szeme ragyogó, valamennyi foga ép, mindig mosolyog, még a hangja is különösen kellemes. Az asszony büszke rá, hogy nem akart hozzá menni az urához. Hozzá vertek, — mondja s bájosan mosolyog. A férfi hallgat és iszik. Ő is büszke. Arra, hogy a vagyonával mégis csak megszerezte magának a falu legszebb lányát feleségül... Amint beszélnek és ilyenekről számolnak be, az egyik vidáman, a másik nyugodt öntudattal, úgy tűnik fel, mintha az egész valami móka lenne, nem is valóság, hanem kitalált jelenet megjátszása... Az asszony parasztosan öltözködik, cselédet nem tart. Az ura próbálja ugyan erre rávenni, de ő ellenáll. Nincs kedve semmihez. Amikor ezt mondja, nevet, mintha tréfálna. Beszél a lányáról és a fiáról. A lánya a férjére hasonlít, a fia meg hozzá,

mutatja a fényképeket. A lányát kiházasította, de feléje sem néz soha, nem szereti. A fia is nő, a fiát szereti... Az asszony ingben és szoknyában fogadott engem és két rokonomat, később, egy óra múlva vesz magára egy réklit. Eleinte bizalmatlan, később felmelegszik és közlékeny. Szüntelenül az urára panaszkodik... Haragszik a szüleire, mert az urához kényszerítették. Ezt úgy mondja: a Zlinszkihez. Mindezt mosolyogva adja elő, az ura jelenlétében. Az hallgatja, néha ő is elmosolyodik, időnként iszik. Elég szorgalmasan. Azt mondja, hogy semmi az egész, aznap még csak három liter bort ivott meg. Vízet sohsem isznak a háznál, csak bort, az asszony is, de az szódavízzel keverten... A férfi fenyegetésül mondja, hogy egyszer fölpadlóztatja a lakást, mert nem illő, hogy a legvagyonosabb gazdánál ne legyen padló; meg hogy rendel egy szoba bútort, mert nem szereti, hogy ócskák a bútorai. Az asszony mindezek ellen tiltakozik. Nem kell semmi, csak hadd maradjon minden úgy, ahogy van... Az asszony uzsonnát hoz. Egy tálban sonkát és kolbászt, másikban szőlőt és almát. Mindezt lerakja a terítetlen asztalra, azután átszalad a szomszédba, hogy kést kérjen kölcsön. Két kanál, a férfi bicskája és egy konyhakés minden evőeszközük. A férfi azt mondja: No, egyszer már veszek D.-én vagy harminc kést, van miből hála Istennek; most is négyezerkétszáz pengő van itthon, ezerháromszázzal meg B. S. tartozik... Az asszony nevet: kidobálom a késeidet, csak próbálj venni!... Az asszony később, mialatt a lányához megyünk, beszél az álmairól. Kettesben vagyunk, a többiek pár lépéssel előttünk mennek. Igen gyakori álma, hogy ő fekszik az ágyban és rabló tör

be a szobába s szlovákul beszél hozzá. (Az asszony apja szlovák volt.) Az álom nem szorul magyarázatra. De nem lehetetlen, hogy ha az asszony másnak lenne a felesége, kedvére valónak és nem Zlinszkinék, nem kényszerülne-e ugyanilyen álmokra... A férfi látszólag nyugodtan viseli a sorsát, de csak látszólag, hiszen iszik, reggeltől estig s estére mindennap részeg.

Estefelé együtt üldögélek Kis Ferencsel. A család többi tagjai szomszédokhoz mentek látogatóba. Kiséknél ugyancsak nőuralom van. Kis Ferenc úgynevezett papucs. Jól áll neki ez a szerep, mert világéletében mindig szelíd ember volt. Soha még csak nem is verekedett, még a háborút is úgy úszta meg, hogy messze a harcterektől tisztiszolgája volt egy őrnagynak. Jót is tesz neki, legalább is a testi egészségének, a nőuralom, mert tilos bort innia és dohányoznia. Borból annyi jut neki, amennyit a pincébe le-leosonva titkon megiszik. A dohányt meg nem is szereti túlságosan, naponta egy pipa dohányt szív el esténként. A dohányzásban mértéket tartana a maga jószántából is, de bort, úgy sejtem, inna reggeltől estig, ha szabadjára engednék... Öreg ember már Kis Ferenc, hatvanon túl jár. Reggeltől estig dolgozik, nyáron olyan mint a nyúzott macska, de ősszel egy kicsit meghízik s télre az arca kigömbölyödik. Öregedése nyilván úgy történik, hogy minden télen három évet fiatalodik, nyáron azután négyet öregszik... A kamrában ülnek, a hideg idő beálltáig ez a család szobája. Falépcső visz fel innen a padlásra, itt a Kis Ferenc nyári fekhelye, a kamra tele van préssel, hordóval, szerszámmal, lommal. Alko-

nyodik, nyitva a kamraajtó, mivelhogy kicsinyke ablaka van csak a kamrának; odakünn csend van, sok mindenről beszélgettünk már. Kis Ferenc szívesen emlékszik régi szolgálati helyeire, az urakra, akikhez hűséges volt s akik patriarkális szeretettel bántak vele, soha még csak meg sem szidták, de hát el is találta mindig a gusztusukat. Békebeli katonáskodásáról is beszél és sohasem véti el a szót, hogy ne úgy mondaná: a hadnagy úr, a főhadnagy úr... Kis Ferenc hallgat és szelíden símogatja az ölében heverő macskát. Nézem őt. Az egész ember szinte nőiesen lágy, nagyon szép legény volt valamikor, még most is jóképűnek mondható, éppen csak a feketélő foggyökerei rútítják egy kicsit. A hangja halk, fátyolos, érzelmes. Mindig is olyan nyájasan tudott családtagot, rokont, jóismerőst üdvözölni, megölelni, tudta sajnálni azt, aki elment s tudott örülni az érkezőnek... A macskáról eszébe jut valami és mosolyog... Valami kedves történet lehet, bele is kezd mindjárt:

«Egy nagy sárga kandur járt ehhez a macskához azelőtt és mindig bántotta. Elkergettem néhányszor, de hasztalan, megint csak idejött. Egyszer aztán elcsíptem, amint éppen ezt a szegény macskát sanyargatta. No megállj, betyár, majd elbánok én veled! Becsuktam az ajtót, hogy el ne inálhasson. Megijedt ám nagyon, azt' próbált menekülni. Fölszaladt a garádicson, de a padlásajtó is be volt csukva. Meghúzódott a garádics legfelső fokán. Utána mentem. De leugrott, nem tudtam megfogni! Idelenn meg nekiugrott az ajtónak, azután meg ennek a kis ablaknak, de hiába. Kapkodok utána, ide-oda szalad, elbújik, keresem, előugrik, egyszer csak fölkapom azt a harapófogót, más

nem akadt a kezembe, azt' hozzávágom. A fejére céloztam, de csak a derekát találtam el, de úgy ám, hogy azt hittem, meggebed.»

Kis Ferenc nevet, a fejét ingatja, mintha helyeslőleg bólogatna önmagának.

«Megint csak nekiugrik ám az ajtónak, nekifeszül, mászik rajta, fölszaladt ám egész addig, ni! Kaparja az ajtót mindenütt veszettül. Odakapok hozzá, most aztán elcsíptem. A nyakánál fogva. Meglóbáltam a levegőben, hozzávágтам az ajtóhoz, ahogy' csak tudtam. Nyekkent egyet, azt' leesett a földre. No, gondoltam, ez se kel föl. Nyúlok megint hozzá, hogy végleg ellássam a baját, hát csak felugrik ám, mint egy veszett állat, azt' szalad ide-oda, a vacok alá, megint a garádicsra, le a garádicsról a hordó mögé. Fogom azt a botot, keresem a kandúrt. Kiugrik a hordó mögül, rám néz riadtan, már látszott, hogy nem tudja mit csináljon. Akkor jól fejbekólintottam a husággal. Csak úgy reccsent a feje. Elterült a földön, kettőt-hármat rúgott még, a szája is kinyílt, a szeme meg becsukódott. Oda is rezelt, kijött belőle a piszok is meg a víz is. Gondoltam, hogy kiviszem az udvarra, fejbeverem még néhányszor egy tégladarabbal, azt' kidobom a trágyára.»

Kis Ferenc megint nevet. Jóízűen, mintha megint csak azon nevetne, hogy milyen egy huncut állat volt az a kandur.

«Akkor megfogtam a két hátsó lábánál, jól oda-csapkodtam még az ajtóhoz, úgy lógott azután a kezemben, mint a zacskó... Kivítem az udvarra, még erősen odavágtam a reterát deszkájához. Lezuhant a földre, már nem lélegzett. A szájából olyan habos vér

folyt ki, az orra is ketté volt repedve. No, ezt eligazítottam.»

Kis Ferenc megint ránt egyet a fején és kedvesen nevet.

«Kerestem egy tégladarabot, hogy még szétverjem a fejét, de jött éppen a Bolemányi, hát csak úgy hozzávágtam a téglát, a hasát találtam el, azt' ott hagytam, hogy egye a fene, majd később elásom... Meg is feledkeztem róla, egy óra múlva oda megyek, nincs ott. Hát elment! Kerestem mindenfelé, hogy ha elcsípem, hát elvágjam a nyakát, de csak nem találtam... A multkor, de már jónéhány hét múlva megint csak megláttam itt az udvaron. Hát olyan volt az, mint a kísértet. Sovány volt igen és csak úgy lézengett. Nem mert közel jönni, iszonytató féléssel nézett rám. Hejnye... fölvettem óvatosan egy fél téglát, célba vettem, megdobtam, de nem találtam el.»

Kis Ferenc nevet, szelíden néz a szemembe.

«Kerestem még egy tégladarabot, vagy valami rossz vasat, de odább állt. Átkullogott a Csikaiékhoz. Nem tudott ám szaladni. Csak úgy kóválygott, mint a holdkóros, azt' néha hátra nézett. Az anvia istálát!»

Kis Ferencet régóta ismerem, mindig szerettem őt, eszményítettem is. Mert megvallom, nehezen bírom a valóságot, akit csak lehet, ahol csak lehet, megróbálok eszményíteni. Szükségem van erre a lelkiműveletre. Kis Ferenc megzavart engem. Szerettem volna, ha erre az állatkínzásra nem lett volna képes. De hát... csalódtam benne. Nincs semmi megiegvzésem a történethez. A kandúrt... sajnálom. Viszont... a kandúr nem sajnálja az egeret, amellyel, különösképen, úgy bánik el, mintha ember lenne — nem az egér, hanem

ő, a kandúr. Mert nemcsak azt cselekszi, hogy megfogja és megeszi. Hanem olyanféle tortúrákat végez rajta, mintha... vallási, faji, politikai, különösen társadalomszemléleti nézeteltérései lennének az egérrel. Pedig csupán közönyös a karmai közé került egérhez. Bizonyára sokszor volt már közönyös, nem élt a képzeletében oly ember és oly eset lehetősége, mint Kis Ferenc s ahogy azután Kis Ferenc bánt vele... Nem is tudom, vajjon szádizmus-e ez, vagy állati és gyermeki tudatlanság. De eszembe jutnak éppen a kandúrról a gyermeki tudatlanság cselekedetei. Különösen falun nyomozhatók ki és érdemes volna a számok segítségét igénybevenni s így fejezni ki, hogy — évenként hány macska esik áldozatul a kisgyerekeknek. A kisgyerek nagyon szereti a kismacskát. Szeret vele játszani, szereti fogdosni, nézni, álmos mozdulatlanságából tevékenységre ingerelni, ha meg mozog, maradásra késztetni. Hatalmába akarja keríteni a macskát, játékszerűl tartani, kíváncsi is rá, hogy mikor, mit fog csinálni, mintegy kísérleteket végez vele, azt is tudni óhajtja talán, hogy milyen belül, hogyan viselkedik bajúsz nélkül, esetleg felnyitott hassal, lehúzott bőrrel, farok nélkül. Nem vagyok képes nyomon követni a kisgyerek szándékait, de nem is akarom, csak tudom — s ez is egy ismeretem a világról — hogy a kisgyerekek hosszadalmas, szinte körmönfont eljárással gyöttrik, halálra kínozzák a macskát, megcsonkítják, felakasztják, megnyúzzák, a fülét lenyírják, darabokra boncolják — azután, hogy a felnőttek meg ne büntessék őket, a hullát elássák, vagy vízbe dobják. Az ilyen kedvtelés áldozata legtöbbször a macska, de lehet kutya is, elfogott veréb, csibe, gyík, béka, bogár. Nagy

lélek kell hozzá, hogy valaki azt mondja: így van, tehát
rendben van. Akinek azonban nem tetszik, hogy ez
így van, az még semmire sem mehet a tények tagadá-
sával... Kiválóan hősiek lélek azután már nem is tesz
különbséget élőlény és élőlény között, állat és ember
közt. Sőt holmi japán azt is mondhatja: Ha már lúd,
legyen kövér. Az ember, aki elsősorban gyáva és alat-
tomos, fellázadva kötelékei ellen szédítően sok és nagy-
méretű hősiességet produkál, különösen mostanában.

Másnap vasárnap van. Szép napos az idő. Korán
kelek, nyolckor, falusi fogalmak szerint későn. A ven-
dégbarátságot felmondtam, a szállodában lakom. Az
üzlet kellemesebb, mint a barátság, még lelki tartalma
is különb, mert ha van lelki tartalma, az legalább nem
kettős, mint a barátságé, még hozzá a tökéletlen barát-
ságé... Beállt a szobámba a szállodai szobalány. Csi-
nos, friss, vidám. Húsz éves. Férjhez menni — mondja
— még ráér. Kérte őt már feleségül olyan ember is,
akinek száz pengő «fix fizetése» van Pesten, de ő nem
akart hozzá menni... Lenn az istállóban, amely előtt
elhaladok, kocsis pucolja a lovát és vígan fütyürész.
A vasárnap mintha kellemesebb nap lenne a többinél.

Egy úriemberrel találkozom, elhívom sétára a ha-
tárba. Most mintha szebb, életteli teljesebb lenne a táj,
mint amikor érkeztem. (Szentisten, csak nem fordul
fel egyszer minden és nem derül ki, hogy... Veres
táncoltatja Veresnét és az úgy táncol, ahogy' az ura
fütyül!) De hát... más a boru és más a napfény.

Sajátságos egység a falu, a határával egyetemben.
Áll magából a faluból, szóval a házakból és gazdasági

épületekkel beépített területből, azután a legelőből, kis erdőből, a termőföldekből. Néhol nagy tagban egyforma a föld, itt most, a szemem előtt, tarló, másfelé kukoricás, száz, százötven, kétszáz hold egy emberé, a földbirtokosé. Legtöbb helyen azonban parcellák sorakoznak egymás mellé. Most kevésbé tarka a kép, mint tavasszal és nyáron, különösen nyár elején. Akkor az egyik sávon búza lengedez, a másikon zab, a harmadikon lóhere, megint búza, rozs, répa. Ez a kép már alkatrésze a lelkünknek. A fehérre meszelt ház, a kanyargó utca, az akácsor, a váltakozó parcellák, mindez emlék, és sokban kedves emlék. Elképzelem már most a határt, hozzácsapva még a szomszédos falvakat is, kollektív gazdaságul. Fák, épületek és utak tűnnek el s beláthatatlan táblák egyformasága következik. Veres, Kis, Csengei, Veresné, Vahunkáné, Takács, Zsirák ilyesmit nem képzelnek el. Segíteni kellene a fantáziájukat és az egésznek elméleti lehetőségét elmagyarázni. Micsoda izgalmat keltene bennük ilyen gondolat-tömeg! Mintha drótszállal túrnának az agyukban, mintha éles késsel vájkálnának a szívében. Hogyhogy? Az lehetetlen! Hát... mi lenne akkor? Hiába lenne az általános többtermelésre való hivatkozás. Ők úgy éreznék, hogy kifosztották őket. Kitépték a lelkük egy darabját. Ha tudnák a szavakat, azt mondanák, hogy honvágy, ami az ilvképen meglevőhöz vonzza őket. Pedig még... jóformán csak a szemnek való képről van szó. Hát még a többi más, ezerféle. Hogy ők már olvan emberek, akiknek más a gvengekukorica, ha a magukéból törték a csövet. Hogy az állatuk, több, a gyermekük a parcella, amelyik kinn fekszik a legmesszebb határszálen. Tagosf-

tás, az nem kell. Olyan az, mintha a gyermeküket cserélnék ki más gyermekkel. Gyermek helyébe a szebb és jobb gyermek sem kell. A föld a szívük vére, munkáik emléke s aszály, jégverés, vízárr csapásainak élmenye. És mégis, hogy a jelenségek a végtelenségig bonyolódjanak, ezen a honvágyon kívül, túl a károsodástól való aggályon is, él bennük egy másik vágy, a küzködőkben s nehézéletűekben, el innen, el a földtől, a városba, a sokféle lehetőség világába, különösen nyugdíjas állásba. Az öregség az, ami félelmetes. A fiatalabb nők szemében a város több szabadságot jelent és több sanszot a női érvényesülésben.

Tehát nem vagyok egyedül és ha már társam akadt a sétához, beszélgetünk. Aránylag fiatal az úriember, akivel járom a határt. Nőtlen. Milyen a szerelmi életük itt, szóval a faluban, ha mindjárt máshol is, mind-egy, a nőtlen úriembereknek? Feleletül sokkal inkább azt kaphatom, hogy a fiatalember miként látja ezt a problémát, semmint hogy hogyan van, ez természetes. Mert sokféleképen van a... fejekben. Egy híres magyar regény szerint például a jómódú gazda, igazi férfi, sőt kan, a grófnőtől kezdve — milyen kár, hogy itt nem lakik grófnő! — a társadalmi rangsoron lefelé a marokszedő lányig mindenkit leteper, akit csak akar, otthon, lakásban, udvaron, kazaltövében, búzaföldön, kukoricásban, pincében, padláson. Kissé, hogy úgy mondjam, regényszerűnek vélem ezt a nagy tobzódást, a szó lesújtó értelmében. Mivel tud azonban többet vagy kevesebbet a regénynél a fiatalember, akit valatóra fogok?

Eleinte próbál dicsekedni, hiszen férfi és éppen úgy kell dicsekednie a sikereivel, mint a nőknek a hidegségükkel. De hamarosan csellel élek, néhány hiába való epedésről, néhány kudarcba fült kísérletezésről mesélek — s egyszerre sorstársakká válunk. Hát bizony az nem olyan könnyű, mint egyesek hiszik, vagyis inkább mondják. A panasz, az már őszinte, de kérdés, hogy általános érvényű-e, nem valami gátlásokkal megvert nemi szegénylegénnyel állok-e szemben. Mindenesetre meghallgatom. Azért akad valami, — mondja. És habozik. Van az így is, úgy is. Például? Szóval esetet akarok. Újra hallom mindazt, amit már tudok. Iksznek Ipszilonnéval volt viszonya, közsímet, ő nem is követ el indiszkréciót ha elmondja, Iksz pénzzel segítette Ipszilonekat, a nőt is, a férjet is, mert azoknak igen rosszul megy a soruk.

Igaz-e, kérdezem, hogy akik hatalmi, sőt szűkítsük meg, főhatalmi pozíciókat töltenek be, azok úgy dúskálnak a kalandokban, mint ahogy azt történetek, anekdoták, viccek és műnépdalok feltűntetik? Mindjárt szolgálók is egy-két minta-nótával. «Barna szemű kis menyecske, Hová olyan késő este? Hát csak ide jöttem, kérem, Jaj de jó, hogy itthon érem. Jöjjön be az irodámba, Kész már az instanciája, Nincsen annak egyéb híja...» stb. És egy másik: «A faluban nincs több szép lány, csak kettő. Az egyiket elszerette a jegyző. A másik meg a kapuban neveti, Mert őt meg a szolgabíró szereti.» Hát ez, ez, ez... habozik a fiatalember, hogyan adjon pontos felvilágosítást.

— Ez az esetek nyolcvan százalékaiban igaz. Ezt határozottan állíthatom, mert magam is foglalkoztam ezzel a témával.

— Hogyan értsem azt a nyolcvan százalékot?

— Ugy, hogy ha egy ilyen főmuftinak megtetszik egy nő, már a nép köréből, és meg akarja szerezni, akkor az esetek nyolcvan százalékában biztosra mehet.

— Lehet, — hagyom rá. — De maradhat-e titokban az ilyesmi? Hiszen itt mindenki mindent tud. Ha valaki elmegy hazulról, tudni akarják, hogy hová megy. Ha az utcán látják, szemmel követik. Ha valaki valahová bemegy, föltétlenül látják s rögtön hírül adják illetékeseknek és illetékteleneknek egyaránt.

— Ennek, kérem, igen bonyolult technikája van.

És elmond egy esetet, hogy lássam a technikát. Az egyik főmufti azt mondja a hivatalában, hogy ő elmegy Sz. községbe, mert ott hivatalos dolga van. Ott felül a vonatra és Pestre megy, mert ott is hivatalos dolga van. És úgy is tesz, ahogy mondta, eltávozik kocsin, Sz. irányában. Estefelé a jóképű, faros F.-né, kis táskával a kezében megy V. felé, a hajóállomásra. Hogy ő Pestre utazik egy-két napra a hűgához. Találkozik vele valaki az úton, aki ugyancsak V.-re megy, elkíséri a hajóállomásig. Csakhamar jön a hajó délről. Búcsúzik az asszonytól a valaki, egyszer csak meglátja a hajón a főizét, akinek abban az időben Sz.-en kellene lennie, ha igazat mondott volna. Nini, az izé meg ott van a hajón! — szalad ki a szó a valaki száján. Hol? Nané! — és az asszony elpirul. De ez még semmi. Két hét múlva arról is érkezik hír, hogy ekkor és ekkor együtt látták Pesten egy étteremben az izét és az asszonyt. Kell-e ennél több?

No igen, igen, itt az érdek játssza a főszerepet, — magyarázza a fiatalember. Egy kissé fanyarul, de büzgön, mert már egészen beleélte magát nemi felvilágo-

sításom szerepébe. Jó, jó, azt magam is úgy tudtam, hogy a falu ugyanaz, mint a kisváros, mint a nagyváros, mint Budapest, Páris, nagyjából az egész világ. Az úr a pokolban is úr, de a szegényekről is szeretnék valamit tudni. Egy végzetes tévedésemből szeretnék kigyógyulni, abból, hogy az emberek, különösen a szegények, ösztönéletük elnyomásában, annak végzetes feláldozásával élik életüket. A szegényekről? Már aféle napszámosokról és ilyenekről? A fiatalember tanács-talanul néz a levegőbe. Azután felel: Öszintén szólva azokról magam sem tudok semmit.

Következik még jónéhány pletyka, amelyek olyan gondosan vannak összeválogatva, hogy valamennyi színigazság. Különösen megemlítenéd a minden legénynek álma, a szép B.-né, aki csakugyan kikapós aszszony. Ismerem B.-nét, mindent tudok róla, de nemcsak én, hanem mindenki. Figyelmemet az ragadja meg, hogy mindenki mindent tud B.-néről. Általában ami tudható, azt mind tudják és nyugodtan és nyugtalanul, megbotránkozva, vágyakozva, irigykedve szakadatlanul tárgyalják. És ezeknek a tudott titkoknak a száma a lakosság számához viszonyítva nevetségesen kicsiny. A titokállomány néha félesztendeig is ugyanaz... Sokra nem mentem a kedves és értelmes fiatalemberrel, de valami keveset mégis csak tanultam. Sokkal, de sokkal többet tud nála Domokos Margit. Ez a Domokos Margit aztán annyit tud, hogy az százszor több mindenki más tudományánál... Nem érdektelen figura ez a Domokos Margit. Jóval túl van a harmincadik életévén, de meg egyebek miatt is beválk vénkisasszonynak. Gyermekekorában valami sérülést szenvedett és emiatt valami eltorzulás maradt az

arcán. Legyen most kényszerű mindegy, hogy mi az az eltorzulás, úgy is elképzelhető ő, hogy például nincs álla, vagy az orraig ketté van hasadva az ajka. Különbösen egészen formás az alakja. Megmaradt lánynak, látszatra nyilván a sérülése miatt. Hogy valóban azért-e, azt nem tudnám megmondani. Sérülése azonban lelki sérüléssé vált, sőt ennél többet is állíthatok, a testi eltorzulással együtt viseli a lelki eltorzulást. Hogy nem meglevő s más eredetű lelki készség párosult-e a testi hibához, azt megint csak nem tudom. Annyit tudhatok csak, amit most látok, tapasztalok Domokos Margitból. Tehát vénlány. Belekerült valami szövevénybe s abból most már sehogy sem tud kivergődni. Reményét azonban nem adta fel és vár. Várja a felszabadító férfit. Ugy látom, hiába várja, mert ha elérkezne is, nem történne meg a felszabadulás. Hiszen a szövevény nem olyan egyszerű, hogy azt csak úgy ketté lehetne vágni... Tévedés lenne azonban azt hinni, mintha nem akadt volna már kérője Margitnak. Többen is ajánlkoztak, de neki nem kellett egyik sem. Fogyatékos férfiak voltak a pályázók. Az egyik aféle hórihorgas nyakigláb volt, a másik meg kicsi, keszeg és az egyik lábára bicegő. Margitnak csekély az önbizalma, őt nem nyugtathatja meg holmi másoknál lemaradt legény, neki szép, fess ember kellene, aki ezen felül nem paraszt vagy szabó, hanem legalább is segédjegyző. Kompromisszumra képtelen, vagy az ideál, vagy senki. És minél inkább múlik az idő, annál inkább fokozza fölfelé az igényeit. Mire hatvan éves lesz, már csakis Árgyirus királyfi kellene neki.

És ez a Domokos Margit a külső megnyilatkozásaiban tele van önbizalommal. Vidám, mosolygós, jókat

nevet a tréfákon; szorgalmas, ügyes, mindent megtanul, mindenhez ért, bátran sűrög-forog az emberek közt, soha nem panaszkodik semmiről, éppen ellenkezőleg, dicsekszik. De még hogyan dicsekszik! Neki már százszámra voltak kérői. Őbelé mindenki szerelmes, de neki senki sem kell, az egyik férfi azért nem, mert szeplős, a másik, mert rekedt, a harmadik mert kövér és így tovább. Hát ez a Margit, ha megered a nyelve, beszél a férfiak és nők nemi csinyjeiről. A mérleg körülbelül az, hogy mindenkinek mindenkivel viszonya van. Öreg asszonyoknak fiatal legényekkel, vén impotenseknek tízéves lánykákkal; esténként, mikor a rendes emberek lefeküsznek (ez ellentmondás, mert ki lenne akkor rendes ember?), a legények és lányok ellepik a sötét utcákat s szörnyű jelenetek körvonalait lehet látni kapualjban, falak tövében, bokrok közt... Domokos Margit mindent tud, ami valóban megtörtént, de ez csak miniatűr töredéke a tudomásai összességének... Mindenesetre átveszem az ő információit is, közvetlenül tőle s szíves női közvetítésekkel. Margit szilárdan áll az erkölcs talapzatán, ő is álmodik néha repülésről, de neki még a repülési álmok is csak szorongást okoz. Vidámsága és tevékenysége mellett nem is sejtené az ember róla, amit nyíltan, mosolyogva megmond, hogy: csaknem szüntelenül halálfélelem gyötri... Egyike ő az elsőeknek, aki azt is tudja, hogy egy tizenhárom éves kislány viselő, a tettes pedig az erdőkerülő. A kislány igen szép és kedves, aféle kékszemű ártatlanság, megesik a szíve rajta egy városi hölgynek, amikor állapotáról értesül. Rögön tanácsal is szolgál ez a hölgy, hogy fel kell világosítani a lányt és szüleit a törvényről, amely szerint

a férfi, mivelhogy a lány «koron aluli», kényszeríthető a házasságra. Domokos Margit ezt hallva azonnal élénk, szenvedélyes agitációt indít, hogy ne szóljon senki a szülőknek, a lánynak se, nem kell őket kitanítani, hadd pusztuljon el az olyan piszok ringyó.

Megyünk a falu felé, sétáló társammal. Fölhangzik a templomba hívó harangszó. A falusi harangszónak megvan a gyakorlati értelme. Most templomba hív s tisztálkodásra, a kellő kiöltözködésre, indulásra serkent; máskor naponta déli tizenkét órakor, meg este, az időt tudatja. De a harangszó szép is. Mint ilyen nyilván a vallás egyik propagandája. A harangszó szerves alkatrésze a faluról való képzeink összességének, a faluról származott emlékanyagnak. Ha elvennék a harangszót, a falu megcsönkulna. A harangszóhoz természetes szeretettel vonzódnak a falusiak. A vonzalom igazi eredete gyermekkori, ez a vonzalom is honvágy. Mert a honvágy nemcsak a térben hat, Kacsatkától haza a Duna mellé, hanem időben is. A vágy vissza a múltba, nem teljesülhet, de a harangszóval, a parcellákkal, a meszelt falakkal és ékalakú tetőkkel, nótákkal, szavakkal, vonul utánunk a múlt, nem válik tökéletesen multtá, elmulttá, valami mindig élőnek marad belőle. A harangszó szép és ártatlan. Még hasznos is és semmi esetre sem haszontalan. Vonul azonban velünk a haszontalan, sőt káros is. A rosszaknak fölsímet szokásokat is nehéz elhagyni. Nehéz a meglevőn változtatni. Könnyű a meglevővel úgy összeadnia magát az embernek, hogy az most már maradjon úgy, ahogy van, mindörökké. Mérhetetlenül

nagy a paraszt tudománya, növény és állat körül, szóval termelésben. Bizonyára nem sokszázados, hanem sokévezredes felfedezés, próbálkozás, tapasztalás eredménye. Nehéz újat tanulni és — nehéz bármely eljáráson is változtatni. Ha valakinek üzlet és féligmeddig lélektelen foglalkozás lenne a földművelés és állattenyésztés, az játszva cserélne földet, váltana módszert, térne át egyik termelési ágról a másikra. A paraszt csupa lélek a szó jó és kevésbé szerencsés értelmében. Nehéz, disznó helyett, ha a célszerűség úgy kívánja, libára áttérnie. Nehéz a vinkó helyett máról holnapra mondjuk a csemegeszlővel foglalkoznia; ha elérkezett a borkrach, mint ahogy elérkezett, csaknem lehetetlen földjéből a venyigéket kiszántania s a földbe búzát vetnie. A parasztnak nehéz önmagától egy araszra is elhajolnia. Miként igazában mindnyájunknak nehéz, úgy neki is nehéz, csak éppen hogy valamivel még nehezebb. Attól félek, hogy már szóvirágot mondok, de azért ezt még megengedem magamnak, mert sejtem a reális értelmét: a paraszt lírai költője a maga foglalkozásának és életvitelének... Tizenöt-húsz holddal törik a fejüket némelyek, hogy mit lehetne csinálni, hogyan lehetne megélni. Ötletük kevés támad, ami ötletet másoktól esetleg kapnak, azt mind könnyedén elvetik apró ürügyekbe kapaszkodva... Ott az orruk előtt a példa: egy ember telepedett meg a községben, idegenből jött, hatszáz négyszögöl a földje, tehát kevesebb egy holdnál, s jól megél belőle, ugyanis kertészkedik, zöldséget és virágot termel. Irigylik, de eszük ágában sincs, hogy utánozzák. A kertészethez érteni kell. Ezt tudják és ez már legyőzhetetlen akadály a számukra. Azt, úgy látszik, nem

is akarják tudomásul venni, hogy az alapismereteik megvannak, legalább a fiatalok közülök játszva megtanulhatnák a mesterséget. Nem, nem, nem lehet, — ez a megállapítás a legkönnyebben elfogadható a számukra. Van itt valami hiánya, törtsége is a mélyből fakadó igazi életkedvnek.

A piactéren válok el a kedves fiatalembertől. A téren kisebb embercsoportokat látok, férfiak állanak együtt, kiöltözködve a vasárnapra, s beszélgetnek, nők nincsenek köztük, férfiak és nők nem szoktak közös csoportokba összeállni. Nekem az tűnik fel először, amint az embereken végignézek, hogy igen nyugodtaknak látszanak. Nyugodtaknak, egyszerűeknek, gőg és különösebb komédiák nélkül valóknak. Ha már ilyeneknek látszanak, kell hogy legyen is ebben a nyugalomban és egyszerűségben valami. De az is bizonyos, hogy ezen a valamin túl azután az egész külső kép csak látszat. Kár, hogy nem lehet a valóságos nyugalmat és látszatot külön-külön megmérni és egymáshoz viszonyítani. Mérlegelésemben minden elem került ember esetében tévedhetek, akár ha hiszek a látszatnyugalomnak, akár ha aláértékelem azt... Nem látok sem most, sem máskor a faluban olyan embert, aki rángatózik, akinek az arca vonaglik... ó, már abba is hagyom, kettő olyan jut eszembe, akinek az arca beszéd közben vonaglik. Nem tudok azonban olyant, aki magában beszél. (Biztosan van ilyen is, csak nem tudok róla.) Tapasztalok lassú beszédet, el-elakadást, olykor tanácsalanságot, de csak akkor, amikor nem lehet mit is gondolni arról, amiről szó van, — különösebb zavart, köntörfalazást azonban nem észlelek. Bár lehet, hogy aki hamis, akinek belülről lehetetlen,

hogy kifelé nyílt legyen, az igen ügyesen űzi a hamis-
ságot. Kávéházi csoportokhoz, pesti gyülekezésekhez,
városi utcai szegmentumokhoz viszonyítom a külső
képet s az végeredményben nyugtató, — bár nem
feledkezem meg arról sem, hogy vasárnap van s a
vasárnap az értelemnek és a léleknek is hetenként egy-
szer automatikusan előálló ünnepélyessége.

A férfiak parasztosan öltözködnek, bár csizmát nem
igen viselnek. A jó módú ember is paraszt, nemcsak a
ruházatában, hanem a dolgos kezével, a nehéz lábá-
val, a mozdulásával, az egész testiségével. Mindez a
munkája következménye... Látni azonban nőket, ket-
tesével, hármasával átvonulni a téren, s azok már
mások. Azaz meg kell különböztetnünk a nők közt az
öregeket a fiataloktól. A jó módúak fiatalabb női váro-
sias külsejűek. Városi kisasszonyokká öltözködnek ki,
szép ruhába, divatosba, ízléssel. Fessek, könnyű a
járásuk, kímélt a kezük, a fejükön kalap. A régi
típusú parasztasszonyok hasasok, még ha soványak is,
és hátul laposak, még ha különben kövérek is. A fiata-
lok, már persze a jó módúak, farosak, az egész figurá-
jukon meglátszik, hogy vigyáznak magukra, hogy
nem szednek répát napi tizenkét órán át. A legszemre-
valóbbak a nagyvárosi szépségek közé is beállhatná-
nak és ezt tudják is. Úgy tudják azután, hogy ők nem
is illenek paraszt férfihoz. Valamennyiben benne él a
makacs akarat: úrhoz menni feleségül. Olyanhoz, akit
ők úrnak tartanak, aki úri viseletben jár s akin meg-
látszik, hogy nem végez testi munkát. Az ilyen lányok
nyíltan ki is jelentik, hogy inkább vénlányok marad-
nak, semminthogy parasztemberek asszonyaivá vál-
janak. Jegyző, pap, tanító, — ez a férfieszményük

Munkás nem kell, paraszttól Isten ments, még ha kétszáz holdja van is. Aki paraszthoz megy mégis, végső kényszerből, az csaknem mind úgy jár, ha nem válik is olyan kuriózzummá, mint Zsirákné. A parasztnak nagyjából be kell érniök a maguk kitermelte nők selejtesével... A kalandok, melyekkel a pletyka foglalkozik, kilencven százalékban prostitúciós esetek, legalább is az úri osztállyal szemben való mazochizmus következményei. Otthon, a faluban, érintetlennek maradt csinosabb szegény lányok ha szolgálni mennek a fővárosba, csaknem kivétel nélkül szabad prédaivá lesznek a szolgálati helyükön élő férfi-családtagnak.

A társadalmi hierarchiát elsősorban a nők tartják fenn. A nők az irányadók abban, hogy alacsonyabb sorban levőkkel a család ne érintkezzék. Zsirákné minden nap megbotránkozik azon, hogy az urak nem érintkeznek Zsirákékkal, ő maga azonban ugyan csak nem érintkezik napszámos családokkal s tiltakozna az ellen, hogy az ura a béresét az asztalához ültesse... A társadalmi hierarchia valóságos lelki pestise a falunak. A nemzsidók nem érintkeznek társadalmilag a zsidókkal; a nemzsidó intelligencia feloszlik előkelőb-
bekre és kevésbé előkelőkre s az előkelőbbek nem érintkeznek a kevésbé előkelőkkel; az egész úgynevezett intelligencia nem érintkezik a paraszttal, a parasztnak közül a földtulajdonosok nem érintkeznek a földtelenekkel. A világ népei a fegyverkezésre nem fordítanak annyi munkaerőt, mint amennyi erőfeszítést kifejtene a derék falusiak abban az iparkodásban, hogy minél jobban lenézzék egymást. A falut sokféleképpen definiálják, a definíciók úgyis tökéletle-

nek szoktak lenni, tehát semmiben sem maradna el más definíciók közt ez: falu az, ahol néhány ezer ember él együtt abból a célból, hogy egymást lenézzék. Ezt a lenézést is ki kellene számokban fejezni. Meg kellene állapítani, ha lehetne, hogy a falun lefolyt összes beszélgetések közül százalékosan mennyi foglalkozik más helybeliekkel, így: Az a Zsirákné! Ó, hisz' abba még a sáros cipőmet sem törölném. Az a Veresné, ó, hisz' az egy tökéletes boszorkány. Az a Csengei, ó, az egy sültparaszt... Solti István például még önmagát is lenézi. Pedig nincs rá oka, mert erős, egészséges, szép szál ember, még vagyonos is. De ő az olvasó kör könyvtárosa s amikor arról érdeklődtem nála, hogy megvannak-e a körben például Veres Péter könyvei, nem tudta, ki az a Veres Péter. Ez még nem lett volna baj, a baj azután esett meg, amikor felvilágosítottam Soltit Veres Péterről. Megtudta tőlem, hogy Veres Péter csizmás, nyakkendőtlén földmunkás paraszt, de fr, még pedig érdekes, olvasásra érdemes könyveket. Solti István csóválta a fejét és ezt mondta:

— Nem tudtam róla eddig, a könyvei nincsenek meg a körben, de nem is lesznek meg.

— Miért nem?

— Azért, mert paraszt nem tudhat könyvet írni.

Harmadszor harangoznak, be lehet menni a templomba, mindjárt kezdődik az istentisztelet. A templom hatalmas épület, égbenyúló magas, testes toronnyal, a falu külső képét dominálja, messzire ellátszik; a templomtoronyban harangoznak, a harangszó betölti az egész határt, érzékeink számára a templom a falu

lényege. Megnézem, mi történik a templomban. A templom protestáns templom, oltárképpel, az oltár előtt bekerített négyzetalakú térrel a pap némely funkciója számára, szószékkel, orgonával, padokkal.

Néhány perc alatt egybegyűlnek a hívek. Kevesen vannak, sok hely marad üresen. A nők száma kétszer annyi, mint a férfiaké. A falra kifüggesztett fekete táblán két fehér szám látszik, azoknak az énekeknek a számai az énekeskönyvben, melyeket ezen a vasárnapon énekelnek majd. A gyülekezés befejeződött, az egyházfi becsukja a templomajtót. A hívek a helyeiken ülnek, jobboldalon a férfiak, baloldalon a nők. Illendően úgy helyezkednek el, hogy az előkelőbbek számára maradnak meg az első helyek, szóval a szegényebbek szerényen hátul telepednek le. Nagy a csend, suttogás sem hallszik, az arcok komolyak, mozdulatlanul ül mindenki. Egy oldalajtón belép a pap. Magas, atletikus termetű férfi, szabályos arccal, nyírott őszülő bajússzal. Komoly, de egy cseppet sem komor. Papi ruha fedi a testét, kezében könyv, nyilván a biblia... Megszólal az orgona. Búgó hangjával egyidejűleg felzendül az ének. Nem mindenki énekel, de szájának egy-egy mozdulásával, néha egy-egy dongással, mindenki utánozza az éneklést. Mindenki szeretne, de csak kevesen tudnak énekelni. Ismerik az éneket, tudják a dallamát, előtlik a szöveget, — de nincs hangjuk az énekléshez. Fátyolos, rekedt hangjuk nem engedelmeskedik a vágyuknak. Az orgona erős búgása, néha egy-egy síp rikoltása tölti meg a templomot, az énekből két hang hallatszik csak, mely fölébe kerekedik az általános dongásnak s mely az orgona ereje mellett is érvényesül: a kántoré és egy nőé. Nézem a nőket, rög-

tön fölfedezem, hogy kié az erős, kissé rikácsoló, szinte elszánt és elkeseredett hang. A nő negyven év körüli, meglehetősen csúnya, az arcjátéka ének közben groteszk, később megtudom róla, hogy vénkisasszony, szorgalmas templomjáró, mindig énekel; sokszor figyelmeztették már más nők, hogy ne buzgólkodjon annyira, mert a hangja rút, ő azonban azt hiszi, hogy igen szépen tud énekelni.

A pap imádkozik, fölolvassza a bibliából egy részletet, a hívek énekelnek, a pap fölmelegszik a szószékre s elmondja a prédikációját, a hívek újra énekelnek. A hívek buzgalma tökéletes, viselkedésük az alkalomnak megfelelő. Igyekeznek figyelni s amikor énekelnek, talán át is gondolják az ének szövegét; hallgatják a papot, láthatólag megértik a prédikációt, amely egyszerű és érthető, igazat adnak a papnak. Az énekek dallama szép, feltűnik azonban nekem a szövegük.

«Uram, mi megjelentünk Templomodban, hogy dicsérjünk. S tőled kegyes Istenünk, Lelki testi jókat kérjünk, Hogy szent ígédet hallgassuk, S magunkat ahhoz tarthassuk.»

A híveket alázat tölti el, hódolnak Isten előtt és persze kérnek tőle, miként a szöveg mondja, lelki, testi jókat.

«Minden jóknak kútfeje, Adj hát áldást szándékunkhoz, Szent lelkednek ereje Járuljon tanulságunkhoz. Vezéreljen igazságra, Kegyességre, boldogságra.»

«Szent ígéd hirdetése, Add, sok jó gyümölcsöt hozzon, Tetszésed követése Üdvösség útján hordozzon; Vigasztaljon balsorsunkban, Bátorítsa halálunkban!»

A hívek számolnak a balsorssal. Azzal, hogy mindenkit érhetnek csapások, ha most talán tűrhető is az

életük. És a hívek félnek a haláltól. Tudják, hogy legfőbb jó a bátor halál, hogy a legfőbb erő: elviselni a halált. Úgy mondom, hogy tudják ezt a hívek, tehát nemcsak a szöveg beszél erről. Hiszen — bár ez megérzés dolga — a hívek azonosítják magukat a szöveggel. Ugyanazt mondják, ami a szövegben foglaltatik, s ugyanazt kérik, amiért a szöveg esdekel... Nézem az arcokat, a testtartást. Profán hasonlat jut eszembe, de nem baj, alkalmazom, mert közlöm általa, amit akarok: olyanok a hívek, mint a várakozók a fogorvos előszobájában. Semmi gúny, semmi mosoly, semmi derű, semmi hetykeség, és talán — most rövid időre — semmi gonosz szándék. Most mindenki «jó fiú», illetve «jó kislány». Talán még Karáné is a Varga-utcából, a hetven esztendejével, szúrós fekete szemével, tört alakjával, aki már-már csaknem arzénes asszony, talán még ő is jó kislány és egész valóját az az egyetlen szándék tölti be, amelyik szerint ő még a bogarat sem tapossa el, hanem kikerüli. Dehogy is látni itt hencegő, hatalmaskodó, verekedni, ölni kész férfit, fukart, rabtartót, olyant, aki még az egyötvenes napszámából is lecsíp tíz fillért. Dehogy is ül itt rágalmazó asszony, hazug, fösvény, a más nők vesztére törő.

A pap szövegkiejtése tiszta, értelmes, a hangja érdekes, mert templomba illő s mégsem szenvelgő. Nem látszik színjátszónak, nem mímeli a hívőt, egészen egyszerű, őszinte, keresi a vigaszt az életünk bajaira, a megnyugvást, a maga módján, értelmén keresztül, mintha tudatában lenne annak, hogy senki sem nyújtott még erre az övénél jobb módot. Mintha minden szabadtér útban való jogos kételyeinek összessége lenne az ő hite.

A másik ének:

«Ne engedd, óh Uram, Hogy a világ javait Oly for-
rón szeresse Szívem, mint bálványait. Nem mindenkor
lakik Velük nyugalom, Mely nélkül minden kincs
Merő aggodalom.»

«A bölcs és kegyes szív E világon legfőbb kincs. Ezen
kívül semmi Más itt maradandó nincs. Ez soha el nem
hágy, S mikor eljön végem, A koporsón túl is Legyen
nyereségem.»

«Minden más vígságok, Ily szív nélkül mit érnek?
Melyek csak gyötrelmes Gyuladási a vérnek? Hajtsd
hát égi jókhöz Szívemet, Istenem, Melyeknek örökké
Lehet örvidenem.»

«A rút fösvenységtől Oltalmazd meg szívemet, Hogy
oly jók rabjokká Ne tegyenek engemet, Melyek könny-
yen vesznek, Gyűjtetnek munkával S gyakran szapo-
rodnak, Más ember kárával.»

Ha e szöveg tartalmának az egyik felét nézem, az
határozottan gazdasági. Kárhoztatja a túlságos anya-
giasságot s figyelmeztet erkölcsi, lelki javakra... Ezt
is meggyőződéssel éneklik a hívek, van tehát bennük
készség olyan magatartásra, amilyent az ének megkí-
ván. Az azután más, hogy most a templomban va-
gyunk. Odakünn pedig egy gazdasági-társadalmi szer-
kezetben élünk, amely ilyen erkölcsi fényűzést senki-
nek sem enged meg, amelyben a létért, a javak bizto-
sításáért, az örekség esetére való ellátottságért folyta-
tott egymás ellen irányuló harc egészen más cselekvé-
sekre kényszerít bennünket. Bár az a bizonyos társa-
dalom sem egészen néikülünk való, tehát nem egészen
független tőlünk, éppen ezért — másrészt és ellen-
tétül — arról is elmondhatjuk, hogy a mi belső való-

ságaink alapján épült fel. Most már akörül lehetne kutatni, hogy mi a legmélyebb, a legigazibb belső valóságunk. Ha ugyan ily kutatással is nem ellentétekre bukkanunk... Mindenesetre látom, hogy a hívek meghatottak, a hívek «magukba szálltak»; ez a kifejezés is, amely közhasználatú, azt mutatja, hogy felületi tulajdonságaik világából a mélybe ereszkedtek, bár azt a mélyet aligha mondhatnám másnak, mint szorongásnak. Ha keveset számítana, amit én mondok, hivatkozom rájuk, az énekbeszédükre, a magukba süppedt testi állapotukra, a mosolytalan, lázasan áhítatos drukkjukra s mindarra, amit róluk és nekik, az ő kedvük szerint beszélő pap mond.

A pap prédikál. Az irígységről beszél. Érdeklődéssel hallgatom a szavait. Hátha valamit tud mondani az irígységről, arról a furcsa és helytelenül megítélt érzésről. Várom ezt intellektuális kényszerből. Én magam gyakran vagyok irigy. És ebben az irígységben semmi kárhozzátni valót nem látok. Irigylem én a húszéves, egészséges fiatalembert. De eszemágában sincs olyan elégtételről ábrándozni, hogy a húszéves, egészséges fiatalember legyen öreg és beteg, hanem én magam is szeretnék húszéves és egészséges lenni. (Bár az is megfontolandó, hogy a mai időkben ez a két tulajdonság életveszélyes.) Irigylem én még a madarat is, amelyik egy-kettőt csap a szárnyával, máris fenn úszik a levegőben s néhány perc alatt eléri D.-t, ahová nekem gyalogosan egy óra hosszáig tart az utam. És ez, úgye mily meglepetésszerű, megint csak nem azt jelenti, hogy a madár se tudjon repülni s hogy két lábon baktasson K.-tól D.-ig, mint én. Az irígység tisztázatlan fogalom, természetes érzés, semmi kivetni

való nincs benne, semmi bűn... Ezúttal nem is érdekes, amit a pap mond az irígységről, inkább csak az úr kitöltése az, gépies elvégzése egy feladatnak... Meglepő azonban, hogy a hívek ezt tudják. Érdektelenül hallgatják a prédikációt, nem gyümölcsöztethetik... Bár van a papban ezúttal is elismerésreméltó. Azt állítja, hogy mindnyájunkban van irígység s elismeri, hogy őbenne is van. Nem akar tehát elérhetetlen példakép lenni, hanem felajánlja, hogy közös elhatározással próbáljunk az önmagunk irígysége ellen küzdeni... Addig beszél a pap, amíg mégis csak mond valamit, amit érdemes lenne tüzetesebben kifejteni. Már mint neki kellene kifejtenie, én most csak reprodukálok: a szegénynek eszeágában sincs, hogy a milliommot irígyelje, aki a pénzével minden földi jót megszerezhet magának és anyagi gondoktól függetlenül élhet, hanem a szegény a másik szegényt irígyli, aki talán néhány fillérrel több napszámmért tudott elszegődni, mint ő... A szegény nem hibás ebben, de mégis az «irígységnek» erről a korlátozott megnyilvánulásáról érdemes lenne didaktikus előadást tartani, akár a szószékről is. Hogy hogyan menne azután ez a téma tovább, arról a híveknek szemmeláthatólag sejtelmük sincs. Túlságosan elvont, régi és a költészet világából való a példa is, melyből a pap elindult. A bibliai Józseffel kezdte, akit az apja jobban szeretett a többi fiainál, azért azok irígykedtek rá és irígységükben bosszút forraltak ellene s kútba vetették. Ez bűn volt, riasztó tett, mint minden bűn... Gyakran esik szó a bűnről, hűneinkről. *«Maradj meg kegyelmeddel Velünk, óh Jézusunk, Hogy a bűnös világnak Törébe ne jussunk»*... Nyíltan, egymás előtt, bűnösöknek vallják magukat a

hívók. Ha kissé megszokottan is, mégis töredelemmel teszik ezt. Tehát őszintén... Azon felül, amire tanítják őket, még helyes lélektani sejtelmük is van a bűnről, még valahogy úgyis tudják, hogy: vannak a lelkük mélyén szunnyadó, de mindig működő és olykor nyílt tettekben megnyilvánuló ösztöneik, melyek ellenállhatatlan erejűek, melyeknek műveit azután mégis bűnöknek kénytelenek tartani. «Alázatosan borulok eléd, *Kiöntöm szívem belsejét S bűnbánat könnyével megmosom, Oh, térj be hozzám édes Jézusom.*»

Amikor ez a szöveg elhangzik, utána a pap az Isten kegyelmét hirdeti... A hívek szeretnének bocsánatot a bűneikre. Istent jóságosnak képzelik el, aki bizonyára belátja, hogy ők nem cselekedhettek másképp. Úgy képzelik, hogy a bűnösség belátása és a kegyelem kérése elégséges is. Amikor arról van szó, hogy hát ne vétkezzenek, bűnöket el ne kövessenek, akkor oly tehetetleneknek érzik magukat, hogy ehhez is Isten segítségét kéri. Tudatában vannak annak, hogy ez az önmaguk erejéből lehetetlen. Csak a jószándékról tehetnek tanúságot. A jószándékról, mely együtt él lelkükben a bűnre ösztönző hajlammal, de... talán a külső kényszer tudatával is.

Az istentisztelet végén a pap imádkozik és elmondja az ároni áldást: «Az Úr áldjon meg titeket... Az Úr fordítsa az ő orcáját tireátok és adjon nektek lelki, testi békeességet, Ámen!» És felcsendül a befejező ének: «...*Maradj meg szent igéddel Velünk, óh Megváltónk, Földi vándorpályánkon Te légy útmutatónk. Maradj meg hűségeddel Velünk, Uram Isten, Adj erőt, hogy megálljunk Mindvégig a hitben.*»... Az egyházi kinyitja a templom ajtaját s a hívek elindulnak haza-

felé. A gyermekek máris visszahullottak köznap mi-voltukba, mert szaladnak és rögtön nevetgélnek kezdene-k. A férfiak előreengedik az asszonyokat. Az áhi-tatból még valami marad, amit magukkal visznek mindannyian a felnőttek, mintegy az arcukon, test-mozgásukon is hordozva azt s vigyázva, hogy minél később szálljon el róluk és belőlük.

Szokás a hívek templomi áhitatát, magatartását kép-mutatásnak is mondani. Merthogy a templomon kívüli világban oly sok a kíméletlen önzés, oly kevés a másokkal törődés, annyi a kegyetlenség, a pénz- és hatalomvágy, a más fölébe kerekedni akarás, a hűt-lenség, a hazudozás, a kép-mutatás, a más kárára törés. Mindaz, ami a templomban látható, mi lenne hát más, mint tettetés... Azt akartam bebizonyítani, hogy ez a felfogás téves. Nem a szavakkal, nem a fogalmakkal, hanem a különféle valóságokkal való hamis játék. Hiszen azt is lehetne mondani — az istentisztelet át-élése után, — hogy éppen az a tettetés, amit a templo-mon kívül, a külvilágban, az úgynevezett gazdasági-társadalmi életben művel az ember. Ez is valóság, de miért lenne ez az *egyetlen* és az *igazi* valóság

«Hívj segítségül engem a nyomorúság idején és megszabadítlak téged.» Ez a krisztusi ígéret olvasható F. bácsiéknál, az egyik szoba falán kifüggesztett kis táblán. F. bácsi és családja bizonyára hisz ebben az ígéretben. Csak éppen abban tanácstalanok, hogy ho-gyan értsék. Mert milliárdnyi tapasztalat bizonyysága szerint úgy egyszerűen szó szerint nem érthető, hogy: ha nincs mit enned, kérj tőlem s nyomban ételekkel

terül meg az asztalod. F. bácsi maga beteg, agyvérzés érte, sejt valamit az ily betegség esetleges végzetes voltáról s mindenáron valami orvostudományi holtbizonyosságot szeretne arról, hogy a vészes megismétlődés az ő esetében ki van zárva. Nagyon, nagyon nyugtalan F. bácsi a maga hatvankétesztendő paraszti mivoltában, akárcsak egy városi ember lenne ugyanilyen állapotban, a körúti zaj szomszédságából... R.-éknél a fél család volt a templomban, köztük a tizenegyéves Zsuzska is. Templom után jól megebédeltek, úgy képzelik, hogy azt ők meg is érdemelték, az ebéd jár nekik, mint a levegő és minden más földi jó. Ebéd után, mivelhogy vasárnap van, a napos udvaron üldögélnek és beszélgetnek, hát betoppan ám a kerti kis-kapún egy ragyavert és rongyvert, sárga, szőrös, köhögős koldus. Ők is tudják, R.-ék, valamennyien az ígét: «Hívj segítségül engem a nyomorúság idején...» És óriási, már-már irígylésre méltó (lám, megmondtam, hogy sokszor vagyok irigy) az a nyugalom, amellyel a koldusnak egy fillért sem adnak, még csak egy szót sem köpnek oda neki. Azt kell hinnem, az az álláspontjuk, hogy a koldus is kérjen Istentől.

Savanyú Mihályné már káromkodik is. Nyomában az ura, majd a lánya, szidják az Istent és az embereket, különösen pedig azt a gazembert, akit a nyűvek egyenek meg, aki törje ki a nyakát, akit el kellene kapni és úgy elagyabugyálni, hogy beledöglene. Hogy a fene ette volna meg még a fajtáját is, az Isten pusztítsa el az olyan disznót, aki szánt-szándékkal károsítja meg a szegényembert, a mennykő csapjon bele, a bele lógjon ki, a kutyák nyalják föl a vérét... Egy ismeretlen soffőrnek szól mindez, aki a falun keresz-

tül vivő autóúton ment a kocsijával s elgázolt a Savanyúék kacsái közül hármát. Talán sok is lenne a jókivánságból, ha szemtanúk nem közölték volna, hogy a soffőr készakarva hajtott bele a kacsákba. Milyen buta állat is a kacsa, hogy a fene enne meg annak is a fajtáját, nem megy az el az autó elől az Istennek sem. De meg hiába is ment volna, ha egyszer az a gazember valósággal rájuk hajtott. Azt mondják, hogy még vissza is nézett és röhögött a szemtelen disznaja. Legalább azt a szegény állatot sajnálná. (Amit majd tömnének néhány hétig és csak azután metszenék el a nyakát.) Nincs az olyan gonosznak szíve. Még hogy röhögött. Huh! Utána kellene az ilyennek eredni, valami méggyorsabb masinán, elébe kerülni és megállítani, azután lehúzni a bűdös autójáról, azt' egy doronggal addig verni a fejét, míg csak ki nem loccsan az agyveleje. Vagy ha tudnák, hogy melyik autó volt, hogy mikor jön megint visszafelé, ha sötétben jönne, egy kötelet kéne keresztül húzni az úton, hogy felbukfencezen a gépével együtt és ott törje ki a nyakát... Hiába, új autó robog el az úton, az is majdnem elgázolt egy kacsát, de nem is vigyázott rá, oda se hederített a kacsáknak; az autót úrvezető vezeti, rettentően nyugodt, ő nem csinál semmiféle komédiát, nem néz vissza és nem röhög, nyugodt és fölényes, tudatában van a tétel igazságának, hogy: a kutya ugat, az... autó halad. Kutya, vagy ember, holmi Savanyú és Savanyúné, mindegy, hogy ki ugat... Affene ette volna meg még azt is, aki azt az átkozott gépet föltalálta.

Helyben vagyunk. Ez az átok már mélységes megsejtéseken alapszik. Mintha csak tudnák az átkozódók,

ahogy nemcsak a röhögő, gázolástól, kacsaahaláltól, gyermekcsont törésétől egy cseppet sem riadozó sofőrrel van baj, hanem magával a géppel, még annak a feltalálójával is. Ki hallott már olyant, hogy szerkezeteket robbanó motor hajtson, hogy helyváltoztató művek legyenek, amelyek óránként százkilométeres sebességgel száguldanak, hogy ilyesmit valaki kitalálhat, hogy ilyesmire valaki felülhet, hogy egy ilyen veszettséggel valaki élő emberek honában duhajkodhat, hogy nem fél, hogy nem sül le a bőr a pofájáról, de még hogy ezt tűrik, elnézik, még a törvény is védi a disznókat, mert ha egyet agyonvernének a gépével együtt, hát csak megbüntetnék a tettest... Az átkok azonban nem érik el a fedezékek alatt meghúzódó sunyi szadistákat — ezek a szadizmus onanistái. — akik maguk nem ölnek és nem öletnek, akik csak fel találnak, akik lőport és más robbantó szereket kotyvasztanak, azzal az erkölcsi ürüggyel, hogy szereikkel alagutakat lehet építeni — ne tessék alagutat *így* építeni, tessék tovább is átmenni a hegyen! —, akik vágó, szűrő, kalapáló, csiptető, szorító, «üzemi» balesetekre suttyomban már jóelőre spekuláló szerszámokat és alkotmányokat terveznek és gyártanak, akik kitalálták a repülést, illetve a repülőgépet úgy, hogy már az első kísérletnél zuhanhasson és zuhanjon, hogy azt menete közben a szárnyelhajlástól a motorrobbanáson keresztül a csavartörésig száz sérülés érhesse, minden alkalommal életét oltva a gépen nyargaló haláltkérésőnek. Bár — feltaláló és haláltkéréső egymásra találta s szépen egységgé egészítik ki egymást.

Egy értelmes úriemberrel beszélek a gépekről. Ő rendkívüli módon érti a világot és belenyugszik abba, hogy olyan, amilyen. Nevet azon, hogy a soffőr, miután a kacsákat elgázolta, még visszafordult és röhögött. Hát mit csinált volna? Istenem, kacsasors. Hol a baj? Nem mindegy az annak a kacsának, hogy így, vagy úgy? Jó soffőr az a soffőr, így reagált a balesetre. Igazán nem soffőrnek való, aki még a kacsahaláltól is megrezzen. Örül, hogy nem gyerek volt, csak kacsá. Az olyan rezzenős sokkal hamarabb gázol el állatot is, embert is. Ja, vigyázni kell. Nemcsak a soffőrnek, hanem a gyalogosnak is.

— Uram! Most a sarokba szorítom önt — és egy tételt szegez ellenem. — Hagyjuk el a kacsákat, más-különben hamarosan eljutunk a légyhez, a szunyoghoz és a poloskához, pedig azt hiszem, ön is híve a ciánozásnak. Sőt a múltkor azt mondta, hogy a falu nagy bajai közé tartozik a légy és a szunyog. Mit szól ahhoz, hogy ha embert gázol el az autó, akkor... valamivel az ember is hozzájárul a saját balesetéhez. Szóval a tudattalan szándékosságnál tartunk.

— Általánosságban így nem fogadom el a tételt. Azt hiszem, hogy ez, nyersen, pszichológiai otrombaság. Gondoljunk csak egy a porban játszó egyéves porontyra. Ha azt megöli az autó, akkor is a tudattalan halálvágy művével állunk szemben?

Az úr csóválja a fejét. Nem lát módot a világ megkorrigálására. Hiszen a gyalogos embert is érhet mindenkor baleset. Menjünk csak vissza az ősidőbe. Az ősidő emberét megtámadta a fenevad. Tigris és autó, — oly mindegy. De megmarhatta a kígyó. Ha sötét volt, belezuhanhatott egy gödörbe s a lábát tör-

hette. Csak arra gondoljunk, hogy hányan pusztulhattak el csonttörések következtében mindaddig, amíg az ember nem tudta az eltört csont részeit egybeigazítani.

Mosolygok és elgondolkozom:

— Jól van. Nyugodjunk bele abba, hogy a csonttörés is végzetes lehetett valamikor. De mit tegyünk kedélyileg azzal a ténnyel, hogy az ember maga törte más ember csontját? Kezdetől fogva mindmáig. Harcolt az ember az ember ellen, csoportokban és egyenként. Szűrő, vágó és csonttörő szerszámokkal, karddal, nyíllal, dárdával és buzogánnyal... Mit szól ön például ehhez a V. gyerekekhez?

A V. gyerek, akire gondolok, egy olyan félúri ember hétéves gyermeke, akinek valami gépben van a nyaka és dereka, mert az apja, V. úr, egyszer úgy megütötte, hogy gerinctörést szenvedett s örökre nyomorékká vált.

— Az a V., az egy vadállat.

Az úriember, akivel beszélgetek, nem tud mást mondani. V. felett már ő sem tud egészen napirendre térni, de ezt az esetet is elég jól bírják az idegei. Én magam már csak a hasonlat ellen tiltakozom, a vadállatok védelmében, akik, tudomásom szerint, ilyesmiket nem csinálnak. V. maga szegény gonosztevő, külsején a gonosztevés minden jelével, mosolytalan riadtsággal, sápadt arccal, szűrős, gyanakvó tekintettel, kínosan kellemetlen rekedt hanggal.

Délután meglátogatom Derék Jánost. Öregedő ember, a hatvanon túl jár. Fiatalabbnak látszik a koránál. Nem csúnya ember, de elhanyagolja a külsejét.

A bajúsza kajla és lelógó, mintha annak a növést is szándékosan igazította volna hanyagra; valami nemtörődomség, lemondás jeléül. Dús haja mindig bozontos. Karja, lába, feje mintha lógna, azaz a karja csakugyan lóg, de mintha még azon felül is szinte neheztve lógná. A szeme; az furcsa, mert borús, de néha kitisztultan csaknem csillog. Az arca bús-mogorva ha egyedül van, de amikor beszél, valami kis kedv ömlik el rajta. Sok bort iszik ez a Derék János, talán nevén nevezem őt: megrögzött alkoholista. Így az egész külseje is változik aszerint, hogy hogyan áll a napi bormennyiséggel. Reggel fáradt a teste és fanyar az arca. Fanyar, de értelmes. Estefelé már élénkebb az ember, de olyan tántorgósan élénk. Már reggel elkezdi inni. A saját borát issza, de kocsmába is eljár. Ha kimegy a földekre dolgozni, akkor kényszerű szünetet tart az ivásban. Estefelé mind sűrűbben hajtogatja a kancsót. A családjá némán nézi, a felesége beletörődött az iszákosságába, nem szól neki, tudja, hogy úgymint hiába. Nem szól, a tekintete, meg az elfordulása mégis szemrehányó lehet, mert az elől megy el Derék János a kocsmába. Ott, egyedül, a hozzátartozók körén kívül, fesztelenebb az ivás. Az ivás idézi elő azt a bizonyos mámort. Valami felélénkülést, valami feledkezést, nekibátorodást. A nekibátorodásra szüksége van. Bár ez a nekibátorodás már-már a halállal való játékot jelenti. Annak is neki kell bátorodni, hogy az ember egyszer már végezzen magával. A nekibátorodás mindeddig, annyi hosszú esztendőn keresztül, sohasem vált teljessé, mindig hiányzott valami a bátorságból. Így Derék János nem jutott túl a halál szakadatlan kívánásán. Ez a kívánás csaknem szüntelen funkciója

az elméjének. Majd tavasszal! — így esik szó valami-
ről, amire ő rögtön, csaknem tiltakozva jegyzi meg:

— Tavasszal? Ha megérném.

Máskor csak ül magába süppedten s egyszer csak
így szól:

— Hogy az ember sehogy sem tud megdögleni!

És sóhajt utána, sajnálja az embernek azt az átko-
zott szívósságát.

Ez a sajnálkozás is csak ivásra vezet. Hátha egy-
szer annyit lehetne inni, hogy az ember attól, a részeg-
ség legfelsőbb fokától, múltna ki. Vagy elérkezne a
bátorság teteje — és csinálna valamit az ember önma-
gával, avval a makacs életével... Végig nézi néha
Derék János a karját, a lábát, még erős és izmos, még
eleven, még viszi a gyötrelmes test a maga üzemét, nem
bocsájtja szabadon bőrtönéből a lelket... Megesik,
hogy a test megsérül. Derék János akkor bizakodóan
vár. Várja, hogy no talán majd most. A multkor a
papucsos lábára lépett a borjú, az istállóban, ahogy
ott állt, ő és a borjú, a trágyás, szennyes alomban.
A borjú patája levitte Derék János lábafejéről a bőrt,
egy kis hússal együtt. Meg sem mosta, be sem kötötte
a sebet. Úgy járt tovább a nyitott sebbel. Az elkezdett
lobosodni, nagyobbodni, környékén a bőrön kiütések
keletkeztek. Valami különös, legalább számomra külö-
nös betegség indult el a Derék János testén, mert a
másik lábán is kiütések, varok, bőrlobosodások, fosz-
lások jelentkeztek, de meg mindakét kezefején is. Meg
is dagadt a lába is, a keze is. Küldték Derék Jánost az
orvoshoz, a család is, idegenek is. Mert olyan volt már,
mint valami leprás. Csak a fejét ingatta makacsul.
Nem megy. Legyen aminek lenni kell. És... meg-

gyógyult Derék János. Öröme talán, de akkor is kétes öröme. Mert most még inkább sóhajtozik a halálért, fenyegetőzik, próbálkozik:

— Lemegyek a pincébe, levetkőzők meztelenre, lefekszek és elalszok. Majd csak megkapom azt a tüdőgyulladást, amelyik azután elvisz.

Úgy gondolom tehát, hogy akár iszik Derék János, akár nem, nem sikerül neki feledkezni. Egészen megfeledkezni valamiről, valamikről. Persze, jó lenne tudni, hogy miről. E körül azonban tanácstalan vagyok. Bármint forgatom a Derék János egész életét, még a származását is. Nem tudhatok mást róla, mint amit ő maga is tud — és az kevés. Van egy jó öreg, hasas, fogatlan, csúnya felesége. Ez már a második felesége, az első meghalt, az meg szeplős, aféle pulykatozás-képű silány kis nő volt. Amiből él Derék János, a földeket, ezekkel az asszonyokkal kapta, különben zsellér ember lenne... Valami sérülése is van Derék Jánosnak, ezt a háborúban szerezte, kisebb fájdalommal is jár, de meg kisebb nyomoréksággal is, még a munkában is akadályozza. Vannak gyermekei is Derék Jánosnak, akikben öröme telhetne, de voltak is gyermekei, akikben öröme tellett és azok elpusztultak. Az egyiket kicsiny korában elvitte a Duna. Poronty volt még a gyermek, a testvérei lementek vele a Dunára és mialatt azok fürödtek, a víz szélén üldögélő kicsit elsodorta a víz, egyszer csak nem találták és soha többé nem került elő. A másik gyereket, aki felnőtt, szép volt és egészséges, elvitte a háború. Az is ott járt a háború partján és egyszer csak nem találták többé, élt huszonegy évet. Csak úgy tárgyilagosan számol el a két esetről Derék János. Különben is tudo-

mányos pszichológusok azt tartják, hogy az ilyen felnőttkori élmények nem elégségesek ahhoz, hogy a bánat gyógyulhatatlan maradjon... Tizenöt éves korában felakasztotta Derék Jani a Rigót, a kutyájukat. Csak úgy mulatságból, a kútgémre, a nagy fekete kutyát, az apja kedves állatját, egyrészt azért, mert kíváncsi volt rá, hogy hogyan is történik az ilyen kutyakimúlás, másrészt meg azért, mert kíváncsi volt, hogy ugyan mit szól majd az öreg, ha a faluból visszaérkezik a tanyára és a kutya nem lesz többé... Az öreg, már mint az apa, amikor megtudta, hogy mi történt, fölkapta a másik kutyát a két hátsó lábánál fogva, s azzal verte el a Jancsit, és kiűzte a házból, novemberi hideg időben. A harag azonban csak egy napig tartott, másnap szabad volt Jancsinak az apja elé járulnia és bocsánatot kérnie.

— Miért tetted ezt? — kérdezte az apa.

— Hát csak úgy... nem is akartam... de gondoltam, hogy jó lesz ez a másik kutya is, igen jó kutya. Ezzel az ügy elintéződött.

Leletnek kevés. Mi adhatna legalább sejtelmeket Derék Jánosról?... Nem eshetik vele beszélgetés, hogy régen elhalt apját szóba ne hozza. Hatvannégy éves vén ember, aki minduntalan az apját emlegeti! Istenről is gyakran beszél s Istent is így nevezi: «a papa». «Nagyon nehezen akar már a papa velem elbánni.» Az apjáról mindig magasztalólag beszél. «A világ első embere volt!» — mondja mámoros elragadtatással. Az anyjáról tudom, hogy jó asszony volt, szerette a gyermekeit, soha nem bántotta őket. És az anyjáról mégis ezt mondja: «Cudar egy asszony volt.» A felesége rászól: «Hogyan beszélhet va-

laki így az édesanyjáról?» Derék János makacs: «Mert az volt, cudar volt. Megmondom az igazságot. . . » A két körülöttünk álló gyereke hallja ezt és nevet. Gúnyosan, kinevetik az apjukat. Derék János látja ezt és nem förmed rájuk . . . A gyermekek sohasem panaszkodnak az apjukra. Nem vad hozzájuk . . . Egy nagyobbik lánya Derék Jánosnak Pesten teherbeesett és leányanyává lett. Derék János hazafogadta a lányt és gyerekét. (Azóta férjhez ment a lány a gyermeke apjához.) . . . Derék János tehát zsellér lenne, ha a feleségeivel némi földeket nem kapott volna. Sérelmes lenne rá a zsellér-sors, mert érdemetlennek találná magát rá. Csak azért, mert az apjának volt földje, nem is kevés, de még fiatal házaskorában eladta a földjeit, házát, mindenét és béres lett belőle. Egy életen keresztül való elmélkedés tárgyává vált azután, hogy miért történt ez, ki volt a vagyon elherdálásában a hibás. Hosszú, körülményes nyomozás után derül csak ki a tárgyilagos érdeklődő számára, hogy hibás az apa volt, az öreg Derék János. A gyermekei mégis az anyjukat okolják . . . Apa, anya bánatosak voltak, bánatos volt és maradt az egész család. De . . . apa és anya bánatos típusú emberek voltak már akkor, amikor a vagyonuk még megvolt . . . Derék János olyan ember, akiről azt szokták mondani, hogy kár érte. Értelmes, még szellemes is. Igen elmés kiszólásai vannak, bár csupa akasztófahumorúak. Filozófál is. Lompos disznót és kis malacokat látok az udvarán. Milven szép és kedves állatok a kis malacok, — mondom én, — és milyen ronda a disznó. Rám néz Derék János. nemcsak csodálkozva, hanem számonkérőleg. Miért ronda a disznó? — kérdezi. Csak azért,

mert a malac kicsi, a disznó meg nagy? Bírálja az ízlésemet és a szempontjaimat s utal arra a tételre, hogy semmi sem rút, ami természetes. Ő az, Derék János, aki egyszer, amikor egy falujabeli öregember-ről kérdezte valaki, hogy hát mi van az illetővel, igen nyugodtan azt felelte, mintegy a kérdés haszon-talanságát róva meg: Mi lenne vele? Ezt felelte és csendesesen pipázott, s mikor a zavarba jött kérdező így magyarázkodott: Hát csak hogy él-e még? — akkor adta meg a döntő feleletet így: Dehogyan él!... — Hát meghalt? — szólt az újabb csodálkozó kérdés. — Meg áml... Mikor? Felelet: Van annak már öt esztendeje.

Egészen rendes ember lenne tehát Derék János, ha valami belső nyugtalanság ebben meg nem akadályozná. A belső nyugtalanság veti ki minduntalan a kerékvágásból s juttatja néha az utca porába, vagy a sárba. Mert olyan részegre leissza magát olykor, hogy nem tud a lábán állani, elterül a földön, ott fet-reng, káromkodik, sír, nyöszörög, sóhajt, fel-feltápáskodik és elbukik és — mindez a vívódása hasztalan, mert valahogyan mégis hazakerül, kialusssa magát s másnap újra kezdi unott életét... Ha talán nagyobb hős lenne. De csak kacérkodik azzal a hősiességgel, kerülgeti, nem tudja magát rászánni. Nem tudja mit akar. Ölni sem tud, gyújtogatni, pusztítani, rabolni, családot irtani, nem tud fogni egy kötelet és felkötni rá magát. Mert fájhat ám, amikor a kötél megszorítja a nyakat, a fej megtelik vérrel s a szem majdhogy ki nem ugrik. A fájdalomtól pedig fél Derék János. Emlékszem rá, hogy valamikor régen az ajkán egy kis duzzanat keletkezett, olyanféle és akkora,

mint egy málnaszem. Akkor még elment orvoshoz és az orvos felküldte Pestre, a bőrkórtani klinikára. Kétségbe volt esve. Nem lehetett vele szót váltani. Úgy nézett maga elé, mint a halálraítélt, nem hallott, nem látott, egyszer csak keserves sírásra fakadt — vénülő fejjel —, valósággal jajveszékelt, mert hát attól tartott, hogy meg fogják operálni. Kiderült azután, hogy a baja egészen ártalmatlan természetű, elégséges, ha egy-két hétig főtt, meleg krumplit pakol egy kendőbe s azt teszi rá, szóval meleggel tartósan borogatja.

Feltárja a családjának egész történetét Derék János. A család történetére ráakódik a falu multja is. Hát... a külső kép csakugyan szüntelenül változik, mondhatni fejlődik. A maiból nem is lehetne visszafelé következtetni a régre, azt adatok, olvasmányok alapján kell rekonstruálni... A házak például régebben egészségtelenebbek voltak. No de valamikor a földművelők földbeásott üregekben laktak. Száz, százötven esztendővel ezelőtt, mintha a házak az üreglakások folytatásai lettek volna, alacsony, süppedt putrik voltak, vertföld fallal, zsup- vagy legföljebb nádtetővel. A házak ablakait kicsire vágták s azokat nemcsak soha ki nem nyitották, hanem ki sem nyithatták, mert az üvegtáblákat beletapasztották a falba. A szobát olyan alacsonyra építették, hogy felnyujtott kézzel elérhették a mestergerendát. Az utak jóformán csak menetirányok voltak, melyeket esős időben nem lehetett járni... Nagyterjedelműek és dúsak voltak a legelők, tehát nagyobb volt a marhaállomány és még száz év előtt is — a nagyanya elmesélte — négy kraj-

cárért adtak egy kiló húst. Nyilván az olcsóság ellen-súlyozásául történt, hogy viszont napszámul is három-négy krajcárt fizettek... Dúsak voltak a legelők, — hiszen öntözés is akadt, mert még csak 1891-ben is árvíz öntötte el a falut és a védgát ma mindössze negyven éves — a földművelés azonban egészen kezdetleges fokon állott. Vetésforgó alkalmazása nélkül használták a földet, faekével végezték a szántást, ez a szántás annyira felületes kaparás volt, hogy aligha számított többet, mint egy fogasolás... A trágyázást nem ismerték, semmiféle természeti csapás ellen nem tudtak védekezni, így például a sáskarajok ellen harangoztak... Az állatokkal sem tudtak bánni, rendes istállókat nem építettek s ha szibériai hideg állt be télen, akkor az állatok csapatostul pusztultak el... A tisztálkodás fontosságát nem ismerték, alig mosdottak, soha nem fürödtek, ha ott folyt is a Duna a köz-ségtől egy kilométernyire. Szappant nem használtak. Ha egy-egy járvány felütötte a fejét, az a lakosságot megtizedelte. Gyerekkorában Derék János is átesett a kolerán, testvérei közül kettővel együtt. Nemcsak a himlő és a kolera pusztított, hanem a tisztátalansággal összefüggő oly betegség is, mint a furunkulózis... A furunkulózis ellen trágyát, kocsikenőcsöt, pókhálót használtak... Gyümölcsöt nem termeltek, fát nem ültettek, az okszerű gazdálkodást alig ismerték és szinte leküzdhetetlen ellenállást tanúsítottak minden gazdaságtani megismerés ellen... Nyolcvan évvel ezelőtt a falu határában elterülő többszázholdas tölgy-erdőt úgy kiirtották, hogy egyetlenegy határjelző fát hagytak csak meg belőle, az is kiszáradt már... Negyvenöt év előtt egy-két kis akácot kivéve az egész

falu fátlan volt, csak azután kezdődött meg a faültetés, félig-meddig, vagy egészen, felsőbb oktroj folytán. Negyvenöt év előtt felmentem a toronyba, kinéztem a toronyablakon és beláttam az egész vidéket, láttam a falutól öt kilométerre fekvő egyik tanyát, láttam a tíz kilométerre fekvő falu tornyát, — a nyáron újra fölmentem a toronyba és nem láttam mást, csak az eget és a fákat... A régi világban vagyonos ember volt a Derék János apai nagyapja, föld, ház, kert, gazdasági felszerelés, állatállomány maradt utána... De Derék János apja, szintén Derék János, az apja halálakor éppen katonáskodott, mire hazajött, félig-meddig kifosztották örökségéből a testvérei. Külön fejezet lenne, elhagyva a falut s kiterjeszkedve az egész mai világra: örökség és testvérek. Az öregebbik Derék János megnősült, unta a feleségét, a felesége nyilván hideg nő is volt, a férj tehát eljárt a kocsmába, részeskedett s a megmaradt vagyont elpucolta italra és nőkre.

— Nagy ember volt, nagyvérű, jól tette, legalább élt! — mondja most róla a fia, Derék János.

Mintha minden érzelmi viszonylata csak az lett volna az apjához, hogy szerette, mintha sohasem haragudott volna rá. Pedig e pontnál jut eszembe, ő maga beszélt el egyszer azt is, hogy kisgyerek korában ült a hengeren, megcsapkodta az ostorral az ökröket, azok nekieredtek, ő leesett a henger alá s a henger keresztülment rajta. Semmi baja nem történt, de az apja nyomban agyba-főbe verte az ökörhajtó ostor nyelével.

— Megverte néha az édesapja a feleségét, a maga anyját? — kérdezem Derék Jánost.

— Soha. Egy ujjal sem nyult hozzá.

— Civakodtak-e?

— Soha. Egy rossz szót sem mondtak egymásnak.

— Jól bántak-e a szülők a gyerekeikkel?

— Édesanyám jól, az nem bántott bennünket soha, meg nem ütött volna egyikünket is a világért sem. Olyan... életterlen volt.

— No és az édesapja?

— Hát... az szigorú ember volt. Szeretett bennünket, de ha valamit elkövettünk, akkor elhúzta a nótánkat.

— Kit szeretett maga jobban a szülei közül?

Habozás nélkül felel és úgy néz a szemembe, mintha csodálkozna a kérdésemre:

— Az édesapámat.

— Az édesanyját nem szerette?

— Szerettem, már hogyan szerettem volna. De hát azért...

A levegőbe néz, a mondat befejezetlen marad.

— Tud-e jól aludni?

— Mikor hogyan. Néha úgy alszok, mint a duda. Máskor meg sehogysem tudok elaludni.

Nem kérdezem, de azért felel, hogy mit csinál akkor, amikor nem tud elaludni:

— Spekulálok.

— Min?

Vállát rántja:

— Mindenfélén.

A felesége, aki igen közönyösen hallgatja a beszélgetésünket, közbeszól:

— Beszél álmában.

— Mit beszél?

— A fene tudja. Nyöszörög, meg jajgat... meg segítségért kiált.

Derék János nevet és nyomban megpróbál hetykélkedni:

— Az nem én vagyok. Amikor alszok, akkor... nem vagyok felelős semmiért. Nem igaz?

— Szokott-e álmodni?

— Nem én. Úgy alszok én — megismétli — mint a duda.

— Téved. Szokott álmodni, csak legfőljebb elfelejti az álmait.

Megint ránt egyet a vállán, mintha most ő kérdezne: hát fontos az?

— Sohasem álmodik?

— Hiszen... már megtörtént, hogy álmodtam.

— Az apjáról szokott-e álmodni?

— Arról?... Csakis arról álmodok, ha éppen álmodok.

— Mit?

— Félek tőle. *Olyankor* jajgatok én!

— Egy álmára sem emlékszik?

A fejét rázza:

— Nem.

Azután nagynehezen mégis csak összerakosgatja egy álmát, amelyet már régebben álmodott, el is mondta akkor a bátyjának, hogy «szegény édesatyánkról álmodtam az éjjel» s ezért emlékszik rá valamennyire.

Ez az álom:

A két karját széttárva lebegett a levegőben, Mária-háza pusztá fölött, ahol az apja béres volt s ahol ő kisgyermek korát töltötte. Az országút fölött lebegett, de egyszer csak meglátta ám, hogy az országúton

messziről jön feléje az apja. Az apja olyan volt, mint amit a moziban látott egyszer Pesten, olyan, mint hogyha szobor lenne... mintha agyagból lenne (a Gólem). És lassan jött, de úgy, hogy ő hiába röpült, az apja mindig közelebb jutott hozzá. Ő elkezdett rettentően félni, hogy ha az apja eléri, hát fölnyul hozzá, lehúzza és akkor vége van. Az s...i határ felé lebeggett, félt, már átért a határon, ott egy kerítés volt, azt hitte, hogy már megszabadult, de az agyagember, illetve az apja a kerítésen is csak úgy átlépett, nyúlt feléje, róla meg egy lepedő lógott le, ami majdnem a földig ért, azt el is érhetette s megfoghatta az apja... s akkor igen nagy félelemmel fölébredt.

Most már, ha elmondta az álmát, kíváncsian néz rám s mintegy reménykedően, tudok-e én ehhez a furcsa álomhoz valami okosat mondani.

Ennél többre nem mehetek Derék Jánossal, búcsút mondok hát neki. Legföljebb még azt fontolom meg, hogy özvegyé vált öreg anyját nem segítette. Sem ő, sem a bátyja, Derék Bálint. Újabb fejezet lehetne: Elöregedett szülők sorsa. Szinte csodálatos, hogy ez is mennyire gazdasági kérdésnek látszik s mégsem egészen az. Csak éppen hogy a gazdasági része, hogy úgy mondjam, szabad szemmel látható... De hát nem mindig hálátlanok a gyermekek, talán attól is függ a gyermeki és testvéri szeretet gyakorlása, hogy mennyi a pénzük és hogyan szerzik azt. Nehéz abból másnak adni, amit az ember fillérenként keserves munkával szerez, úgy hogy megvon magától minden örömet, még talán a falatot is megvonja a szájától. És nehéz visszaadni valamit abból, amit az ember kapott, örökölt, amit már a magáénak tud s az életét már úgy

állította be, úgy csinálta meg a számadásait, terveit, hogy az, annak a jövedelme, az övé. Hanem . . . valami könnyebb pénzből már könnyebben lead az ember valamicskét . . . Látok egy lányt sétálni, puccosan, a hugával, a földre néz, még csak észre sem vesz senkit, férfit meg a legkevésbé. Nem is annyira rátart, mint iszonytatóan szemérmes. Egyet látok, de van ilyen a faluban négy. Ezek Pesten utcai prostituáltak. Fiatalok és csinosak, jól megy az üzletük. Amikor össze-szednek néhány száz pengőt, akkor haza vonulnak, itt élnek egy-két hónapig. Gavallérosan költik a pénzt, adnak a szüleiknek, minden családtagjuknak. Erkölcösek, férfival szóba sem állnak. Amikor kiüdülték magukat, illetve amikor a pénzük elfogy, újra föl-mennek Pestre.

Még van idő, naplemente előtt meglátogathatom Koszorús Pétert és családját. Ez az a Koszorús Péter, akiről bajosan mondhatnám, hogy — nem nyomorog. De vajjon mekkora az ő nyomorúsága? Égbekiáltó-e — hiszen ezt a kérdést már fölvettem —, vagy szívetfacsaró? Mert, említettem már, ha túlbecsüljük Koszorús Péter nyomorát és sóhajainak számát csak tízzel is többre mérjük fel, mint amennyi az a valóságban, a jómódúak szörnyen megharagusznak. Ha meg az lenne a mérleg, hogy Koszorús Péter köszöni szíves érdeklődésünket, már azt, hogy hogyan van és csak megvan, amúgy szegényesen, — akkor meg mások haragusznak meg, még szörnyebben. Nem is igen tudom már, hogy mit csináljak Koszorús Péterrel. Mert ha beleképzelem magamat az ő életkörülmé-

nyeibe, sorsába, akkor persze hogy fuldokolni kezdek a rémülettől. No de nem énrólam van szó, hanem Koszorús Péterről. Az ő tűrőképességéről, amelynél fogva ő hideg őszi estén kiskabátban még vígan fütyürész, amikor engem már megvesz az Isten hidege... De van-e tárgyilagosság? Segítenek-e itt a számok? Foghatok-e métert, litert, kilót, folyamodhatok-e lóerőhöz, amikor a Koszorús Péter nyomorát leírni és közölni akarom. Mi az, hogy oduban lakik, amikor az ő őse is, az enyém is még odubb vityillóban lakott ezelőtt kétszáz esztendővel? Mi az, hogy krumplit eszik már egy hét óta, amikor a hideg tokot tatármártással talán meg sem enné. Mi az, hogy bűdös a lakásuk, amikor egy pesti kávéház legalább olyan bűdös, csak éppen hogy én a kávéház bűdössége iránt már érzéktelenné váltam. Mi az, hogy balkánt szív, ha olykor-olykor rágyújthat, amikor én egyszer egy városi szegény embert figárával kínáltam meg s az azt mondta fitymálva a cigarettát, hogy a levante jobb. Mi az ő jövőjének a bizonytalansága, amikor az én jövőm talán még bizonytalanabb, de bizonytalan immár mindnyájunké, még a diktátorokat is beleértve.

Már a tavasszal meglátogattam Koszorús Pétert, úgy húsvét után néhány nappal. Írtam is, illetve közzé tettem egyetmást róla. Pedig emiatt még Koszorús Pétertől is félni kell. Mert mit mond majd, ha az írást elolvassa? Pedig elolvashatja. Eljuthat hozzája. A falu mindig megtudja, hogy megjelent róla egy könyv, vagy egy cikk. Megszereznek egy-két példányt, a Pesten járt falubeliek jóvoltából, s azt kézről-kézre adják. A tévedésért megharagusznak. Az igazságért, ha az nem kedvező, még jobban. Csak az eszményítő leírás elégítené

ki őket. A napszámos csak akkor viselné el könnyen a róla írt fotográfiát, ha annak folyományaképen mindjárt segítenének is rajta.

Szóval a tavasszal jártam Koszorús Péteréknél. Betoppantam hivatlanul hozzájuk. Koszorús Péter a szomszéd udvarán állt, ott beszélgetett, onnan hívta be a felesége. Harminc év körüli jóképű, egészségesnek látszó ember ez a Koszorús Péter. Testét nem ruha fedte, hanem rongy. Bár... az idő viszontagságai ellen a rongy is megvéd, vethetnék ellenem mindazok, akik azt hiszik, hogy a ruha csupán a hideg ellen való. (Viszont egy pszichoanalitikus vitaesten valaki a ruházkodás eredetéről tartott előadást s miközben különféle lelkiokokkal magyarázta az első ruhadarab keletkezését, egy nő közbeszólt: de hiszen hideg idő is van néha! — hát ezen a közbeszóláson az egész terem elkezdett kacagni, de úgy, hogy alig tudtak csillapodni. Még hogy ilyen naivák is lehetnek a világon, a pszichológia századában!) Én azonban nem beszélek a ruházkodás keletkezéséről, mert arról nem tudnék semmi hasznosat mondani, gondolok azonban a szép ruha és a rongy ellentétére; az értékelésre, a sorrendbe helyezésre, melyben az embertársak első támpontja a ruha, a nemi versengésre, mely még a madarakat is «szép ruha» viselésére készíti, az irígységre, arra a bizonyos bűnös érzésre, mely a rongy esetében azt jelenti, hogy a rongy viselőjének egyszerre eszébe jut egész életének rongy volta és így tovább. Maradok tehát amellet, hogy Koszorús Péter testét rongy fedte. Sok szakadással és lyukkal. Ugyanilyen volt a cipője is. Az inge is. Szóval még halmozok. Megkérdeztem tőle, hogy van-e ünneplő ruhája, egyáltalán van-e más

ruhája. Nincs! És én hittem neki. Olyan volt a pillanat, olyan volt az ember, hogy igazat mondott. Bár... azt is gondolhatja bárki, hogy Koszorús Péter becsapott engem és letagadta a két rend új ruhát, s a két pár rámás csizmát, amelyek ott álltak elzárva a szekrényben. Csakhogy... Koszorúséknak nem volt szekrényük. Azt is mondhatnám, némi túlzással, hogy semmiféle bútoruk nem volt. Mert a szobában egy ágy állt és a földön egy deszkából összerótt fekhely, egy kis asztal és két szék, egy zsámoly és valami kis láda, amibe a két rend ruha és a két pár csizma bele sem fért volna.

Koszorús Péterné alacsony, sovány asszony, betegnek nem, de fáradtnak, egy kicsit meggyötörtnek látszott. Egy héttel azelőtt kelt föl gyerekágyból, helyesebben gyerekvacokból, mert a deszkából összerótt fekhelyen, a vackon, szülte meg a gyerekét. A csecsemő, leányka, pólyába volt bebugyulálva. Van egy idősebb kislányuk is Koszorúséknak, az most már négy és fél éves, az ott tipegett a szobában. Délelőtt tettem meg tavasszal a látogatásomat, de hát mit tehettem volna egyebet — csak nem faggatom őket az álmaikról! — azt kérdeztem, hogy mit ettek aznap. Még csak a reggeli kosztolás volt esedékes, az egész család kenyeret evett reggelire. Hogy mi lesz az ebéd, azt akkor, tizenegy óra tájban még nyitott kérdésnek lehetett tekinteni. Leves lehetett volna esetleg, de nem volt a háznál liszt és paprika.

Koszorús Péter napszámos, érdeklődtem az iránt, hogy van-e munkája és mennyit keres. Az előző esztendei aratással kezdték, — mert ketten beszéltek, csaknem egyszerre. Az aratáskor volt munkája Koszo-

rús Péternek. Ez azonban nem adta meg a család kenyerét egy esztendőre. Már csak azért sem, mert egész eredményeképen négy mázsa gabona maradt az aratási keresetből. A többit el kellett fizetni. Ugyanis az aratást megelőző télen és tavaszon is éppen olyan viszonyok közt éltek Koszorúsék, mint a látogatásom idejében.

Elmondta Koszorús Péter, hogy a téli időben, öt hónapot számítva annak, mindössze háromszor akadt egy-egynapi munkája, összesen tehát háromnapi, mégpedig favágás... Legsúlyosabb terhüknek Koszorúsék a házbért tartották. Mivelhogy házuk nincs, hát bérben laknak s évi negyvennyolc pengőt kell fizetniök. Ezt a «negy-ven-nyolc-at» szinte kínosan énekelték, aláhúzták s valami olyan csodálatos összegnek vélték, önmagukról olyan adatnak szánták, hogy attól talán magam is menten megsemmisülök. Még részletezték is, hogy annál inkább áttekinthető, felfogható legyen az összeg mérhetetlensége. Ez havi négy pengő! — mondta Koszorúsné. Ki bírja azt?

Méricskéltem az összeget. Négy pengő. Pesti vendéglőben egy jobb vacsora ára. A kispolgár egynapi zsebpénze. Ja, Koszorúsék a keresetükhöz viszonyítják a kiadást. A napi kereset pedig egy uzsonna ára egy pesti kávéházban, néhány cigarettával.

A negyvennyolc pengő évi bérért egy szobának használt helyiség jár, kis ablakokkal, konyha nincs, a helyiség eredetileg istállónak készült. No de Istenem, kis ablakok! — nem mindenki claustrofóbiás. És hogy istállónak készült s az is volt egy darabig! — sokan kitűnően alszanak az istállóban. Még van olyan közhit is, hogy az egészséges. Az udvar kicsi, azt nem is bér-

lik, csak éppen ők is használhatják. Koszorúsnénak csakugyan volt két tyúkjá. Látogatásom a családnál, mondtam, husvét után történt. Megkérdeztem tőlük, hogy miben különbözött számukra a husvét más napoktól, mit csináltak és — már megint! — mit ettek? Négy fillérért vett Koszorúsné csokoládét a nagyobbik kislánynak. Hadd tudja, hadd érezze valamiből, hogy ünnep van. Egy darab füstölthúst kaptak ajándékba az asszony anyjától. Lám, a kölcsönös segítés, mint természet törvény. Egy eset, amely Krapotkint igazolná.

Hitel a boltban, az olyan szegény emberek számára, mint Koszorús Péter, nincs. A kölcsönös segítéssel igen pórul járnánk, — mondja a boltos. Én segíthetném a szegényt, de ő nem segíthetne engem. A kölcsönös segítésbe aztán hamarosan belevesznék. Itt van ni, kétezer pengőmmel tartoznak olyanok, akiktől soha egy fillért sem látok többé. A boltos megkeményítette a szívét. Még csak azt nem lehet tudni, hogy könnyű volt-e ez neki, vagy nehéz. De megkeményítette és hogy kemény állapotban tarthassa, haragszik minden Koszorús Péterre. Igen rossz a véleménye a szegényekről. Nem is érdemes rajtuk segíteni, mert nem érdemlik meg. Mindenki maga hibás abban, hogy nem tud megélni. Még a hatósági segélyért is kár. Ha tudja az a nyavalyás szegény, hogy segítségre számíthat, akkor nem vállal munkát. A segélyt meg elissza. Ha természetben kapja, akkor eladja és úgy issza el az árát. Látott egyszer ilyen esetet a boltos és éberén őrzi emlékezetében, szüksége van rá, hogy szakadatlanul általánosítsa az egy eset alapján. Hová is jutnánk, ha kellő mennyiségű részvétérzés lenne bennünk. És hogy ne legyen, a részvétlenséget kell derék, okos és erköl-

csös magatartássá előléptetni. Erkölcössé is, még talán Istennek tetszővé is, mert erkölcs és vallás egyaránt köteleességünké teszi, hogy az önmagunk életével is jól sáfárkodjunk, meg a családunkról is gondoskodjunk.

De hát hitel híján hogyan segítenek magukon Koszorúsék, ha már csakugyan semmi élelem nincs a háznál? Ez volt a kérdés akkor, husvét után. A látogatásra Veresné kísért el, ő volt a kalauzom. Veresné rám nézett megdöbbenően, és csakugyan érzett valami részvétet a nála is sokkal szegényebbek iránt. Pislógott is rám, hogy legalább valami csekélységet adjak ezeknek a Koszorúséknak; ha nem akarnák elfogadni — akkor már sugdolózott a fülembe Veresné — csak erőltessem, mert a végén úgyis elfogadják. No és ő? Veresné? Hogyan lehetne ilyesmire még csak gondolni is! Hisz' az ember akkor szétoszthatná mindenét és egy hónap múlva maga is koldus lenne. Ha arra kerülne a sor, hogy hát Veresné is adjon valamit, akkor egyszerre megváltozik a Koszorúsék jelenének és jövőjének egész perspektívája. Akkor egymást kergetik a Veresné elméjében az optimista ötletek: majd csak megússzák valahogy ezt a pár napot; azért nincs munka, mert esős az idő, azt' még nem kezdhették meg a mezei munkákat, addig már csak kibírják, adjon addig nekik az asszony anyja... és így tovább. Így oldható meg azután a feladat, hogy ott, ahol háromezer ember él egy kis területen, egymás közvetlen szomszédságában, ahol az emberek egy része jól ebédel, más része túrhetően, nagy része gyengén, ott a háromezer közt egy vagy több akár éhen is halhat, a szó szoros értelmében. Ha valaki csakugyan éhen

halna, még meg is siratnák s mivel nevezetességgé válna, sokan kísérnék a temetőbe, utolsó útjára. Megmenteni azonban az éhhaláltól bárkit is nem lehet, akárhogy forgatjuk. Csakugyan nem lehet, legalább is nehéz, de nagyon nehéz. Még szerencse, hogy — s ezt tudni lehet és tudni is kell — senki sem hal meg éhen. Mert az éhenhaló oly körülményesen rendezi az egészsét, hogy hol eszik, hol nem eszik, hol keveset eszik, hol rosszat eszik, így ellaviroz éveken át, — egyszer csak meghal, de nem ám éhen, hanem valami más betegségben, azt meg igazán nem lehet mondani, hogy bárki is bármikor ne eshetne valami halálos nyavalyába.

Koszorús Péter emlékszik rám. Köszöni kérdésem, csak megvan, megvan, hát nehezen, az asszony toldja meg, bizony nagyon nehezen. Ha nincs mit enni, megesik, hogy valami más szegényember kisegíti a szűkölködőt. Szinte föllélegzek. Ilyen is megesik. Már-már nem is hittem volna. Úgy hallom persze, hogy inkább csak szegény segít a szegényen. A szegény könnyebben is teheti, mert az így is, úgy is szegény, az nem lesz szegényebb, ha valamijét a másiknak odaadja. Meg azután fordítva is áll a dolog. Tessék elhinni — fgy tanítanak ki nem most és nem Koszorúsék, — az olyan segítő embernek nem lehet semmije sem, az csak szegény ember marad egész életére, mert hát éppen abból lesz a gazdag, vagy az marad meg gazdagnak, akitől a másik éhen veszhet.

Koszorús Péter eddig állta az időt. Megvan mindkét gyereke. Most még csak kora ősz van. Még tart az ennivalóból is. Hogy télre mi lesz, azt csak a Jóisten tudja. Koszorús Péter nem hajlandó előre kétségbe-

esni. Ráér majd akkor. Koszorús Péter egészséges, fiatal, még azt is elbírja, hogy másokhoz mértén semmi célja az életének, azaz csak egy a cél: fentartani magát, dolgozni, amikor csak lehet, csupán az elpusztulás ellen. Csodálatos két ember Koszorús Péter és Koszorús Péterné. Igazán nem kérdezem őket az álmaikról. Nem érdeklődöm apró tények iránt, melyekből az ösztönéletükre következtessék. A létfenntartás kérdése, — ez kimerít mindent, ami Koszorús Péterre és családjára vonatkozhatik. Tisztelem és becsülöm Koszorús Pétert, de mégsem feledkezem meg róla, hogyha valami csoda történne és Koszorús Péter kivágná magát a napszámos sorsból, ő ugyanolyan lenne mint... akár Csengei bácsi. El tudom képzelni, amint Koszorús Péter és neje, különösen a neje, megszüntetik a társadalmi érintkezést az olyan emberekkel, akik hozzájuk már nem méltók. Koszorús Péterben is benne van a képesség sok mindenre, — ami embertársaitól kitélik, talán még... no nem mondom, hogy ő megtenné, de most jut eszembe, hogy a szomszéd községbeli Zlinszki, most, negyvenkilenc esztendőskorában, tánciskolába jár. Fontos is, hogy az ember legalább ügyesen tudjon mozogni. Az illemtanról nem is beszélve.

A kocsmát nem nagyon látogatják. Az ivószoba leggyakrabban üres, a kocsmáros sincs benne. Legföljebb este ha két-három vendég akad. Azok is egy-két spriccert isznak csak, különben iszonyúan zsíros, fekete, rongyos kártyával játszanak, valamely primitív játékot. Az alsós például, az már felül áll a képességeiken.

A szombat és vasárnap, az más. Akkor a vendégek száma már a tízet is eléri. Ilyenkor akad olyan vendég is, aki az ivásért megy a kocsmába. Nyilvánvaló, hogy nem a szomszúság elűzéséről van szó, nem a savanykás homoki bor gyönyörteljes ízéről, hanem egy kis mámorról. Ugyanarról, amiért Derék János iszik. Felélénkül az ember a bortól, megered a nyelve. Kár, hogy olyankor nincs senki jelen, akivel az embernek ügyes-bajos dolga akadt a multban s az kudarcral végződött. Itt megmondaná a szolgalegény a gazdájának a magáét. A legkevesebb, hogy vissza szólna neki: marha ám maga! Itt a kocsmában, ha úgy betévedne a Maris, az ember nem pislogna feléje laposakat, hanem belemarkolna a begyébe, azután megmondaná neki áperthe, hogy mi az, ami nem ártana meg... Az ember a kocsmában találkozik a komáival, magához való emberekkel, akiknek egy a bajuk az övével s akikkel megértik egymást. Eseteket mondanak el. Elmondják a sérelmeiket, de nem úgy, hogy elpanaszolnák, hanem dicsekszenek velük. Eldicsekszenek és ezt aképen cselekszik, hogy csak az elejét mondják úgy, ahogy történt, a többihez már hozzátesznek valamit. Éppen azt, ami nem történt soha meg, de aminek meg kellett volna történnie. A gazdával való konfliktus a valóságban úgy ért véget, hogy a szolgalegény elhallgatott, sőt mélyen kussolt. Itt, a kocsmában, bor közben, úgy ismétlődik meg a történet, hogy a szolgalegény most utólag mégis csak odamond a gazdának. Úgy mond oda, mintha csakugyan odamondott volna s a szavait most csak megismételné. Esetleg szigorúan, kegyetlenül ránéz a komájára, aki nek éppen meséli, s annak mond oda, az helyettesíti,

jelképezi most a gazdát. És ez a művelet, ez az utólagos lereagálás, pompásan sikerül, teljes diadallal végződik, mert most a koma, a jelkép, — hallgat, sőt kussol. Nagyszerű játék, ki tagadhatná, hogy időnként muszáj eljátszani... Odamondanak itt a kocsmában, nemcsak a gazdának, hanem a más legénynek, akitől valójában félnek; a kíváncsú, de elutasító nőnek; meg a feleségnek, már ha nős az illető, aki az odamondást elmulasztotta. «De az anyád ideoda, te pizok dög, hát azért vettelek én el téged, hogy...» Olyanokat mondanak itt, hogy éppenséggel elég lenne a címzettnek, ha hallaná. Belegebodne, a teremtesít neki. Akárki és akármi. Megmondják itt a bírónak, az ispánnak, a jegyzőnek, még talán a csendőrnek is! Bár ez, az utolsó, már mindenképpen megfontolandó. Az odamondásnak, sajnos, még itt is megvannak a maga határai. Mert hiába az emelkedett hangulat, hiába a gátak leomlása s a sérelmek fölkavarta indulat ömlése, — megesik néha, hogy egy csendőr belép és szétnéz, hogy hát mi van itt. Akkor aztán megette a fene az egész kiélést! Mehet az ember akkor, azon a szerencsétlen napon, a mennybéli sóhivatalhoz... Egynek nem mondanak oda, az öregnek, már mint az apának, akitől pedig minden sérelem kezdetei erednek. Mert az már régen volt, azt el is felejtette az ember, meg az olyan egyforma mindenkinél, hogy nem is volna érdemes róla beszélni, nem érdekes. Legföljebb ha valami odamondó nagy fene indulatban sehogy sem lehet meglelni, hogy kinek is szóljon, akkor az ember rátámad a komájára. Azt szidja le, esetleg összevesz vele, esetleg verekedésre kerül a sor. De még akkor is ott az átkozott akadály: a kocsmáros igen erős, nagy

darab, fiatal ember. A multkor S. Jóska előrántotta a bicskáját, a kocsmáros közbelépett, mert hát az ő kocsmájában nem tűri a duhajkodást, meg kell maradni a szavaknál, tettekre nem kerülhet a sor. A kocsmáros odaállt S. Jóska elé, s amikor az felszólításra sem tette el a bicskát, ököllel úgy állon vágta, hogy menten lefordult a két lábáról... És, micsoda megalázottság, micsoda életre kapása az évezredes szolgaságnak, azóta S. Jóska igen alázatosan köszönetet a kocsmárosnak, mindig előre, bárhol meglátja.

De nemcsak a haragos indulatok szabadulnak fel itt, a kocsmában, az áldott méregnek, a bornak segítségével, hanem... a szeretet is. Máskor, tehát mindig, a szeretéshez is fáradt az ember. Kikapálja magából és elkaszálja mind a benne lehetséges szeretést. Úgyszólván modora, szava sincs hozzá. És a másik, akit szeretni kellene, az is morcos, meg nem is ér rá. Csak úgy hallgat az ember, akkor is kussol. Mit is csináljon az emberrel, a másik emberrel, akit szeret, vagy tudna szeretni? Még csak meg sem ajándékozhatja valamivel, merthogy neki sincs semmije. A kocsmában azután, mivelhogy a gátak felszakadtak, ömlik a szeretet árja is. Egykomám! Egyetlen egy komám! — bűgja, bőgi, lihegi az ember a szintén italos és így a szeretet fölvevésére éppen képes sorstársának, a lírai érzelmeit. Át is öleli, meg is csókolja a halántékát. Mert jóember a koma, lehet szeretni ahelyett, akit most — jelképez. Azt, akinek a szeretet szólna, azt csak szeretné szeretni az ember, de az nem hagyja magát. Útját vágja a szeretetnek valami komiszággal. Valami gúnyt művel, valami sértést követ el, valamit eloroz az embertől, nem lehet szeretni, remény-

W telen a szerelem, merthogy úgy állunk és vagyunk egymás mellett, mint a fenevadak, mintha mind ellenségei lennének egymásnak. Egyetlenegy édes komám, a jaó Isten áldjon meg! — és szélesre nyílnak a szájak, csaknem a fülig, betölti a boldog mosoly az egész ivószobát. Nem is lehet a játékot abbahagyni, nem lehet még hazamenni, ha mindjárt szidalom és átok sujtja is az embert a gazda, a feleség, a szülők részéről, ha mindjárt hajnalig eliszogat is az ember és másnap beleroskad a nehéz munkába.

A multkor Slezákné, a bába, pontosabban a nyugalmazott bába, tartott nekem valóságos társadalomlélektani előadást a szeretetről, már olyant, amilyent tudott. Mert ezzel a szeretettel van ám a legnagyobb baj! Szent Pál egyáltalában nem praktikus tanácsot adott az embereknek, amikor azt magyarázta, hogy: ha szeretet nincsen énbennem, ollyá lettem, mint a zengő érc és a pengő cimbalom. Az idézet kissé sántít, de nem baj. Szóval valami olyanfélét mondott Szent Pál, hogy szeretet nélkül mit sem ér az ember. No ugyan! Éppen fordítva van, az ember, aki szeret, elbukik. Mert mire menne a nő, akinek abból kell megélnie, hogy nő, ha szeretne? Mit művelnek embertársai a bukott nővel? (Még szép attól a Derék Jánostól, — igazi alkoholista! — hogy a lányát a gyerekével a házába fogadta, pedig szegény ember.) Mire menne az ispán, ha szeretné a bérest? Mire a gazda, ha szeretné a napszámost? Mire a boltos, ha szeretné a vevőt? (D. úr vajjon úgy mérné-e a cukrot akkor is, mint ahogy most méri, minden fél kilóból egy-két kockát elcsenve?)

Mire menne a csendőr, aki szeretné a szegénylegényt? Mire a testvér, amikor életfenntartó gazdasági kényszernek tudja, hogy testvérét kiforgassa az örökségéből? És így tovább... A szeretet már oda szorul, hogy az anya szereti a gyermekét és a gyermek mindörökké szereti az anyját. Jaj annak, aki gyermek ezt nem teszi! — gondolhatná az ember. Pedig erre is vannak példák, sőt példaképek! — akadnak olyan egyének is, akik nem szeretik az anyjukat s ezt a lelki kalandot is sikeresen ússzák meg, sőt anyagilag sikeresen, ami a fő.

De közlöm, amit Slezákné mondott. Ő bába, neki ez a tárgy szakmája.

Slezákné hatvanhárom éves, öt gyereke volt, a falu apraját-nagyját ismeri. A saját bevallása szerint, — s ezt nem nekem tette, — mindig frigid volt, de az ura sem volt nagyon hevülékeny természetű. Az általános kérdezősködés után azt hiszi, hogy neki az egykéről kell beszélnie, bele is kezd. Az egykének szerinte nemcsak gazdasági okai vannak. Hogy mi mások, ezen kissé elakad, de nyomban belekezd valami kézzelfoghatóba. Elsősorban a védekezés több és jobb lehetősége, véli... Most elmereng és másfelől kezdi. A házastársak úgy élnek ma itt a faluban, mint az idegenek. Nem akarnak egymásért áldozatot hozni, nem dolgoznak az egymás javára, azért aztán nem tudnak szerezni. Mindenki csak a saját passziójának él. Mi lenne az a passzió? — hangzik a kérdés. A nők páváskodnak, a férfiak meg esznek, isznak. És a szerelem? No, attól ugyan nincs okuk megcsömörlni. Egy-két esztendő és a fiatal párok elhidegülnek egymástól... Az E. utcában lakik egy hetvenholdas gazda. A felesége szép szolgáló-

lányokat tart, csak hogy nyugton maradhasson az urától... Egy asszonynak most lesz a tizenkettedik gyereke. Tizenegy szülésnél ő volt a bába. Az asszony panaszkodott neki, hogy az ura nem akar vigyázni. Azt mondja az ura: hadd szenvedjen ebben a nyavalyás életben az asszony is!... Sok asszony panaszkodott neki arról, hogy a férje durva. Egy ember például a szeretkezés után ráförmed a feleségére: most menj a fenébe, fütyülök rád, — így fordítható le a durvaság, amit mond, nyomdaképes nyelvre... A faluban kevés a törvénytelen gyermek. Csak olyan lány esik teherbe, aki ezzel akarja kényszeríteni a legényt, hogy elvegye feleségül... Slezákné körültekintő, sok mindenre gondol, szerinte a külső kellékek is hiányoznak ahhoz, hogy a szerelem kifejlődhessen. Nincs vidám élet, nincs zene, tánc, nincs elegendő mulatság. Nincsenek olyan alkalmak, amelyekre lányok és legények együtt járnának el... Férfiaknak egymásköztí szerelméről is hallott mostanában. Régebben ez nem volt... Sőhajtozik. Reformeszméi is vannak. Tessék elhinni, csak az kellene, hogy az emberek kicsit törődjenek egymással. Szóval, hogy szeressék egymást, — hangzik a módosító javaslat. Az az! Hogy egymást is szeressék kicsit, ne csak önmagukat... Hát maga, Slezákné, szereti-e az embereket? Jaj, ez kényes kérdés, nehéz rá felelni. (Nem is a közkeletű hazugság a helyes felelet.) Slezákné őszinte: Öreg vagyok én már, nem törődöm én már az emberekkel. Nem haragszom rájuk, de... és a kezével legyint.

Slezákné szerény. Tudom, hogy egy-egy felvillanásnyira még szeretett is némely embert, legalább annak a szelidült, részvétet igénylő állapotában. Jól végezte a

munkáját s amennyire csak tudott, segítségére volt a szenvedőnek, a nyomorban sinylődőnek. Egyszer, emlékszem rá, a fél falut bejárta, nem kímélve a viisszeres, beteg lábát, hogy valami pólya-pelenka félét meg enni-valót szerezzen egy szegény asszonynak, akit viselős korában elhagyott az ura. Az asszony szalmán szülte meg a gyermekét, enniavaló a háznál nem volt. A község házában kapta meg a ruhaféléket, de — enni adni a gyerekágyas anyának senki azok közül, akikhez éppen fordult, nem akart. Mindenki a másokra akarta hárítani ezt a kötelességet. Akkor állított be Veresnéhez. Veresné maga sem volt hajlamos a segítségre, de éppen ott tartózkodott nála egy úriasszony, Pestről, aki nyaraló szándékkal alkudott egy szobára. Az asszony kifizetett Veresnének nyomban tíz liter tejet, tíz napra előre a gyermekágyas asszony részére. Az első liter tejet mindjárt el is vitte magával Slezákné. Másnap egy kislány jelentkezett a második liter tejért. Veresné, — mivelhogy a tíz liter már úgy is ki volt fizetve, — egyszerre adta oda a lánynak mind a hátralékos kilenc litert, vigye, ott egye meg a fene azt a tejet. Hogy elromlik? — mit bánja ő azt! Ő bizony nem méricskéli naponta . . . Ez csak úgy eszembe jutott, Slezáknéval kapcsolatban, bár magáról Slezáknéről beszéltem, illetve arról, hogy valami emberszeretet itt-ott azért kitellett tőle. Sokkal rosszabbul áll ebből a szempontból a szegény Cs. Emma. Őt úgy elriasztották maguktól az emberek, — hogy kicsoda tulajdonképpen, hogy ki volt az első, azt már ki nem nyomozhatom, — de úgy elriasztották, hogy bizalmatlanná, kritikussá, gyűlölködővé vált. Mindenkiiben kételkedett. Senkiről jóindulatot föl nem tételezett. Senkinek a szavában nem hitt.

Ha valaki a jelenlétében csak úgy egyszerűen, minden szándék nélkül, elbeszélte, hogy például a múlt héten Pesten járt, Cs. Emma azonnal, mielőtt az illető hallótávolon kívül lett, megjegyezte: nem igaz ám, hogy Pesten járt, hazudik. Az emberekkel vitái, összeütközései keletkeztek. Ezek mind sűrűbben ismétlődtek. Megharagudott erre is, arra is, mindenkitől megsértődött s minduntalan elhatározta, hogy ezzel sem lehet többé szóbaállnia, azzal sem, nem is fog, még csak rá sem néz. Kezdte kerülni az embereket, kezdett otthon maradni és a lakásából ki sem mozdulni... Most már ott tart, hogy a községen kívül lakik, a szőlőjében egy kunyhószerű vityillóban télen-nyáron, és hétszámra nem lát embert. Nem is igen mosdik, a ruházatát elhanyagolja, kócos, lompos, rongyos, sápadt és riadt, most már enni is fél, mert az ennivalók is, ha csak ott nem teremnek meg a szőlőjében, a félve gyűlölt gonosz emberektől erednek.

A kocsmában legtöbbször csak ivás, beszélgetés folyik, csak néha ered meg a nótázás. A K.-beliek nem nótás természetűek. Kevés nótakedvelő legény és leány akad köztük. Nem sok nótát tudnak, a hangjuk sem könnyed és zengő, ha dalolnak is, torokból, mellből jön a hangjuk és inkább kurjongatnak. És mégis, így is szép néha a nótázás. Este legények egymásba kapaszkodva vonultak végig a falun, megszállta őket az érzelem és daloltak. Kurjongatták a nótákat, de mivelhogy érzelem vetette azt ki belőlük, szép volt a szilaj kurjongatás, megható a mélyből fakadó hang és... igen különösek voltak a nótáik. Kár, hogy a nóták elszáll-

tak és sem szöveg, sem dallam nem vált számomra rögzíthetővé. Nem városi slágerek voltak a nóták, ami nagy szó, mert most már a slágert éneklik falun is. Nem is sok hasonlatosságuk volt a nótáknak a népdalokként elkönyvelt szövegekhez és dallamokhoz. Rokonslelkűek voltak olyan régi nótákkal, amelyek valószínűleg a nép körében keletkeztek s népi gondolkodást, hajlamot fejeznek ki. Mondhatnám ellentétjei voltak a szokványos nótáknak. Hogy valahogyan megérttessem magamat, kénytelen vagyok példákkal szemléltetni a népdalt és az ellennépdalt. Egy ellennépdalt már le is írtam, most megismétlem: *«A faluban nincs több szép lány, csak kettő, csak kettő. Az egyiket elszerezte a jegyző, a jegyző. A másik meg a kapuban neveti, neveti, mert őt meg a szolgabíró szereti, szereti.»* Az ilyen uri nótát valami hegedű-cincogtató falusi intellektuális csinálja. Népdalnak ez elképzelhetetlen. Elképzelhetetlen, hogy a legény vidám dalban, örömmel rikkantsa világgá a tényt, — még ha az igaz is —, hogy: két szép lány van a faluban, de azok közül az egyik a jegyzőnek, a másik a szolgabírónak a szeretője... Ugyancsak ilyen ellennépdal, például... melyiket válasszam? No ezt: *«...Fizetésem tíz forint húsz karajcár, megél abból egy bojtár.»* Fenét él meg! És ha megél, nem tartja életnek, nem olyan életnek, amellyel való megelégedését dalban fejezze ki. Az ilyen nótákat tanfelügyelők csinálják, buzdítván a népet arra, hogy igenis elégedjenek meg a tíz forint húsz karajcárral egy esztendőre, annál is inkább, mert a pénz nem boldogít. Ellenben népi nóta, még ha véletlenül nem a nép közül való ember csinálta is: *«Arra alá jön egy fényes hintó, Benne ül a járásszolgabíró. Tedd le*

bíró a pennádat, Ne írjál be katonának! Csárdás kisangyalom, el kell tőled válnom.» — «Arra alá száll egy búsgerlice. Szárnya alatt van egy bús levélke. Nincsen aki elolvassa, Nem is magyarul van írva, Csárdás kisangyalom, El kell masíroznom.» — «Arra alá van egy kerek erdő. Abban nőtt fel három rózsavessző. Tüskés annak minden ága, nem állja a madár lába. Csárdás kisangyalom, Rossz híredet hallom.»

Kérdeztem már egyeseket nótákról. Mert szerettem volna egy-két érdekes népdalt tanulni. Egyik a másikhoz utasított, nem ismerik a nótákat. Leginkább az derült ki, hogy csak a tanyai legényektől lehetne néhány érdekeset hallani. Azok még talán dalolhatnak. A faluban bajos az ilyesmi. Nappal munka folyik, este meg csendháborítás lenne a dalolás olyankor, amikor mások már lefeküdtek és aludni akarnak. A dalolás különösen ingerelné az embereket. Mert a zaj, a lárma, akkor ver fel haragos indulatokat, ha van olyan zajkeltő embertárs, aki ellen az indulatok, legalább a siker reményében fordulhatnak. Ha éjnek idején autó száguld keresztül a községen s az búg, zakatol, zörög, akkor ennek a zajnak nyomán nem is kel semmiféle izgalom, mert az autó, az autó gazdája, a közlekedés autórendszerére ellen úgyis hiábavaló lenne minden kapálózás. Így közönyös marad a békés ember számára a vonat zakatolása, a hajókerék vízverése és a hajó sípjának éles visítása. Talán föl sem ébred rá, nem is érzékeli, ha meg mégis fölébredne, izgalom és harag nélkül újra lehunyja a szemét és máris álomba merül. Ugyanígy van ez a gépfegyver-ropogású motorbiciklivel, a kutya ugatásával, a tehén bögésével, disznó rőfögésével, kanász és gulyás tülkölésével s a mennydörgéssel.

Ugyan, ki haragudna a mennydörgés miatt és ugyan kire haragudna? De a dalolás, az más. Az már szemtelenség. Még hogy haszontalan léhűtők, ahelyett hogy nyugodni térnének, járják az utcát és duhajkodnak, bögnnek, ordítanak. Gyalázatos disznók! Csak elcsípné őket a csendőr — mint ahogy néha el is csípi —, majd akkor aztán dalhatnak. A dalolókat valahogyan mégis csak el lehet némítani, vagy legalább meg lehet őket büntettetni — s ez a lehetőség oly izgalmat kelt a békés, aludni vágyó emberben, hogy esetleg órák hosszat nem tud elaludni. (Emlékezhetünk a nagyvárosi zajról néhány év előtt lefolyt hírlapi ankétra, amikor az egyik hozzászóló úriembernek túl villamoson, teherautón, mindenféle robbanó motoron, rikkancs-ordításon, rádió-bömbölésen, egyetlen elakadtsága az utcán fütyürésző inasgyerekekkel volt. Hogy azt, azt az átkozott inast, azt kellene elhallgattatni.) ... A mosolygós Vahunkáné, ha lázong is az élet, az emberek ellen, úgy külön-külön az egyes emberek ellen nem felháborodó lélek, ő például azt mondja, hogy szereti hallgatni, amikor a legényeknek jókedvük van és az utcán olyan szépen énekelnek. Még jó, hogy ezt elárulta magáról Vahunkáné, mert a felháborodás mindig hangos és hatékony, a jobbérzés azonban megmarad csendben és észrevétlenül... A kocsmában nem is igen szoktak a vendégek dalolni, hisz' mondom, hogy általában nem nótások, legföljebb néha holmi dongás, dúdolás esik meg. Szigorú a kocsmáros, nem engedi meg a rendzavarást.

A kocsmában különben a szálloda kocsma. Ajtócsapkodás, egy-egy kiáltás behallatszik a szobámba, egyébként csend van, még a kutyák sem ugatnak most. Ha va-

laki mesélne az ágyam mellett, talán könnyebben elaludnék. Vagyis... dehogya aludnék el. Éppen akkor maradnék ébren, hallgatnám a mesét. Arra volnék azután csak kíváncsi. Mert ezen a vidéken még soha nem hallottam mesét, gyermekkoromban sem. Így a meséket inkább csak a könyvekből ismerem. Szalonképes, konstruktív népmeséket, egybegyűjtve, megfésűlve, átalakítva úgy, hogy a mai közvéleménynek kedve teljen bennük. Hogy lám ilyen a mi népünk! Lojális — hozzánk... Ezek a mesék mind hasonlítanak egymáshoz. Királyfiról és királykisasszonyról szólnak, vagy a szegény legényről, aki világgá indult, elérkezett valami gazdag király országába s ott legtöbbször azért, hogy az életét valamely halálos veszedelemtől megmentse, szolgalegényi hőstettekre vállalkozott s azokat — mondjuk hetvenhét istállónak egy óra alatt való kipucolását s eféléket — sikerrel elvégezte, azért aztán jutalmul megkapta a gazdag király fele országát, ráadásul a királykisasszony kezét, szóval megcsinálta a maga karrierjét... Örök cselédi a képzelet, mely ezekben a mesékben megnyilvánul. Bár ezek a mesék, sajnos, szintén valóságot, valóságos lelkeséget fejeznek ki... Jóval üdítőbbek ezeknél a vágyteljesüléssel-pótlékoknál azok a pajzán játékaik a népi fantáziának, melyek nemi tárgyúak s melyekkel könyvek és gyűjteményes kiadások nem óhajtanak eldicsekedni. Lefokozott, elnyomott szekszualitás tobzódja ki magát ezekben a mesékben, de pazarul ötletes képekben. «Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy királykisasszony, akinek akkora... hogy amikor ment, hét szolgalegény hányta utána vaslapáttal.» Azt hiszem, még az ilyen mesék kora is elmúlt, noha, ismétlem, elnyomott szek-

szualitás kel bennük szabadjára, még az ilyen mesék is csak egy fokkal vidámabb korban teremhettek meg.

Csak két napja, hogy a falut járom, sok régi ismerőst nem láttam. Ambrus és Ambrusné, két öreg, halom, már meghaltak. Ambrus nyolcvanhat esztendőért meg, a felesége nyolcvanhármat. Két esztendeje már, hogy megkérdeztem Ambrusnét:

— Megverte-e néha az ura?

— Csak ha italos volt.

— És gyakran ivott?

— Ivott az, kérem, mindennap.

Nem látom Szabó bácsit, a vakbuzgó gazdagembert. Szabó a legszorgalmasabb templombajáró, otthon is imádkozik, Isten nevét emlegeti szakadatlanul s igen megveti a gyengehitűt, pláne a pogányt. Ezzel a buzgalmával és szigorával szépen megfér, hogy Szabó bácsi egy igazi svindler. Képmutató, csaló, embernyúzó, tőle a más ember éhen halhatna, de egy fillérrel meg nem segítené. Szabó bácsi a permanens buzgalmával bizonyára permanens, mindig működő és soha ki nem hagyó bocsánatot óhajt a bűneire. Mintha minden egyes istendicséretével és imádságával lehetőséget, mintegy engedelmet, sőt jogot óhajtana elnyerni újabb gáztettei elkövetésére . . . Nem találkoztam Piroska Bálinttal, ami nem csoda, mert ő csak a nagyobb ünnepekre jár haza a faluba. Tizenkét év óta munkás Pesten egy nagy gépgyárban. Tizenkét év óta városi munkás — és mégis falusi ember. Olyan, aki éppen csak hogy most Pesten dolgozik a gyárban. De ha még ötven évig dolgozik is a gyárban, száz és ezer munkás

közt, soha nem válik nemcsak városi proletárrá, de munkássá sem. Nagymértékben individuálista, gondolkodásában, magatartásában semmi közösségi nincs. Én csak magammal törődök, szokta magyarázni az életfelfogását. Éppen azért szeretik is a gyárban. Kedveltje a felebbvalóinak, jó a beosztása is, aféle felügyelő, csősz, csendőr, vagy mi. Politika az én számomra nem létezik, — mondogatja. «Az én politikám az, hogy én magam megéljek, már a családommal együtt. Hogy más megél-e, az az ő dolga...» Nem láttam B. Gábort, annak a szép asszonynak az urát, akiről a falusi pletyka oly sok igazat mond. B. Gábor, úgy látszik, bölcs ember. Tisztában van a maga képességeinek hiányával és viseli sorsát. Még csak úgy sem tesz, mint aki semmit sem tud. Tud mindent, csak nem beszél róla... Nem láttam Ebeczkit, aki ugyancsak fenn dolgozik a gyárban, de minden második szombaton haza jön a feleségéhez. Még ezért is megszólják őket az erkölcsös emberek, a férfit is, az asszonyt is. Mire való már az? Hogy nem szégyellik magukat, a rusnyák... Nem találkoztam V. Mátyással, a volt bíróval, aki már hetven éves, a világ legnyugodtabb embere, csak éppen hogy mozog, de azt is lassan teszi. Egy ismerősöm egyszer nem győzte csodálni ezt a V. Mátyást, érthetetlennek találta a nyugalmát, mert V. Mátyás valamikor, legénykorában, embert ölt; egy másik legényt, akivel egy leány miatt harcba került, egyetlen csapással agyonütött. Hogyan lehet ennyire, szinte jószágosan nyugodt egy olyan ember, aki már ölt? — ez volt a probléma, mely ismerősömet a kellesténél is kínosabban foglalkoztatta. Úgy képzelte ez az ismerősöm, hogy egy kis lelkiismeretfurdalás naponta,

nint törvényszerű adag, mégis csak kijárna V. Mátyásnak. Nem én tettem meg az esetre ezt az észrevételt: Talán éppen azért olyan nyugodt V. Mátyás, mert már elvégezte a kötelességét, neki már fölösleges lenne, hogy tovább is úgy nyugtalankodjék, mint például ön.

Nem láttam... illetve vannak még, akiket láttam, de csak egy villanásnyira. Láttam a kis kanászt, szombaton, amikor a csorda hazavonult a mezőről. Micsoda figura a kis kanász! Az Isten is kanásznak teremtette. Nagyfejű, alacsonytermetű, csapottvállú, karikalábú torz. Tán nem is lenne alkalmas nehéz testi munkára. A feje, a tekintete, az arca is olyan... csak annyit mondok róla, hogy egészen odaillik a csorda mellé. Mintha valami öslényt öltöztettek volna föl mai kopott parasztruhába, a rendező oly gondos munkájával, hogy már a csata is rajta lenne a ruhán. Még legemberibb kezében a kandzsi. Fegyvere, jelvénye, fenyítő eszköze. Olyan környezetbe került, nyilván nem véletlenül, ahol ő is úr. Parancsol a disznóknak. Neki is van hajcsára, a pulija. Jól megnézem őt és rögtön megérzi, hogy nézem, mert tudja, hogy ő nézni, megbámulni való. Visszanéz rám és állja dacosan a tekintetem. Semmi különös nem lenne az embervakarcson, csak az az egy, hogy muszáj eltűnődni a láttán: Istenem, hát ez is ember! Mintha mikor az emberről elmélkedünk, az ilyent ki is hagynánk a számításból. Mert mit csináljunk vele, hová tegyük bármely kalkulációnkban? Hogy mit olvas a paraszt, — vajjon elolvashatja-e ez a kis kanász valaha is akár csak Arany János összes műveit? Vagy egy más tervezgetés: a társadalmi termelésben egyrészt mint termelő, másrészt mint fogyasztó kiki úgy vegyen részt, hogy a képessé-

gei szerint termeljen és a szükségletei szerint fogyasszon, — ugyan micsoda munkára lenne alkalmas akkor is, szóval bármikor, ez a kis kanász? Mi más telhetne tőle, minthogy megint csak a disznókat őrizze? De ez még semmi. Próbáljunk csak a szerelmi életről elmélkedni és akkor vegyük be objektumaink közé a kis kanászt! A kényes izlésűek talán még mint elmejá-téktól is megriadnak ettől. Pedig hát hiába, nemcsak jóvágású legények és izmos lányok vannak a világon, a falun. Sokan, himek és nőtények, hasonlatosak a kis kanászhoz. Van az ilyeneknek valami sex-appeal-jük, csak egymás felé is? Nem mondom, ha a kis kanász-nak ugyanezzel a testiségével csak kétszáz hold földje lenne, vagy a városba áttéve egyéniségét, két bérháza, akkor az a kétszáz hold, illetve a két bérház, az lenne az ő sex-appealje. De így! Falun, szegényen, kanászull! Bár... az ősebernek, az ősmajomnak is megvolt a maga nemi élete, megvan az a békának is, máskép: a zsák megtalálja a maga foltját. Az izlések nem egyformák s még talán arra is lehet gondolni, hogy ez szerencse. Derék János például nem találja csúnyának a nagy, lelógó emlőjű, ferdült hasú, rőfögő-nyáladzó disznót. Más szemmel nézi, mint én, a helyes kis malacok anyját s a leendő hurka és kolbász letéteményesét látja benne, legalább is némely formai hibáját megbocsátotta... Egy másik helybeli gazdaemberrel esett meg, hogy Pesten járva, némi disznóeladás után friss pénzzel a zsebében, elment egy nyilvános házba. Pislogott a lányokra, már úgy látszott, mintha pislogna, de azok húzódoztak tőle. Ha egyet jobban megnézett, az rögtön eltűnt, nehogy ráessen a gazda választása. Végre is az üzem vezetője, az úgynevezett gazda-

asszony, úgy oldotta meg a helyzetet, hogy a parasztot kiutasította, mondván, hogy ide csak urak járhatnak... Odakünn az utcán, néhány jókedvű katonával találkozott a gazda. Azok megszólították, barátkozni kezdtek vele s visszavitték a szalónba. Védelmükbe vették, feketekávét rendeltek neki, kiutasítani őt már nem lehetett. Nagy vígságukban a katonák nőt is szántak neki, fizetik a taksát, ajánlkoztak. És sorra a gazda elé állították a lányokat, hogy hát válasszon közülük. A gazda ezt is, azt is elküldte, végül a legszebb nőt citálták elébe, egy jóalakú, izmos, mégis karcsú leányt. A gazda megtapogatta a lányt és tagadólág rázta a fejét, jeléül, hogy az sem kell neki. Hogy-hogy? Miért nem? — kérdezte mindenki csodálkozva. A gazda megmondta az okot: Nem elég hasas!...

Látok esett embereket, csenevész nőket, vízfejű gyerekeket, nyomorékot, hordóhasú polgárt, vakot, süketet, nyúzottképűt, beteget, görbét, hülyét falubolondját, elmebeteg nőt... Soha még nem láttam raccsoló parasztot. Kérdezem az ismerőseimet, senki ilyent még nem látott. No lám! Bizonyosnak tekintem, hogy a raccsolás nemcsak organikus, vagy lelki tünet, hanem társadalmi is. Uri előkelősködéssre való erőszakolt törekvés lehet az alapja... Egy elméleti kérdés jut eszembe a kis kanással kapcsolatban. Hogyan is termelődik ki tömegesen az ilyen törtember? Igen elterjedt felfogás, hogy a szegények hiányos táplálkozása, a nehéz munka, a rossz, antihigiénikus életkörülmények adják meg a magyarázatot. Hallottam már olyan nézetet is, hogy a nép és az uralkodó osztály két másféle rasz, akár mint Indiában a brahminok és a páriák. Egyik a hódítók, másik a leigázottak származéka —

belekalkulálva ebbe még a sokévszázados kontraszelekciót is. Nos, a kis kanász esetében elméleti vitának nincs helye. Ő a természet különös szeszélyének az eredménye, mert — és éppen ez a nevezetes benne — van egy édestestvére, egy öccse, normális termetű, csaknem jókülsejű ember.

Hétfőn hajnalban kezdődik megint a munka. Úgy, olyan módon és tempóban, olyan megszokottsággal és talán még kedvvel is, mintha álomból ébredtem volna fel, mintha mindaz, amit láttam és látni véltem, amit hallottam, amit adott tényekből élő konstrukcióvá illesztettem össze, mintha mindez álombeli látomás lett volna. Mi más lenne a falu, mint szakadatlan munka, állatok gondozása, földnek túrása. Koraőszi munka folyik, szántás, trágyahordás, kukoricaszedés, kukoricának és szárnak a behordása, szüretelés, mustsajtolás, fahordás, gyümölcs fuvarozása. Látástói-vakulásig tart a munka, hat napon át. Meg kellene olvasni, hogy például aki gyenge csalamádét kaszál, hányat vág a kaszájával egy nap. Más munkáról is kellene ilyen felvételt csinálni, kapálásról, permetezésről, kötözésről, vetésről, szénahordásról, alomozásról, etetésről, mind a száz és többszáz féleről. És ki kellene számítani, hogy mennyi az egy ember munkája egy héten, egy évben, egy egész életen át. Valahogyan grafikonnal is ábrázolni kellene, mint ahogy grafikonok szemléltetik, hogy mennyi dohányt szív el egy ember, mondjuk ötven éven keresztül. Egy kis embert mutat a rajz, mellette egy óriási dohányoszlopot, viszonyítva egymáshoz az ember testének s a dohánynak a tömegét. Mi-

csoda különös, megdöbbentő rajz lenne a munka grafikonja. Ezt a grafikont szoborban is meg kellene mintázni. Kiki azután olyan áhitatos következtetést vonhatna le erről a grafikon-szoborról, amilyent akarna. Szórakozás, öröm, táplálkozás, ábrándozás, acsarkodás, — mindez, ha ugyancsak ábrázolná a grafikon, eltörpülne a nagy oszlop mellett, melyet akármilyen egységgel mérnénk, talán csak csillagászati számmal lehetne kifejezni. Micsoda szívósság kell ehhez a munkához. Ha egy úszó, futó, diszkoszvető atléta kezdene el kaszálni s az aratóval próbálná állni a versenyt, tíz perc alatt elfáradna, negyedóra múlva már lihegne, félóra múlva kidülne. Pedig hány a félóra egy munkanapon és hány a munkanap, ha van munka, egy életen keresztül. Ezt a munkát a természet határozta meg olyanná, amilyen, szóval a föld és az éghajlat, valamint a növények és az állatok tulajdonságai, de ez a munka egy gazdasági-társadalmi szerkezetben folyik, melynek törvényeit sok sikerrel kutatták ugyan, de a törvényeknek éppen az emberrel, az ember alaptulajdonságaival való összefüggése még mindig földerítetlen. Hogy milyen az ember, — erre a kérdésre a könyvek ezrei sem tudnak megfelelni. Az ember test és lélek, még akkor is, ha olyan természettudományosak vagyunk, hogy a lelket csupán munkahipotézisnek fogjuk fel. A testet táplálni kell, ez egyszerű és köztudomású, de a léleknek is megvannak a maga szükségletei. Hogy mik azok és milyen erejűek, hogy mennyire lehet velük aludni, mennyire lehet azokat kielégítetlenül hagyni, hogy akár kielégülésre, akár elnyomásra a lélek hogyan reagál, — az már olyan probléma, amely szabad zsákmánya szemléleteknek, érdekeknek, politikának.

Még az is kérdés, hogy lehet-e tárgyilagos, aki a lélek kérdéséhez hozzányúl. Miután ő is lélek és elkerülhetetlenül önmagához is viszonyítja a más lelket. Jézusom, micsoda borzalmas munka! — kiált fel az egyik ember, amikor meglátja a cserepezőt, aki éppen a torony tetejét reparálja. A rémüldöző önmagát képzei a cserepező helyébe, a maga mélységiszonyával, holott a cserepezőnek olyan a cserepezés, mint másnak a reparálás. Vagy: a parasztnak, pláne a földtelen napszámosnak, nincs igénye! — jelenti ki a jómódú úriember, amikor befejezte négyfogásos vacsoráját, török-kávét rendel és rágyújt egy médiára, merthogy a rövid szivar bűdös és rosszul szelel. Az ilyen úriember képes azt hinni, hogy jobb életkörülmények közt és jobb táplálkozás mellett a napszámos megbetegedne... A lélek láthatatlan, megfoghatatlan, megmérhetetlen, nem lehet tudni, mi van benne s mikor mi telik tőle. A lelket nyilvánvalóan formálja, irányítja a gazdasági-társadalmi szerkezet. Manapság például semminek a világon nincs olyan kultusza, mint az emberben rejlő ősszadizmusnak. Az ősszadizmust, valamint a magántulajdonhoz való túlzott ragaszkodást, továbbá az apától való félelemből eredő szinte kasztrált és felében mindig rosszhiszemű tekintélytiszteletet minden eszközzel ébren tartják és fokozzák. (A tekintélytiszteletről tehát azt mondtam, hogy felében mindig rosszhiszemű. Ehhez a véleményemhez, bár sok kérdéshez félve és habozva nyúltam, ragaszkodom. Csak újra szemlét kell tartani a sorsokon, melyek bukott nagyságokat mindenkor értek. Nem a közönyösek, a félrevonulók s a kételkedve mosolygók fordulnak a bukott nagyság ellen korlátlan agresszivitással, hanem azok, akik tisztel-

ték) . . . Csak egy kicsit kell tudni, látni a lelket, vagy legalább, ha már szemmel látni nem lehet, hát az értelmünkkel sejteni, — mindjárt nyilvánvalónak látszik, hogy az emberre az ő társadalmát mintha rászabták volna. Még akkor is áll ez, ha tudjuk és elfogadjuk a társadalom lélekformáló erejét. A társadalom nem az emberen kívül álló, attól külön létező valami. Sem a társadalom, sem a gazdaság. A gazdaság eszközökkel és módszerek szerint folyik, amelyek nem objektív valóságok csupán, hanem az ember alkotásai is. Nem hiszem azonban, hogy igaz a mindenféle pszichológusoknak szinte diadallal hirdetett tétele, hogy: az ember minden körülmények közt egyforma, mindig ugyanaz volt, ami ma és mindig is ugyanaz lesz. Reménykeltőnek tartom azt a lehetőséget, hogy az ösztönök szublimálhatók. Bizonyos azonban, hogy a mai társadalomban a rendszer kedvezményezettjeinek aktuális érdeke ellen való lenne, hogy az agresszív ösztönök csakugyan szublimálódjának.

Elmegyek a boltba. A szomszédban van. Cigarettát venni és kicsit csak úgy céltalanul beszélgetni, nézeledni, pihenni. Reggel van, most nincs forgalom. Senki sincs a boltban, ismerem a boltosékat, bemegyek az udvarra. Karcika már ébren van, az anyja karján ül és majszol valamit. Karcika tizenöt hónapos. Szép kis gyerek. Most tanul járni. Beszélni még nem tud, egyikét szó a tudománya, leginkább ez: tapta: Ez a tapta sapka lenne. Ha hozzáérhet valami kalapos ember, az apja, nagyapja, vagy más fejéhez, akkor megfogja annak a kalapját, leveszi a fejéről és ezt mondja, «tapta.»

És visszateszi a kalapot, bár ez nem mindig sikerül neki. Ha visszatette, újra leveszi és megint azt mondja: tapta. Vég nélkül tudná ezt csinálni, mindig a kalapos ember unja meg előbb a játékot. Általában Karcsika mindent vég nélkül tud csinálni, hisz oly kevés, amit tud. Enni, mozogni, csúszni, nevetni, sírni és motyogni, — ez minden. Tanul járni, tanul enni, tanul beszélni, tanul viselkedni. Sok munkát ad Karcsika a mamájának. Nemcsak etetni, megmosni, tisztába hozni kell őt, hanem vigyázni kell rá. Szüntelenül. Ébredésétől elalvásáig, de még akkor is, amikor alszik. Akkor is meg-
eshetik vele, hogy bepiszkít, hogy letornázza magát az ágyról, hogy álmában meglepi az összorongás és felsír... Mindenki szereti Karcsikát. A kisgyereket még zavartalanul lehet szeretni. Még semmi tudatos gonosz-ságot nem művelt senkivel s arra az ember nem gondol, hogy mi lesz, ha felnő, mik lesznek majd akkor a mókái, a csinyjei, a viselt dolgai. Azokért előre még nem felelős Karcsika, csupa jót kell róla feltételezni. Lehet már a láttán is mosolyogva örülni... Mindenki mosolyog, mihelyt Karcsikát, a kerek kis képét, a fekete csillogó szemét meglátja. Mindenki félig gyermekké válik a jelenlétében, igyekeznek megtapintani, megfogni a húsos, puha kis kezét, lábát, megveregetni a popóját. Jaj milyen édes, milyen kedves, milyen aranyos, — mondják az öregebbek, a fiatalok már városias szavakat is használnak: milyen drága, milyen angyal, milyen cukor. Mindenki áradozik a szeretettől, hiszen úgy meg kell fürödni az ember lelkének a saját szerető indulataiban, mint a testnek a napfényben. Az alkalomba aztán mohón kapaszkodik bele, aki teheti. A gyermekek kevésbé, de a felnőttek nagyon. És — kis-

gyerek kell ehhez. «Ártatlan» csöppség. Ha kisgyerek nincs, jó a kiskutya is, a macska, a kisliba, mindenfajta kellemes kis állat, csikó, borjú, néha egészen a rovarokig kell kutatni, azok közt is akad gyöngédségi hullám-levezető, például a katicabogár, vagy a növények közt, nők számára, a virág... Csak úgy ömlik, ömleng a felnőttekből a szeretet s azt mind-mind a kisgyerek, itt a háznál a Karcsika, ömleszt ki belőlük. Tartják a férfiak a fejüket, a kalappal, hogy újra és újra hallják a derűt keltő szót: tapta. A nők szeretnék Karcsikát össze-vissza csókolni, kár, hogy az már kevésbé szokás. Lehajolnak az emberek Karcsikához, fölemelik a földről, hordozzák, rázzák, mókáznak vele s olyanfélét tesznek és mondanak, amiket ők maguk különben bolondságnak tartanak. Árad az öröm, de a mulatságot, tehát nem csak a kalaplevegést, mindig a felnőtt unja meg. Hát elég volt, — érzi csak egyszer a felnőtt és abbahagyja s visszamerevedik a komolyságába. Persze az is megesik, hogy éppen ilyen örömmámor alkalmával megy el odakünn az utcán K.-né, aki már öreg asszony, vagy L., aki nagyon is javakorabeli férfi. És ilyenkor megszólal valaki az ömlengők közül, szinte fenyegetőleg:

— Hát ez a vén égetnivaló vajjon hová csoszog?

— Annak sem ártana, ha kitörné a nyakát.

Hogy úgy mondjam rövid lejáratra használja mindenki a Karcsikát, csak az örömet keltő megnyilvánulásait kebelezi be, azután odább áll. Hamar belefárad az ember még az örömbe is, megunja azt is. Csak egy, egyetlenegy felnőtt nem fárad el, csak egy nem unja meg Karcsikát, illetve ha elfárad is, rögtön új erőre kap s ha megunja is, az csak egy percig tart, — és ez a

mamája. A Karcsika mamája fiatal asszony, Karcsika már a negyedik gyereke. A legidősebb hét éves. A mama szakadatlanul résen van, a mamának minden gondolata Karcsika, őérte él, dolgozik, az élete tartalmáról, céljáról meg így mereng: mi lesz Gáborból, ha felnőtt, mi lesz Ilonkával, ha elvégzi az elemit, mi lesz Karcsikával, ha már majd óvodába jár? . . . A mama fél a bajtól, a mama vigyáz a veszélyre, hogy azt elkerüljék, ő aggódik, ha a Karcsika beteg. Mennyi veszély is fenyegeti Karcsikát. Tizenöt hónapos és még milyen gyámoltalan. Mindent a szájába vesz, azt is, amit nem kellene, gyufát, piszkot, ártalmas anyagokat. A multkor az asztalnál egy csövespaprika torzsáját megkaparította s rögtön a szájába vette. Lett aztán fuldoklás, sírás, görcsös kínlódás. Karcsika mindent meg akar fogni, a csúnyát is, a hegyes, éles eszközöket is. Leeshet a székről, dívánról, ágyról. A fejére ránthat edényt, nehéz tárgyakat. Megharaphatja őt a kutya, a macska, a disznó, eltaposhatja valami nagy állat, kocsi, vagy a gonosz, kegyetlen autó. Megfázhat, elronthatja a gyomrát, szóval rengeteg gond és baj van Karcsikával és szüntelenül éberen kell rá vigyázni. Hogy egyebet ne mondjak, mikor a mamája kimegy a nyári konyhába s néhány percre magára hagyja Karcsikát, akkor óvatosságból beleteszi egy ládába, mely az udvaron áll, ott elpiszmoghat ugyan, mégis fogoly, bár a saját érdekében. («Védőőrizetbe vették.») Hát miután már Karcsika többször volt a ládában, ott állt, ült, játszott, nevetett és sírt, — egyszer csak fölfedezte a mama, hogy a láda fenekén egy nagy rozsdás szög áll ki a deszkából s csak a Jóisten őrizte eddig Karcsikát, hogy bele nem ült. Nincs az a gondosság, ami elégséges lenne

az ilyen Karcsikához. Nincs az az aggodalom, amely felérne azzal, ami mindannyiszor jogos, ha a Karcsika beteg. Fölmérhetetlen, végtelen, a mindenséget betöltő s az egész világot semmissé tevő a fájdalom, ha egy Karcsika, Ilonka, vagy Pistike meghal... Még szerencse, hogy a Karcsika mamájának an ideje mindig a Karcsikával, no meg a másik három nagyobbbal foglalkozni. De mit csináljon Koszorus Jánosné, ha neki is napszámba kell mennie? És vannak olyan koszorusék, akiknek hat, nyolc, tíz gyerekük is van... Karcsika szép és egészséges. De amikor jönnek a vízfűjűk, a sztigmásak, a sérültek, a betegek, a mindig sírók! Amikor olyanok a család körülményei, hogy nincs a gyerek számára ruha, nincs élelem. Az ilyen Karcsikákat nem szeretik az idegenek, elkerülik őket. Akkor már inkább jó nekik a kismalac, a katicabogár. Gyöngéd nőknek pedig egy csokor ibolya... Mi lesz Karcsikából, ha már majd óvodába jár? Ha felnőtt. Ha már majd ember lesz és megél a maga munkájából, esetleg a vagyonából? És a mama, aki kihúzta a deszkából a rozsdás szöveget, ez a mama már öreg lesz. A mamának nem lesz semmije. Karcsikának kell őt eltartani és... ez Károly bácsinak igen nehezére esik majd. Át akarja hárítani a kötelességét Istvánra, vagy Gáborra, vagy Ilonára. Mert ő neki úgyis annyi teher van a nyakán, annyi a kiadása. Ő vett például három hold földet és azt be kell ültetnie meggyfával. Ő igazán megtesz minden tőle telhetőt, de hát amire nem futja, arra nem futja... Hamarosan szó kerül a boltban, mert már ott vagyunk, a nyolcvannégyéves asszonyról, aki kiosztotta a földeskeít és a házát a négy gyereke közt, azzal a kikötéssel, hogy havonta öt pengőt adjanak neki

egyenként. És most sehogy sem akarják megadni az öt pengőket. Mindenféle érveik vannak. Nincs, nem tehetik, tartsa el a lánygyereke, mert az kapta a házat, s az öregasszony nála lakik; csak nem küldhetik ők oda az ételt, amikor a lánygyereknek — özvegy asszony! — ott van helyben az anyjuk. Még csak haragban sincsenek az öregasszonnyal, néha szívélyesen elbeszélgetnek vele, de pénzt, azt nem adnak neki. Még csak meg sem hívják egy-egy ebédre, vagy vacsorára. Vagy télen, amikor az öregasszony otthon fagyoskodik, nem mondják neki, hogy jöjjön el naponta néhány órán át melegedni. Talán mert nagyon messze lakik, legalább négyszáz lépésnyire, a legidősebb fiától.

Úgy látszik, nehéz az öregeket eltartani. Még akkor is, ha volna miből. Olyan nehéz, mint bárki idegent, akinek nincs miből élnie. A bugyelláris nehezen nyílik meg ilyen célra. A zseb meg mintha csak be lenne varrva, nem lehet belenyulni... Társadalmi jótekonyság, a mások segítése! Igen ám, havi háromszáz pengőből ötven fillért leadni, — ennyit még talán. És akkor már eleget is tettünk a célszerűség és az erkölcs követelményeinek s a vallás parancsának. Sőt nem is valószínű, hogy a célszerűség ezt megköveteli. Mirevaló lenne az élhetetlent gyámolítani. Ezzel csak a dologtalanságot mozdítjuk elő. Az erkölcs pedig? Hisz' van olyan nézet is, amely a jótekonyságot kárhozzátja. Mert olyan erkölcsi szabályokat állítunk fel, amilyeneket akarunk. Mindig lesznek írók és tudósok, akik — a mi pénzünkért — a szabályainkat jóvá hagyják, helyeslik, magyarázzák és hirdetik. Az igenis erkölcsi szabály s maholnap talán már törvényes parancs is, hogy ha valakit autószerencsétlenség ért az országúton

s ott fekszik tört tagokkal az úttesten, annak segítségére kell sietni. Mindenkinek, aki rátalál. Még annak az éhezőnek is, akitől egy órával előbb így tagadta meg az autós ember a segítséget: Menjen a fenébe! Majd ha koldustársadalmak keletkeznek, azokban más lesz az erkölcs, miként más lesz az egész gondolkodásmód. Akkor, de csak akkor, létezik majd egy ilyen szabály: nem is szabad segíteni a szerencsétlenül járt, vérében fetrengő autósón, mert ezzel csak a könnyelmű és életveszélyes száguldást mozdítjuk elő. Még az «életveszélyes» szó is úgy értendő, hogy «ránk nézve», azaz hogy minket is elgázolhat, mert ha önmagát töri össze, az csak haszon lehet.

A boltban megindult a napi forgalom. Gyenge. Kettőért sót, egy skatulya gyufát, hétért dohányt, három deci petróleumot vesz gyerek, férfi, asszony. Még csoda a gondosság, hogy valaki délelőtt veszi meg a petróleumot, pedig estig úgyis világos lesz, tehát addig ráérne vele. A boltos, aféle kulák, szeret a maga javára mérni. Sokféleképen manipulál a mérleggel. A félkiló cukrok például előre kimérve hevernek az áruállványon. Egy kockával, másféllel, mindenesetre kevesebb van a papirzacskókban, mint félkiló, — láttam egyszer, szélcsendes bolti időben, a mérést. De hát... abszolút pontosság nincs, a tévedés elkerülhetetlen, akkor meg miért ne tévedjen az ember a más kárára? Amit a vevő szemeláttára mér a boltos, azt belehajítja a mérleg serpenyőjébe s ezzel a hajítással, ejtéssel, esetleg a mérlegserpenyő könnyű és gyors súrolásával, megkapja az áru azt a többletsúlyt, amellyel együtt nyom

tíz dekát, vagy egy kilót, már amennyit nyomnia kell... A cérnagomb, aminek tucatja Pesten tizen-nyolc fillér, itt darabonként négy fillérbe kerül, egy tucat ára tehát negyvennyolc fillér. Biztosan a szállítási költség belekalkulása miatt, mert ok mindig akad. A különbség ezerkétszáz cérnagombnál harminc pengő. Már hogy a fenébe ne kellene ennyinek lennie, mikor a postai szállítása ezerkétszáz cérnagombnak nyolcvanhárom fillér. Így vásárolnak a parasztok, még akkor is, ha közülük való a boltos. És hogy hogyan adnak el, arra már fölemlítettem példának a szőlőt. De akármilyen terményről van is szó, mondjuk az almáról, mindegy. Tizennyolc fillért kapnak kilójáért annak az almának, aminek azután Pesten hatvan-hetven fillér az ára... De még sokféleképen adnak el a parasztok. Ha szemtől-szembe kerül az ember a gazdánéval, akkor az legszívesebben sehogysen ad el, még ha a fejetetejétől talpáig telítve van is eladási szándékkal. Ha csak úgy elad a kofának, akkor a termény megy messze a csudába, lehetséges nem törődni vele, hogy micsoda célokat szolgál majd. De ha ott áll előtte a másik ember, akkor valóságos iszonyat szállja meg arra a gondolatra, hogy a másik ember például a tőle vásárolt tojással majd táplálkozik. Többet kér, mint amennyit a kofa ad érte s inkább ott zápuljon az a tojás, vagy ott dögöljön a csirke, de alább nem adja. Úgy érzi, hogy «ellenség-gel» áll szemben.

Vahunkáné toppan be a boltba. Jó, hogy megtalált, így lelkendezik, mert már mindenfelé keresett. Men-

jek már el vele, legyen szíves, segítsék a kislányának. Dolgozatot kellene írnia a Zsuzsikának, aki a szomszéd V.-be jár polgári iskolába. Petőfi Sándor elbeszélő költszete, ez a téma. Sehogysem tudja Zsuzsika megcsinálni a dolgozatot, arra kérnek közös erővel, Zsuzsika egyelőre csak kéret, hogy én írjam meg... Mindenesetre megyek Vahunkánéval... Az úton látom, hogy egy apa ballag a kisfiával. Ő ballag, a kisfiú poroszkál mellette. A kisfiú megbotlik és elesik. Az apa ráüt, bár nem nagyot és szidja: Ilyen buta vagy! Még a síma földön is elesel. Még néhányat ráüt a fiára az apa, a gyerek kapkodja magát az ütések elől. Oda-szólok a kisfiúnak: Mondd meg az apádnak, hogy ő is elesett, amikor olyan kicsi volt, mint te. Az apa elszégyeli magát, nekem nem válaszol, de szelídebben szól a fiához: Vigyázni kell! Ne légy mulya.

A Vahunkáné Zsuzsikája egyszerre boldoggá válik, amint meglát. De mosolygok rajta s közlöm vele, hogy a dolgozatot nem csinálom meg. Elkomorodik. Megpróbálom azonban, hogy segítsék neki. Kérdezgetve akarom egyet-másra megtanítani. Megnézem a tankönyveit, a dolgozatait. Természettan-, földrajz-, történelemkönyv. A természettanból a fénytannál tartanak. Fénytörés... tükör... prizma... homorú és domború lencse. Fogalma sincs semmiről. Pedig szó-szerint el tudja mondani az egyes fejezeteket. Mekkora a fény sebessége? Nem tudja. Pedig a szövegben benne áll s amikor a szöveget felmondja, akkor mondja a sebességet is. A dolgozat témája, egy ilyen tizennegyedik évében levő falusi leánynak, maga is bolondság. Sokkal okosabb lenne annál... ő, mennyi minden lenne okosabb! Szinte csodálatos, hogy meny-

nyire nem tud Zsuzsika semmit. Pedig milyen szorgalmas. Mindig tanul. De hát... fél. Fél a tudományoktól. Azt képzei, hogy a tudomány csak uraknak és zsidóknak való. Hogy ő csak úgy hivatlanul került a polgári iskolába.

Hirtelen határozom el, hogy elhagyom a falut. Vonnattal utazom. A vonat délben indul, a hajóra estig kellene várnom, különben is a hajó fölfelé lassan megy, estétől reggelig tart, amíg Budapestre felér. Gyalogosan megyek az állomásra... Különös érzés fog el. Mintha örülnék, hogy már elmegyek és mintha fájna nekem ez az öröm. Mindig tiszta az örömem, amikor falura indulok és mindig zavaros, amikor onnan távozok. Az indulás öröme a remény. Hogy mégis csak szebb életbe, emberebb emberek közé kerülök. Mert nem kell majd hallanom, hogy a japánoknak van-e igazuk, vagy a kínaiaknak, hogy K. kitűnő író volt, mert történeteit «ízes» magyar nyelven írta meg, hogy a teremtés hat napja alatt hat geológiai korszakot kell értenünk, de hát akkor mit értsünk a «hetedik nap» alatt. Mindezek helyett majd arról beszélnek nekem embertársaim, hogy... az idén két malacot hizlal az egyik; hogy jövőre eladja a lovát a másik, mert elég fürge ugyan, de nem jó igavonó, s vesz helyette egy erősebbet; hogy az Etuska már nagy kislány, ősszel óvodába, jövőre meg már iskolába jár... A távozás öröme meg mi lenne, vajjon? Célja az örömnek nincs, csak oka van. Az, hogy csalódtam. Az ember lényegében a faluban is az, ami máshol, a városban, a világ bármely táján... Pedig ez alkalom-

mal egy-két nap alatt megszoktam a falut s a kezdeti, csaknem riasztó kép lassan-lassan üdítővé vált számomra. Már persze a kép. A falu külseje. Az, amit a falu megmutat magából, tájban, fában, házakban, tárgyakban és emberekben... Megyek az állomás felé, ide-oda száll a tekintetem, nem gondolkozok, nem kutatok, nem következtetek, csak érzékelek — s azt látom, amit mindenki láthat. Mintha könyvet olvasnék, akár idillit, akár vészterheset... A nagyvilágba illeszve egy kicsiny embertenyészet a falu. Mivelhogy a világot nem tekinthetem át, jól megnézem a falut. De ha csak a sejtelmeim is érnek el a kép, a felszín mögé, olyanná válik számomra ez az érzékelhető felszín, mintha már nem is valóság lenne, hanem valami burok, fedőképlet, maszk, álarc. Mintha, jóllehet érzékelem, az érzékeim csalódása lenne... Oly közismert ez az álarc. Égnek és földnek nyugalma, szelíd felhők, merengésre készítő panorámák, békés és megbékélt emberek. Itt síkság a határ, ameddig a szem ellát, azon túl is. Máshol dombos a táj, esetleg sziklás hegység ormai, völgyei. Itt a Duna folyik a falu mellett, egy kilométernyire attól, máshol a Tisza, a Szajna, az Ebro, az Amazon. Hogy az Amazon mellett esetleg zanzákat is mesterkednek levágott emberfejekből, az talán csak árnyalati különbség. Itt vályogból, vertföldből épültek a házak, a tetejük cserép, zsindely, vagy nád, földszintesek, az ablakaik kicsinyek, előttük eperfa zöldel, illetve hervadozik, az utak mentén akácok sorakoznak, itt búzát termelnek és kukoricát és szőlőt, disznót tenyésztene, csirkét és libát, a kerítések lécből vagy deszkából, esetleg élsövénnyből valók, — ez lenne hát a lényeg, minden

eddig ismeretünk szerint. Es akkor... ha egyszer csak léc helyett vasrács lesz mindenütt a kerítés, máris megtörtént a várva várt változás. Azon túl már ha egy öregasszony totyog majd el az utcán, láttán a kerítésen belül így örvendeznek: nini, micsoda angyal libeg odakünn!

Kivül a falun, az útmenti árokban juhok legelnek, őrzi őket a juhász, áll a botjára támaszkodva és a messzeségbe néz. No, ez az ember már megint nyugodtnak és végtelenül bölcsnek látszik, olyannyira, hogy minden tudományomat megzavarja, — bár ez aligha több annál, hogy: nem mind arany, ami fénylik — s hirtelenében mégis csak azt érzem, hogy nem adnám egy millióért, ha én is ilyen juhász lehetnék.

Már zakatol velem a vonat. Vagy, ha zakatol is, szerényen úgy mondom, hogy megy. Mert vicinális. M.-en éri el a fővonalat. Ott várni kell egy félórát a nagyvonatra. A pályaudvaron találkozom egy ismerőssel, helybeli ügyvéddel. Hát... érdekes járatban voltam, elismeri, és ő is néhány adatot óhajt velem közölni tapasztalatai tárából. Csupa pörös eset, melyekben a parasztok mint pörös felek, vagy mint tanuk szerepeltek. Hogy hát milyen jókat mondtak! Azaz, hogy milyen jókat lehetett rajtuk nevetni. Szóval, hogy milyen naivak, tudatlanok és ostobák. Hála Istennek, jön a vonat, búcsúzhatok. Futtában még veszek néhány ujságot. Azokat olvasgatom a kupében. Már a városban is vagyok, anélkül, hogy csakugyan megérkeztem volna oda, Pesten, Londonban, benne a nagyvilágban. Ez már nem a kisdéd tenyészet, hanem

maga a nagy egész. Egy vezércikk felháborodva ír mindazok ellen, akiknek nem tetszik, hogy a japánok kínai emberekre bombát szórnak. Az ilyen fanyalgókat valóságos gonosztevőknek tartja. Egy elismert író, kinek regénye folyik az egyik lapban, valami olvas-félét elmélkedik, hogy a háború kultúrát teremt... Este a kávéházban, már Pesten, valaki ujságolja, hogy Iksz kisasszony, aki diplomás tanárnő, egy vidéki városban állást kapott, de ugyanott magánleckéket is ad, franciára és németre tanít gyermekeket. Az egyik úri háznál — amint részletesen megírja a levelében — van főlépcső és melléklépcső és neki is, a tanárnak, csak a melléklépcsőn szabad járnia... Egy fiatal barátom közli, hogy egy folyóiratba cikket ír a sólyomvadászatról. Könyveket olvasott el erről, ismeri a tárgyat és azt mondja, hogy csodaérdekes. Például a vadászó sólyom a nyúlak mindig a szemét vágja ki. Ügyes! — ismerem el a sólyomról. De megtudom, hogy ezt nem a maga esztől teszi, hanem az ember tanítja meg rá. Kitömött nyúl szemébe húst tesznek, a sólymot hosszú éheztetés után bocsájtják rá erre a nyúlra. Így folyik a lecke. A gazdasági cél: hogy a zsákmány a sólyom támadásától meg ne sérüljön, hogy a bőre, a húsa épségben maradjon... Arról is értesülök, hogy már megint drágul egy és más, például a hús. És új erőre kap bennem a gyanú. Méltanyosnak és igazságosnak látszik, hogy aki dolgozik, az meg is éljen; helyes, rendezni kell tehát a munkabéreket, legyen aggkori és betegségi biztosítás és legyen üzemi és társadalmi higiénia. Amikor azután mindez megvan, akkor egyszerre csak emelkednek az árak s minden eredmény mintha önmagától semmi-

sülne meg. Szerény gyanúm nem több és nem kevesebb, mint hogy a folyamat nem *csak* gazdasági, hanem lelki jelenség is. Valami olyan erő működik a létrejötte körül, mint amilyennel az ember a sólyom számára is termel ötleteket s azok kivitelére gondos és kitartó munkával tanítja a sólymot.

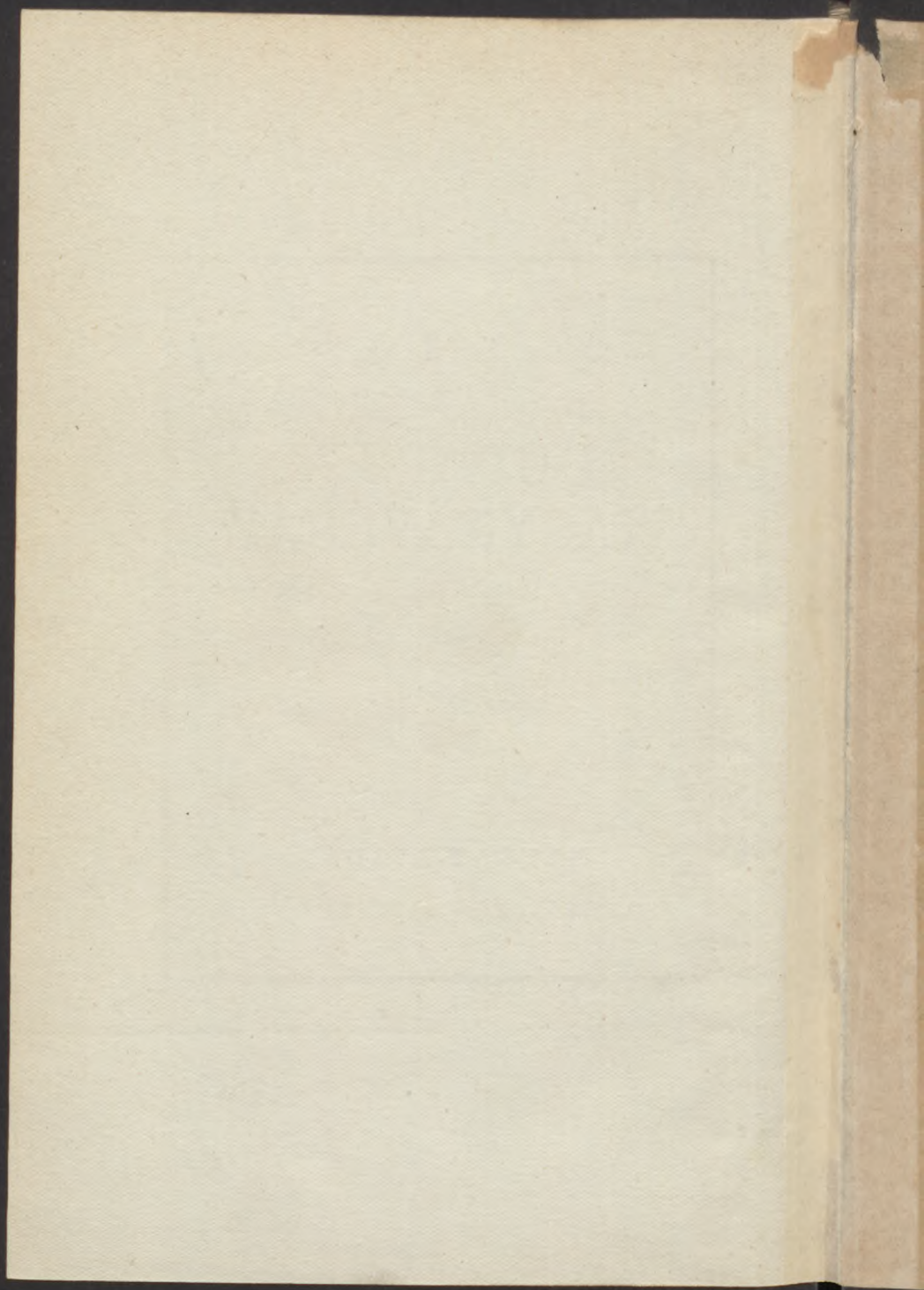

N A G Y L A J O S

BUDAPEST
NAGYKÁVÉHÁZ

NYUGAT-KIADÁS

EGÉSZ VÁSZONKÖTÉSBEN 3.20 P

1871. ÉVI

BUDAPEST

NAGYKÁVÉHÁZ

1. KÖNYV

1871. ÉVI

1871.

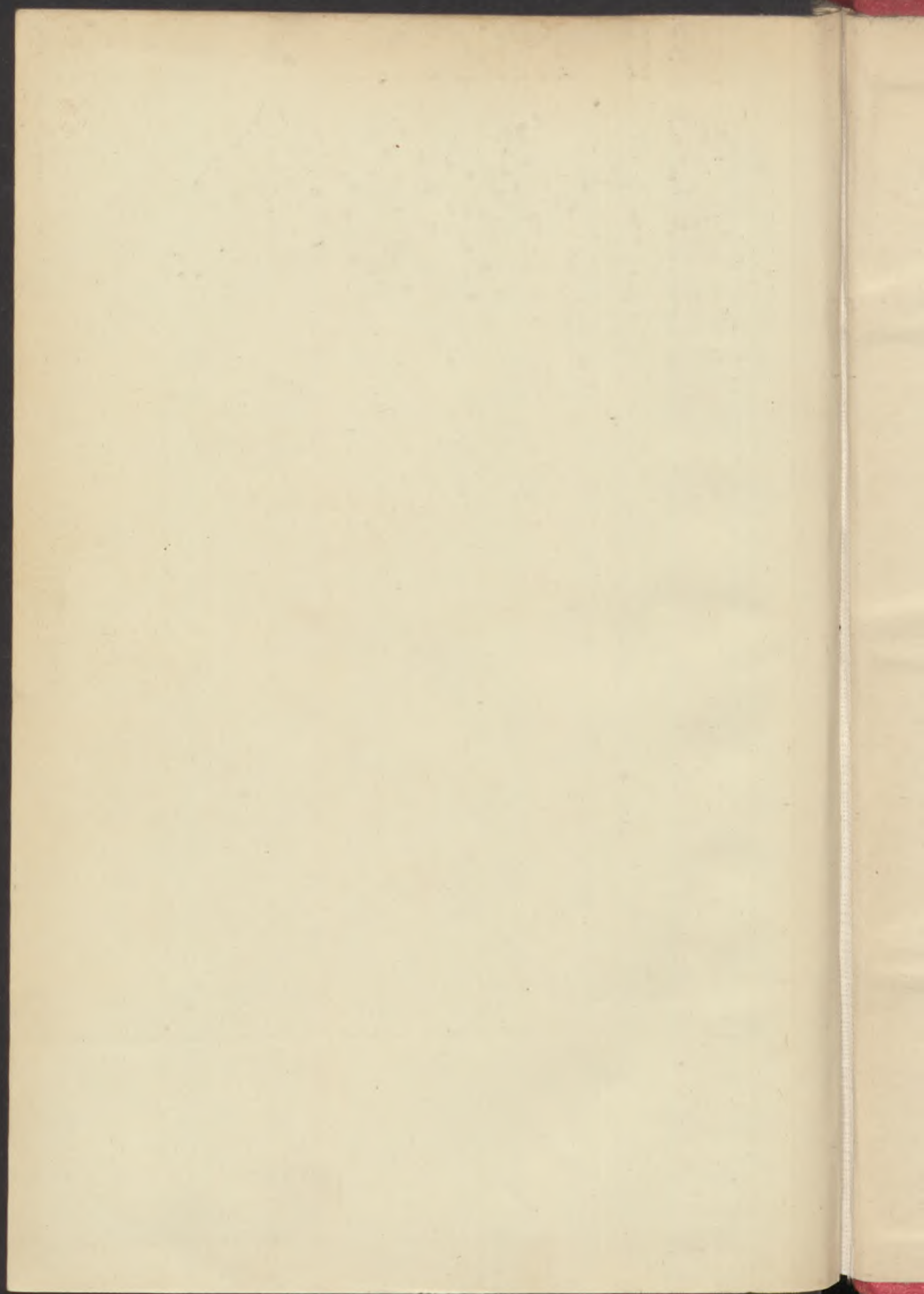
NAGY LAJOS

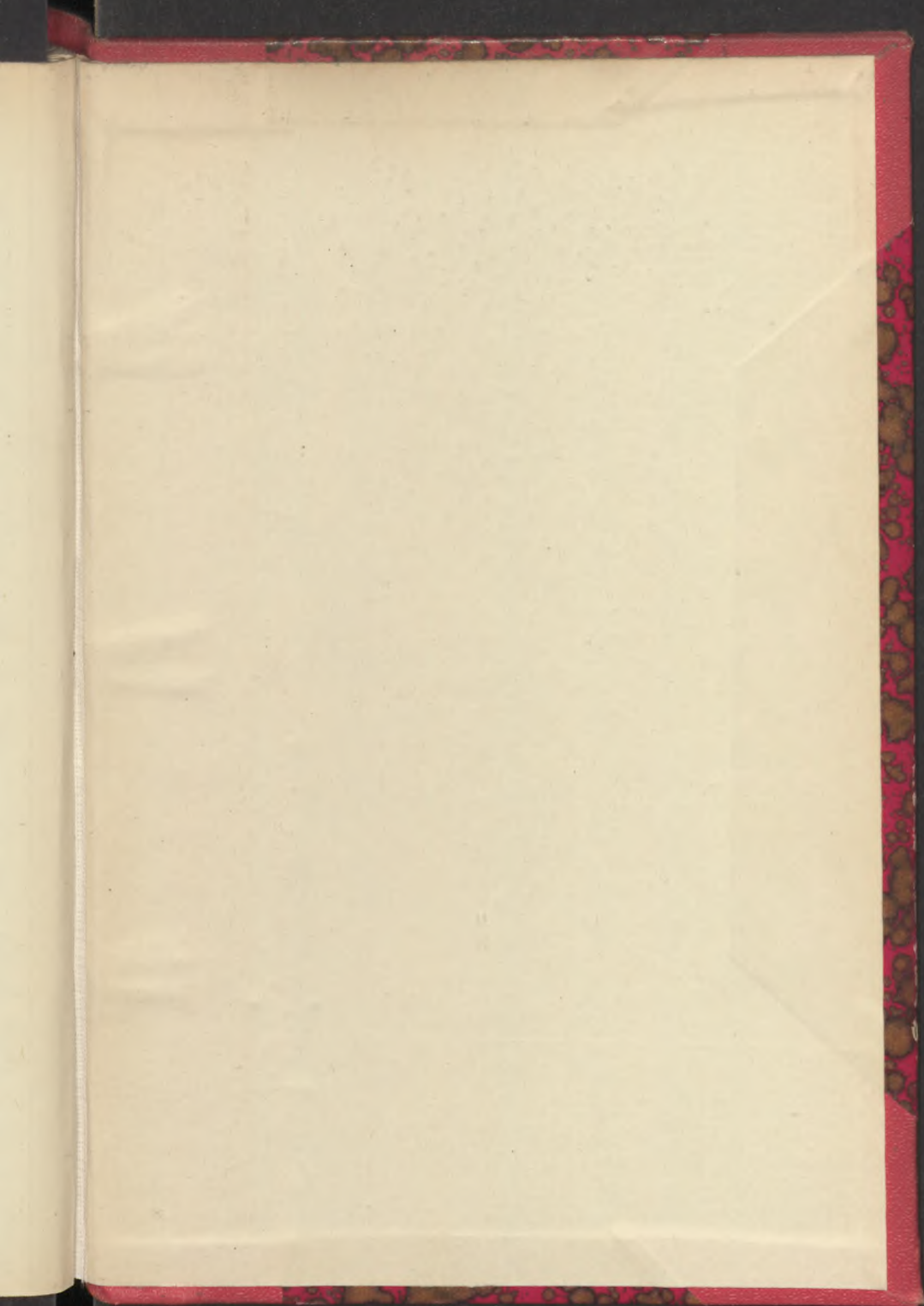
**BUDAPEST
NAGYKÁVÉHÁZ**

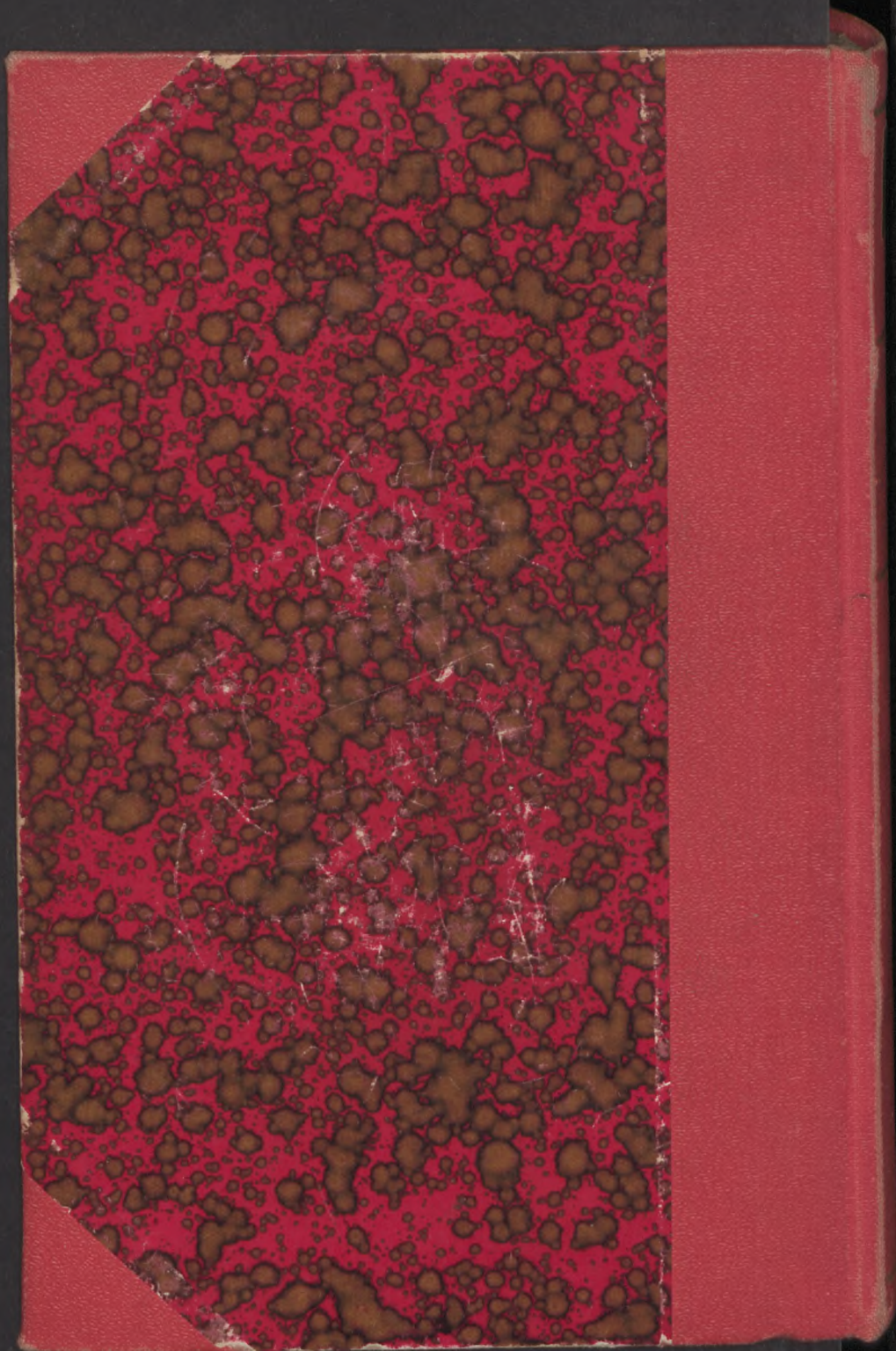
NYUGAT-KIADÁS

Ára egészvászonkötésben

P 3.20

67140

NAGY

A falu
álarca

N. M.